

Bilder av fengselsbetjenter **i ulike rammer**

**En kvalitativ analyse av fortellinger om å
være fengselsbetjent**

Siv Hjellnes

**Hovedfagsoppgave i sosiologi
Cand. polit. 1992
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Universitetet i Oslo
Våren 2001**

SAMMENDRAG

Oppgaven er en analyse av hvordan fengselsbetjenter utøver sine yrkesroller i en organisasjon der de er pålagt motstridende arbeidsoppgaver. Betjentenes forståelse av sitt arbeid, og formidlingen av forståelse, i ulike kontekster er min tilnærming i analysen av betjentene. Jeg gjør en analyse av betjentenes fortellinger om sitt arbeid. Oppgaven er basert på data fra feltarbeid og intervjuer. Jeg deltok i betjentenes arbeidshverdag som deltakende observatør. Seinere i feltarbeidet gjorde jeg også ustrukturerte intervjuer, på bakgrunn av og som oppfølging til feltarbeidet, og data jeg fikk gjennom det.

Fengslet er pålagt et dobbelt mandat. Fengslet skal beskytte samfunnet mot kriminelle samtidig som det skal drive rehabiliterende virksomhet overfor innsatte, og beskytte innsatte mot negative konsekvenser av fengslingen. Betjentene skal i sitt daglige arbeid utføre arbeidsoppgaver med formål kontroll og omsorg overfor innsatte. Kontaktbetjentordningen er under innføring i fengslet, denne ordningen formaliserer omsorg som et formelt krav til betjentrollen. Samtidig med omsorg som formelt krav skal betjentene ivareta kontroll og arbeidsoppgaver i tilknytning til sikkerheten i fengslet. Min tilnærming til betjentenes arbeidshverdag er med perspektiv på at kontroll og omsorg er motstridende hensyn. Betjentene har med dette motstridende krav til sin yrkesrolle. Oppgaven handler om betjentenes håndtering av de motstridende oppgaven. Betjentene skal iverksette både omsorg og kontroll, der de deler hverdag og har omgang med innsatte. Omsorg er i tillegg til å være et formelt krav også et hverdagshensyn. Oppgaven viser hvordan motsetninger blir synlige i betjentenes forståelse og formidling av egne arbeidsoppgaver.

Etter å ha presentert motsetningene ser jeg hvilke strategier betjentene bruker for å mestre motsetningene. Mitt perspektiv på betjentenes forvaltning av krav og hensyn er preget av Erving Goffmans teorier. Med dette perspektivet ser jeg samvær å være av betydning der mennesker er sammen. Betjentene deler hverdag på avdelingen med innsatte; de opplever hverandre i ulike situasjoner hvor de også fyller ulike roller overfor innsatte. Goffmans rammeanalyse bruker jeg for å vise hvordan betjentene veksler mellom å holde fram ulike krav og hensyn i fortellinger om å være betjent. Oppgaven tar for seg hvordan motsetningen i det doble mandatet forplanter seg i organisasjonen, og blir synlig, og mestres i ulike rammer og på ulike nivå. Jeg bruker Yngvar Løchens analyse av det psykiatriske sykehuset for å belyse funksjon av betjentenes forvaltning.

Betjenter kan, med referanse til ansvarlighet overfor organisasjonen, holde fram strukturkravet om kontroll og sikkerhet og holde skjult hensyn som er motstridende til dette der og da. I andre rammer kan andre hensyn holdes fram og argumenteres for ut fra en annen forståelse. Hvordan betjentene skifter mellom forståelsesrammer, der de er og i sin formidling om eget arbeid viser motsetningen i det doble mandatet og hvordan den mestres.

Forord

I dag er det nøyaktig et år siden jeg startet feltarbeidet i fengslet. Det er en passende dag for å levere oppgaven jeg har skrevet ut fra tiden min sammen med fengselsbetjentene.

Aller først vil jeg takke betjentene som åpent viste meg sitt arbeid, og lot meg studere seg. Uten deres velvilje hadde ikke oppgaven blitt slik den er, og prosessen så interessant.

Dag Album har vært hovedveileder og gitt konstruktiv tilbakemelding på alle stadiene i arbeidet med oppgaven. Til han vil jeg si takk for alle ideene han tok på alvor og veiledet klokt i fruktbar retning.

Yngve Hammerlin har som biveileder delt av sin kunnskap om fengsel og inspirert med sitt engasjement. Han vil jeg takke for det, og for konstruktiv veiledning helt på tampen.

Miljøet rundt lesesalene på Blindern har vært fullt av hyggelige og forståelsesfulle medstudenter. Takk til alle jeg har tilbrakt tid med i samme beskyttede båt. Spesielt vil jeg takke Marianne Dæhlen og Kari Åkre for diskusjoner og respons på alle tenkelige temaer, i samlinger med høy latterfrekvens. Takkes skal også Lene Farnen for tiden på hovedfag, og for kritiske innspill undervegs – til oppgaven.

Takk til min venninne Lise Nilsen for grundig korrektur og muntre innspill. Takk til min bror Torgeir Hjellnes for tilgjengelighet, oppmuntring og for barnepass. Min mor Johanne Hjellnes vil jeg takke for at hun stilte opp på en uvurderlig måte den siste tiden. Jeg vil også takke henne for støtte og oppmuntring som har kommet godt med i arbeidet mitt. Om min far, Jens Hjellnes, hadde levd skulle takken til min mor vært delt med han. Sammen gav dere styrke som har kommet godt med.

Aller sist og aller mest takker jeg min sønn Erlend. Nå er endelig ”den oppgaven” ferdig. Takk for at du ventet!

Siv Hjellnes

Blindern, 15. mai 2001

INNHOLDSFORTEGNELSE

1 INNLEDNING.....	1
Veien til fengslet.....	1
Etter forskerne.....	1
Møtet med betjentene i fengslet.....	2
Feltarbeid.....	2
Min oppmerksomhet mot betjenter.....	3
Respekt og verdighet.....	3
Fengslet av betjenter – og deres vilkår.....	4
Fengslets doble mandat.....	4
Problemstilling.....	5
Totale institusjoner.....	5
Kontroll og omsorg i hverdag.....	5
Dobbelt mandat iverksettes i hverdagen.....	6
Agent i sikkerhetsarbeid.....	7
Betjenter som formidlere mellom organisasjon og innsatte.....	7
Hverdag som avdelingshverdag.....	7
Antagelser.....	8
Idealiser som fortellinger i rammer.....	8
Dilemma og ideal.....	9
2 UTVIKLING AV BETJENTROLLEN.....	11
Kontaktbetjentrollen.....	15
Etablert struktur for betjentrollen.....	17
Fengslet.....	18
3 METODE.....	19
Nærhet og distanse, base for fortolkning.....	20
Observasjon og deltakelse.....	22
Feltarbeidet.....	22
Intervjuene.....	23
Slik feltarbeidet ble.....	24
Feltarbeid og intervju med utfyllende data.....	27
Om jeg hadde valgt annerledes.....	29
Forsker, eller en som bare lytter?.....	31
Etikk.....	32
Målsetting, mottagelse, resultat.....	32
Over i en analyse av fortellinger.....	33
4 TEORI.....	34
Rammer.....	34
Struktur og aktør.....	36
Organisert erfaring.....	36
Hellige selv.....	37
Forventninger gir roller og bekreftelse gir identitet.....	38
Det passende.....	39
Respekt og verdighet.....	39
Betjenter i en total institusjon.....	40
Forskning om fengsel og om betjenter.....	41
5 VILKÅR.....	43
Dobbelt mandat - på flere nivå.....	43
Hverdag.....	44

Arbeidsoppgaver	45
Motstridende krav og hensyn – motstridende roller	46
RESSURSMANGEL GIR MOTSETNINGER	47
Kontaktbetjentrollen og merarbeid	47
Kontaktbetjentrollen og sikkerheten	49
MOTSETNINGER MELLOM STRAFF OG OMSORG	50
a. Mange oppgaver, men sikkerheten kommer først.....	50
b. Sikkerhet som selvfølgelig.....	51
c. Sikkerheten kommer først, men.....	52
d. Dobbelthet.....	53
e. Utydelighet.....	53
MOTSETNING MELLOM STRUKTURKRAV OG HVERDAGSHENSYN	54
Forståelse i hverdag	54
Fangebehandling	56
MOTSETNINGER – SYNLIG I OMTALE AV INNSATTE	56
a. Krevende innsatte.....	56
b. Forståelse for innsatte	57
c. Nærhet - og motsetning i oppgavene	58
d. Forståelse fra innsatte	59
e. Forståelse av innsattes vilkår; sånn er det bare!	61
f. Et spørsmål om tillit	62
Snakk om tillit med lojalitet til system	63
Snakk om tillit med forståelse for innsatte	64
HENSYN TIL INNSATTE OG KRAV FRA LEDELSEN - UTENFOR.....	64
Motsetninger i forholdet til ledelse og innsatte, formelle krav og hverdagshensyn.....	66
Å møte kravene utenfra - innenfor.....	67
Dobbelt mandat; formelle krav og hensyn til innsatte.....	68
Krav om sikkerhet, fra ledelsen, er motstridende fordi... ..	69
Avstand til ledelsen, lojalitet til avdeling og innsatte	69
Avstand med funksjon	71
REGLER FUNGERER IKKE – I MOTSETNING TIL SKJØNN	71
Distinksjon i avstand til innsatte og til ledelse.....	72
Dobbelt mandat – igjen.....	73
Å takle forventningspresset – å mestre sammen.....	75
OPPSUMMERING.....	76
Hverdag og ideal	76
Felleskap og ideal.....	77
6 Å MESTRE MOTSETNINGENE - I FELLESSKAP OG UTENFOR.....	79
FELLESSKAP	79
Felles avstand til ledelsen	79
Avstand mellom reglement og avdelingshverdag gir plattformen.....	80
Det er vi som mestrer	80
Strategi for håndtering av ulike praksis mellom betjentene	82
En vanlig hendelse i betjentsamvær – fellesskap gjennom likhet.....	82
En uvanlig hendelse i betjentsamvær – å stille spørsmål ved likhet.....	83
Betjentviet som ideal - vilje til å stå sammen	84
Kollegene er viktigst uansett.....	86
Lojalitet og uenighet	88
Det familiære	89

Idealisme og generasjon.....	89
RUNDE ELLER FIRKANTEDE BETJENTER	91
Rund med feste i hverdag, firkantet med feste utenfor	91
OPPLEVELSER AV FELLESSKAP SOM UFORMELL STRUKTUR.....	93
Når kolleger svikter – mellom lojalitet til kolleger og innsatte	93
Når kollegene svikter – mellom lojalitet til kolleger og system	95
Egen vilje til reglement – i møte med kollegers uvilje	98
Frigjøring av flere ressurser	99
SKJØRT FELLESSKAP OG STERKE BETJENTER.....	100
Fortellingen bak fortellingen om fellesskap	100
Å unngå konflikt med kolleger	100
Skjønnets bakside.....	101
Redegjørelsene	102
Å bruke hodet - og seg - selv	102
Redegjørelser – om relasjoner til innsatte.....	104
Innsattes bekreftelse.....	105
Konsekvenser av nærhet til innsatte	106
Og konsekvenser av tillit	107
Tilbake til utydelig mandat	108
OPPSUMMERING	109
7 AVSLUTNING	111
Systemets bødler	111
Struktur og hverdag.....	111
Fellesskapet som kollektiv	112
Bak fellesskapet	112
Ulike rammer med ulike frustrasjoner	113
Ressurser i rammer	113
Å være overfor innsatte.....	115
Atskilte rammer beskytter mot åpenhet	117
Motsetning inne – ute.....	118
Åpenhet som ideal, realitet og sosiabel mestring.....	120
INTERVJUGUIDE MED BAKGRUNN I FELTARBEIDET	123

1 INNLEDNING

Det er interesse for gjensidige handlinger mellom mennesker i møte med hverandre, som er utgangspunkt for denne oppgaven. Jeg har nysgjerrighet for hvordan mennesker sammen tilpasser seg og ser hverandre og seg selv, der de er. Særlig har jeg vært opptatt av mennesker som arbeider sammen, og av det de forteller om det de er del av og om det de har sammen. Handling mellom mennesker viser hvem de er for hverandre, som bekreftes i det de samles om. Å samles i gjensidig forståelse av hverandre bekrefter tilhørighet. Denne interessen for relasjonsarbeid (Album 96:218) har jeg hatt siden jeg i 1998 gjorde en studie av personalmøter ved et sosialkontor. Jeg bestemte at min hovedoppgave måtte dreie seg om samme tema. Å studere fengselsbetjenter som er sammen i fengslet, og deres fortellinger om å være sammen, forteller om det de er del av der. Det kan også fortelle mer generelt om hva mennesker forutsetter der de er sammen.

Veien til fengslet

Jeg søkte først et felt med kjente omgivelser, overbevist om at jeg ville se hva samvær hvilte på hvor som helst. Tanken var å finne det lett generaliserbare, i kjente omgivelser. Jeg mente å ha funnet en ideell organisasjon i en gruppe forskere i et særlig innovativt miljø med avstand til det de karakteriserte som ”tradd”¹. Å snu opp ned på ting syntes å være et mål der uttrykt ved skepsis til det institusjonaliserte i alt fra møter til pauser. Jeg ville gjerne se at det var noe bærende og selvfølgelig under dagliglivet på denne arbeidsplassen. Etter noen ukers feltarbeid med fortvilelse og frustrasjon gav jeg opp. For meg var de forvirrende nytenkende og selvbevisste. Det jeg lærte om gruppa var at de selv, i større eller mindre grad, delte den forvirringen jeg følte. I motsetning til meg taklet de sin forvirring med jernvilje til å være nytenkende og ”utradde”.

Etter forskerne

Jeg lærte av erfaringene jeg gjorde blant forskerne. Jeg lærte om feltarbeid og om det jeg skulle studere; forholdet mellom mennesker som jobber sammen og omgivelser de gjør det i. Jeg måtte gjøre meg noen tanker om mitt formål; å forske på det komplekse i det enkle, og forholdet mellom det særegne og det generelle. Gjennom å tenke noen tanker, og gjennom å lytte til min veileder - som jeg innså hadde vært ute en vinternatt før - kom jeg fram til at det enkle nok er vel så synlig gjennom det spesielle. I det særegne er det også mulighet for å se det generelle, for en som

¹ Et velbrukt skjellsord i dette miljøet, som betegnelse på det tradisjonelle de ønsket å ta avstand til. Det er i ettertankens lys mulig at nettopp dette forteller mer om gruppa enn jeg først ville være ved.

kommer utenfra og som er åpen for å se. Jeg lette etter et sted jeg kunne møte mennesker i særegne og, for meg, ukjente omgivelser; vanlige mennesker i uvanlige omgivelser. Jeg endte heldigvis opp som feltforsker blant fengselsbetjenter i deres arbeidshverdag.

Møtet med betjentene i fengslet

I mitt feltarbeid fikk jeg umiddelbart tilgang til en velvillig verden som var spennende for en sosiolog som meg. Med bakgrunn i egen og andres erfaring var jeg forberedt på kritiske og distanserte informanter. Velkomsten jeg fikk, og åpenheten fengselsbetjentene møtte meg med, overrasket tilsvarende. Forventningen om å bli møtt med skepsis var så sterk at jeg ble overveldet av imøtekommenheten jeg opplevde. På møtet hvor jeg presenterte meg, møtte jeg engasjement og interesse.

En betjent sa: *Så fint at noen endelig vil skrive om oss!*²

De første dages opplevelser av betjentenes engasjementet, ikke minst i forhold til innsatte, og deres refleksjoner rundt sitt arbeid, som de delte velvillig, gav meg tidlig en grunnleggende respekt for dem. Jeg fikk respekt for betjentene som mennesker, og for den jobben de daglig utfører. Denne respekten ble styrket i min tid i feltet. Fengselsbetjentene sto tidlig fram, og ble stående, som helter i en kompleks hverdag.

Feltarbeid

Det var aldri et spørsmål om jeg skulle velge å bruke feltarbeid eller intervjuer, som metode for å samle data. Deltakende observasjon hadde jeg erfaring med fra to tidligere feltarbeid. Erfaringen min tilsa at denne måten å samle data på er den beste for mitt formål. Mitt spørsmål var hvorvidt jeg skulle gjøre intervjuer i tillegg til deltakende observasjon. Min oppfatning var at med min interesse for samvær kan forståelse bare nås gjennom å være tilstede i hverdagen.

Å være feltforsker er å se, høre, oppleve og å søke ta inn over seg helhet i bruddstykker av hverdag forskeren får være med i. Jeg ville være vitne til hverdagen, ikke bare høre fortellingen om den i ettertid. Jeg startet feltarbeidet ganske tilbaketrukket. Jeg observerte hverdagen og deltok i uformell prat. Jeg deltok i ulike situasjoner, med mange betjenter, med få betjenter og med en og en betjent. Feltarbeidet gav innsikt i hverdagen jeg ikke kunne fått på annen måte. Etter som tiden gikk, så jeg at for å komme videre og få svar på spørsmålene feltarbeidet reiste, måtte jeg snakke mer med en og en betjent alene. Intervjuene fulgte opp, og fylte ut data samlet i feltet.

² I oppgaven bruker jeg kursiv der jeg siterer informanter, om ikke annet er oppgitt.

Min oppmerksomhet mot betjenter

Jeg var i den amerikanske sosiologen Erving Goffmans teoretiske univers før jeg møtte feltet. Det tiltalende ved livet i fengsel var det jeg fant interessant ut fra min teoretiske forankring. Betjentenes plassering og oppgaver interesserte meg. Utgangspunktet mitt var; hvordan ivareta de formelle kravene om kontroll og omsorg overfor innsatte som betjentene omgås og deler hverdag med?

Bekreftelse i samvær med andre mennesker danner identitet og gir tilhørighet. I samvær med andre møtes forventninger om rolle i samsvar med de andre og situasjonen. Identitet dannes ved å være tilstede i situasjonen; å ta til seg og vise at en har tatt til seg det som passer der. Å utøve en rolle og å inneha en identitet hviler på innforståthet med situasjonen; vi deltar i samme ramme når vi er enige om hva som skal holdes fram der vi er sammen. I samvær tar vi til oss hva som er gyldig og passende. Hva som er gyldig og passende skifter mellom situasjoner. Forventning til rolle og hvordan en kan fylle den henger sammen med rammen som er rundt samværet. Å vite hva rammen innebærer er å kunne svare på spørsmålet ”Hva er det som foregår her nå?” og ”Hvem er disse menneskene for hverandre?”. Rammen gir mening til det som foregår og den setter standard for hvordan det er passende å oppføre seg (Album 1996:22). Å være i en ramme er å holde noe fram og å holde noe skjult (Album 1996:205).

Balansen mellom det en selv uttrykker og bekreftelsen det avhenger av er tydelig i at et menneske ”*must rely on others to complete the picture of him of which he himself is allowed to paint only certain parts*” (Goffman 67:84). Min tilnærming og forståelse av identitet som gir tilhørighet er at den avhenger av andre menneskers bekreftelse av det ordinære og det gitte, ikke minst av at vi er normale og verdige mennesker som fortjener respekt (Album 1996:130).

Respekt og verdighet

Goffman legger i sine teorier om samhandling stor vekt på respekt, verdighet, distanse og nærhet. Særlig gjelder det i mye av hans tidlige arbeid. Jeg har betraktet betjenthverdagen gjennom slike begrep. I dette perspektivet er respekt et grunnleggende begrep som viser til noe allment i møter mellom mennesker. Å tro på hverandres fortelling er uttrykk for tillit til det en er del av, som grunnleggende selvfølgelighet som gir forutsigbarhet for mennesker med mål om å fungere sammen. Å alltid behandle mennesker med respekt er grunnleggende. Uttrykk for respekt er å holde distanse; å ikke trå hverandre for nær. Respekt er å ikke stille spørsmål ved andres fortelling. Nærhet eller distanse i relasjoner og situasjoner, avhenger av

forventninger til relasjon og situasjon. Å plassere opplevelser i forståelser som er delt, gir ramme for samvær som blir forutsigbart. Nærhet og distanse i en og samme relasjon kan ses å bryte med det forutsigbarhet forutsetter.

Fengslet av betjenter – og deres vilkår

Betjentenes ideal er å forene nærhet til innsatte samtidig som de skal utføre arbeidsoppgaver som, i perspektivet jeg bruker, fordrer distanse. Fengselsbetjenter er pålagt kontrolloppgaver som innebærer en form for invadering av andre menneskers sfære. Det andre formelle krav er å vise respekt overfor innsatte. Kontaktbetjentrollen formaliserer et nært forhold mellom betjent og innsatt, med vekt på motivasjon og samtale. Betjentene skal forene sikkerhetsarbeid med omsorgsarbeid. Betjentene er gitt i oppgave å realisere idealer som ikke er tilpasset institusjonens rammer. Møtet mellom ideal og realitet skjer i avdelingshverdagen, og er noe betjentene manøvrerer i forhold til daglig.

Slik Yngvar Løchen i *Idealer og realiteter* (Løchen 1965) beskriver brytningstid i det psykiatriske sykehuset, som får et dobbelt mandat, skal fengslet realisere nye idealer uten at institusjonen endres tilsvarende. Betjentene møter idealet om forening av pålegg i det doble mandatet uten at det har skjedd endringer i organisasjonen som legger forholdene til rette. Overfor samme mennesker skal de forene det, som allmenneskelig forstått, fordrer nærhet med det som fordrer distanse. Hvordan betjentene manøvrerer mellom motstridende krav, og hvilken forståelse de har av hverdagen og seg selv, kan fortelle om å finne bekreftelse og om fleksibilitet i å håndtere flere hensyn. Oppgaven handler om de som er satt til å utføre verdighetsnedbrytende arbeid, forsøkt sett fra deres ståsted.

Fengslets doble mandat

Fengslet har i sin formelle organisasjon to motstridende oppgaver. Et dobbelt mandat innebærer beskyttelse av samfunnet mot kriminalitet og beskyttelse av innsatte mot fengslingens negative konsekvenser. Straffegjennomføring og kriminalomsorg er motstridende også i at det ene er rettet utover, mot samfunnshensyn, mens det andre er rettet innover, mot hensyn til innsatte og hverdagen i avdelingen. Sikkerhetsarbeidet er primært, rehabilitering sekundært. Fengslets virksomhet er samfunnsrettet; beskytte samfunnet mot kriminalitet ved å holde domfelte innenfor murene. Offisielt er det fengslets sekundære mål å føre funksjonsdyktige tidligere domfelte tilbake til samfunnet. Straffeideologien er fengsel og omsorgsideologien er på veg inn. Forholdet mellom de to kan synes uklart. Målet uttales å være sidestilling, men fengslets vesen er straff. Uten straff intet fengsel. Betjentene står i første linje for

forening av straffeideologi og kriminalomsorg. De forvalter motsetningene mellom ideologiene og motstridende oppgaver i samvær med innsatte. Jeg er interessert i hvordan de mestrer sin hverdag. Det første betjentene gav uttrykk for, og som gjorde inntrykk på meg, var nemlig deres jernvilje til mestring.

Problemstilling

Problemstillingen i oppgaven er todelt. Det primære spørsmålet er: Hvordan utøver betjentene sine yrkesroller i en organisasjon der de er pålagt motstridende og utydelige oppgaver? Dette vil jeg forfølge gjennom spørsmålet: Hvordan forstår de, og hvordan formidler de sin forståelse av arbeidet i ulike kontekster?

Totale institusjoner

Den totale institusjonens vesen innebærer at selvfølgelige grenser hos og mellom mennesker overskrides, selvets territorier brytes (Goffman 1961:19). Å være innsatt i fengsel er å være den som invaderes. Betjenter er pålagt å utføre invaderingen. I egenskap av å være en total institusjon, bringer fengslet de ansatte nær sitt klientell, nærmere enn i de fleste sammenlignbare yrker. Betjentene skal forholde seg til voksne mennesker som er fratatt en del av det vi selvfølgelig setter i sammenheng med verdighet. Av institusjonen er innsatte satt i en posisjon hvor de ber om å få gå på toalettet, om å få låne en kniv, om å få ringe til kjæresten sin. Å forholde seg til voksne mennesker når slike selvfølgelige gjøremål, i andre omgivelser, blir tydelige er gitt både innsatte og betjenter å gjøre, det ligger i fengslet som institusjon. Min interesse er for de som har invasjon som del av sin instruks. Jeg vil gjøre betjenter synlige med utgangspunkt i betjentenes handlinger i, og beskrivelser av hverdag. Denne oppgaven er avgrenset til å omhandle betjentenes opplevelser og formidling av opplevelser. Det er forsket mye på innsattes situasjon. Det er viktig forskning, men min interesse og mitt fokus er på betjentene og motsetningene i arbeidet de utfører.

Kontroll og omsorg i hverdag

Det er viktig å forstå hvordan mennesker forholder seg i arbeidshverdag som skal forene motsetninger, slik betjenter skal forholde seg til innsatte. Betjentene er formelt pålagt å yte omsorg, samtidig som de skal vokte sikkerheten. Motstridende oppgaver utføres i avdelingshverdagen, i samvær med kolleger og innsatte.

En betjent forteller om innsattes situasjon: *Som innsatt mister du mye av din egen verdighet, din egen stolthet. Jeg som betjent kan jo være med på å bryte den enda lengre ned (...) Men det at jeg som betjent kan vise han respekt, kan være med på å*

øke verdigheten hans. Men jeg behøver ikke å akseptere det han har gjort, det han står for. Men jeg er pålagt å respektere han.

Betjenter har ansvar for å kompensere for innsattes tap av verdighet. Kontroll og omsorg skal iverettes i hverdagen med innsatte. Betjenter som viser ansvar for innsattes vel, som ser at kontrolloppgavene bryter ned innsattes verdighet, har grunnleggende respekt for innsatte som mennesker. De formelle kravene er motstridende i seg selv. Kontroll danner også motsetning til hverdagslig respekt for betjenter som tydelig ser innsatte som mennesker. Betjentene balanserer mellom to formelle krav, kontroll fordrer distanse og danner motsetning til hverdagslig og allmenneskelig respekt.

Dobbelt mandat iverksettes i hverdagen

Egenarten ved fengslet er altså at de som skal være nær sitt klientell, også har instruks om å utøve kontrollvirksomhet. Fengslet er fundert i instruks om kontroll og sikkerhet som er annerledes enn klientrettet arbeid i andre institusjoner. Det er mest nærliggende å sammenligne med psykiatriske institusjoner (Løchen 1965). Fengslet skiller seg grunnleggende fra den psykiatriske institusjonen ved at kontrollaspektet er mest framtrødende. Det ligger til grunn, som forutsetning for institusjonen, selv om tanker om rehabilitering er blitt tydeligere og er satsningsområde. I forening av målsetning om sikkerhetsarbeid og rehabilitering oppstår et dilemma, for de som skal utføre foreningen i praksis. En betjent fortalte om det som skal forenes: *Det å være betjent må vel være det å kunne forholde seg til alle disse typene forskjellige mennesker, utfordringen er det at du skal være en del av sikkerheten, du skal være en del av miljøet (med innsatte), du skal være en del av kollegastaben, også skal du få alt dette til å fungere.*

Jeg opplevde tidlig at hverdagen på avdelingen er verdifull. I hverdagen passer ikke alle krav fra ledelsen inn. Relasjoner er etablert mellom de som invaderes og skal invadere. Relasjoner mellom betjent og innsatt skal reetableres ved handlinger som bryter med respekt og verdighet. En betjent setter ord på den vanskelige vekslingen: *Du kan risikere å ta urinprøve om morgenen, hvor du står og ser på at den innsatte pisser, så skal du spise lunsj med han, så skal du ha kontaktbetjentsamtale med han etterpå, der skal du gå dypere inn i ting. Og til slutt skal du visitere cella hans. Det blir delt hele veien liksom..*

Betjentene befinner seg mellom organisasjon, ledelse og hverdagen som inkluderer innsatte. Kontroll og omsorg skal iverksettes i hverdag hvor omsorg og omtanke er etablerte hensyn. Omsorg er uformelt etablert i det betjentene kan fortelle om som: *Fangebehandling har vi alltid drevet med.* Betjentene pålegger seg selv omsorg som

et hensyn uten kontaktbetjentordningen. Forståelse av omsorg med base i hverdag danner motsetning til forståelse i tråd med strukturens formelle krav om omsorg.

Agent i sikkerhetsarbeid

Sikkerhetsarbeidet er det opprinnelige formelle kravet til betjentenes arbeid. Det er primært, slik stillingsinstruksen er formulert. Betjentene iverksetter det de ikke har definert selv. Han er agent - den som handler – på vegne av noe annet, det andre er organisasjonen. At betjentene deler rom med innsatte uten ledelsen kan etablere nærhet mellom innsatte og betjenter, som felles forståelse innad i motsetning til krav utenfra, som ledelsen representerer. Forståelse med base i hverdagen, med primære hensyn til innsatte, står i motsetning til ledelsen som representerer strukturens forståelse av kontrollarbeid, og innholdet i omsorg.

Betjenter som formidlere mellom organisasjon og innsatte

Overfor innsatte skal betjentene stå for det organisasjonen bestemmer. Betjentene skal forsvare organisasjonens krav og forventninger overfor innsatte. Avdelingsbetjentene har liten medbestemmelse i avgjørelsene som gjelder innsattes hverdag, de er formidlere, som skal forsvare beslutninger fattet på et høyere nivå. Betjentene skal rettlede og skrive vedlegg for innsatte når innsatte søker progresjon i sin soning – de representerer også innsatte overfor organisasjonen. Betjentenes mellomposisjon fordrer lojalitet til system og til innsatte. Lojalitet til systemet ligger i den formelle organisasjonen mens lojalitet til innsatte er festet i hverdagshensyn.

Hverdag som avdelingshverdag

Hverdagen i fengsel er livet på avdelingen. Tilstede i livet på avdelingen er innsatte og betjenter. Mitt første inntrykk av livet på avdelingene var hverdagspreget. Innsatte og betjenter delte det fysiske rommet – bortsett fra det innerste av vaktrommet som er forbeholdt betjenter. Fengselsavdelingen er det betjenter og innsatte som deler. Å dele rommet kan synes å være noe som binder og knytter menneskene som deler det sammen. I fengslet er avdelingen et rom som kan synes lukket for, og fra, ledelsen. Ledelsen ser heller ikke ut til å oppsøke avdelingen. Betjenter og innsatte møtes i hverdagen i avdelingen, de ser hverandre, snakker sammen under premisser lagt av den formelle strukturen. Struktur noe mer; uformell struktur formes i hverdagen. Hvordan er forholdet mellom den uformelle strukturen og den formelle? Ledelsen representerer den formelle strukturen og kravene utenfra. Den uformelle strukturen representerer hensyn innad, forstått ut fra hverdaglige hensyn.

Antagelser

Jeg ventet ikke å møte betjenter i reindyrket vokterrolle. Jeg ventet å møte betjenter med et mer ambivalent forhold til sin egen jobb. Jeg ventet problematisering av det jeg forestilte meg som problematisk; motsetningene i å forvalte de formelle kravene, og å håndtere kontroll overfor mennesker betjentene omgås. Jeg hadde mange tanker om enkle og små handlinger betjenthverdagen består av. I forhold til det et fengsel er i dag fortøner en vokterrolle – slik *de gamle gutta gjorde det*; en kjent referanse blant betjentene – seg enkel. Kontroll i et distansert forhold til innsatte kan ut fra dette perspektivet la seg gjøre. Vokterrollen forutsetter distanse til de som skal voktes.

I motsetning til Grøvdal (Grøvdal 2000) hadde jeg ikke en sterk antakelse om sammenheng mellom betjentrollen og fiendtlighet overfor innsatte. Jeg gikk ikke inn med en bestemt forestilling om betjentenes makt overfor innsatte eller forforståelse av betjentene som voktere. Min antagelse var heller naiv, med spørsmål om hvordan det lar seg gjøre for ett menneske, en gruppe mennesker, å ha nære relasjoner til mennesker de skal vokte. Min interesse var hvordan betjentene forvalter motsetningene når antatte selvfølgeligheter for samvær brytes gjennom oppgaver de er pålagt å utføre, overfor mennesker de oppholder seg sammen med, prater med og har omsorg for. Jeg antok ut fra mitt perspektiv at også betjenter og innsatte møter hverandre i situasjoner med nærhet. Jeg antok både innsatte å betjenter å være kjent med nærhet og respekt som rammer for samvær. Hvordan betjentene forvalter roller de er gitt, i det tette samfunnet fengslet er, kan gjøre synlig krav og hensyn gjennom det rollene settes i sammenheng med der de utøves. Motstridende formelle krav, relasjoner til kolleger og innsatte, fordrer flere betjentroller. Hvordan betjentene fyller rollene vil vise allmenneskelige trekk så vel som motsetninger og strukturer.

Idealer som fortellinger i rammer

Betjentene overrasket med all sin refleksjon. Mine tanker om motsetningene handlet om enten eller mens betjentenes ideal var forening av både og. De formidlet åpent og velformulert sin refleksjon om kompleksiteten i arbeidshverdagen. Forklaringene gav meg innsikt i situasjoner og sammenhenger jeg ikke hadde kunne lese meg til, eller fått ved bare å observere eller bare intervju. Forskjellig prat i ulike situasjoner, med forskjellige hensyn og krav, gjorde motsetninger og sammenhenger synlig. Idealer formes av det som til enhver tid er viktig å mestre.

Betjentene forvalter motsetninger og idealet er å forene de motstridende oppgavene i arbeidshverdagen. Å holde noe fram og å holde noe skjult er forvaltning av oppgaver som ikke kan holdes fram på en og samme tid ved å holde de atskilt i rammer.

Betjentene holder fram et hensyn der de skjuler det som strider mot. Det som holdes fram og som holdes skjult gjør motsetningene synlige i rammer på forskjellig nivå. Motsetningen mellom kontroll og omsorg gjennomsyrrer hverdagen. Det er en overordnet motsetning som griper inn på flere nivå. Det som holdes fram i rammen er den gyldige forståelsen av motsetningen der og da. Der forståelsen bygges ved å holde fram kravet om kontroll må hensynet til omsorg holdes skjult. Det som holdes fram refererer til det som er gyldig forståelse i rammen. Det som holdes skjult er det som truer den gyldige forståelsen. Kontroll legitimeres ved hensyn utad, formell struktur og krav fra ledelsen. Omsorg legitimeres ved hensyn innad, uformell struktur i hverdag og hensyn til innsatte. Betjentene ivaretar kontroll og de ivaretar omsorg. De kan fortelle om hverdagen sin og om seg selv som ivaretar begge hensyn. Det motstridende i krav og hensyn blir synlig gjennom ulike forståelser i atskilte rammer. Rammer kan gjøre tydelig ulike fortellinger og ulike forståelser som ved å leve side om side gjør håndtering av motsetninger mulig, ved at ulike ressurser kan tydeliggjøres til hver sin tid.

Dilemma og ideal

Å forene krav og hensyn er betjentenes ideal. Fengslets ideal er forening av straff og omsorg. Betjentene er gitt i oppgave å ivareta motpolene. I hverdagen kan avstanden mellom ideal og realitet bli synlig, for de som skal iverksette idealet og forholde seg til realiteten, for betjenter som står innsatte nær. Betjentenes stilling i fengslet har en parallell i Yngvar Løchens analyse av pleierne i det psykiatriske sykehuset (Løchen 1965:117,193). Pleiernes stilling og nærhet til klientene gjorde dem til systemets bødler der de var satt til å gjennomføre kontroll som agenter for systemet, yte omsorg og drive rehabiliterende virksomhet.

Innsatte er synlig for betjentene, på godt og vondt kjenner de innsattes behov og ser deres potensial. Et ideal er pålagt betjentene utenfra, i forening av formelle krav. Et annet ideal er utøvelse av formelle krav i en hverdag som er levelig. Betjentene pålegger seg selv idealet å vokte sikkerheten samtidig med bevaring av verdifull hverdag. Betjentenes ideal er fundert i tro på egen kompetanse, kjennskap til og vurdering av innsatte. Idealet og realiseringspotensialet i kompetansen de besitter, er pådriver i en *vanskelig hverdag*. I den vanskelige hverdagen må betjentene ha noe å tro på. Idealet utenfra er motsetning til systemets fundament. Betjentene kan bli ensomme, om de ikke selv danner idealer som gir mening til den *vanskelige hverdagen* som er deres.

Betjentene ser at idealet de er pålagt; kontaktbetjentarbeidet, ikke står i stil med institusjonen. Institusjonen er ikke tilpasset målsettingen. Betjentenes eget ideal har de alltid drevet med; *fangebehandling*. Idealet er nærhet nok til å hjelpe og distanse nok til å ivareta sikkerheten. Idealer og motsetning blir tydelig gjennom forvaltning på tvers av situasjoner. Det fins rom for å fortelle om seg selv og om sin hverdag på ulike måter. Ulike fortellinger i ulike rammer formidler ulike forståelser av å være betjent. Samtaler med meg dannet en ramme, for fortelling det ikke var rom for sammen med kolleger. Det de holdt fram sammen med meg holdt de skjult i andre rammer. Det som ikke deles kollegialt bryter med kollegial forståelse. Der betjenter er sammen vises en annen virkelighet, med et annet ideal. Det som holdes fram tjener til å slå fast virkeligheten og holde fast felles forestillinger om virkeligheten, men også å skape virkelighet (Album 96:131). Der betjentene er sammen mestres et ideal, i andre situasjoner kan andre idealer mestres som svar til realiteter som holdes skjult i annet samvær. Ulike fortellinger viser hva som er passende å holde fram og holde skjult i ulike rammer. Det som holdes skjult er det som truer virkelighetsforståelsen i innværende ramme.

Det jeg vil konsentrere meg om framover i oppgaven er å vise hvordan betjenter manøvrerer i hverdagen, hvordan de forholder seg til strukturkrav og hvordan de mellom organisasjonens krav og avdelingshverdag avkreves roller og danner identiteter. Denne oppgaven er min fortelling om betjentenes forskjellige fortellinger. Dobbelttheten i kravene kommer fram i de ulike fortellingene. Ulike fortellinger avhenger av situasjoner og viser hensyn og relasjoner som er gyldige i rammen for fortelling. Betjentenes fortellinger synliggjør både betjentene og struktur de er del av.

2 UTVIKLING AV BETJENTROLLEN

Fram til fengselsreformkomiteens innstilling i 1956 var straffegjennomføring, formelt sett, tuftet på ideologi om at straff og isolasjon i seg selv virket disiplinerende på domfelte som dermed ville søke en lovlydig livsførsel etter soning. I 1956 kom en ny erkjennelse til uttrykk ved at den nye innstillingen åpnet for rehabilitering og behandling. Forfatterne av innstillingen gikk bort fra å ensidig betrakte straffen og isolasjonen i seg selv som motiverende for et liv uten kriminalitet etter løslatelse. Isolasjonens negative virkninger erkjennes ved at innstillingen lovfestet innsattes rett til fellesskap. Tanken om rehabiliterende virksomhet i fengsel ble formalisert. Fengselslovens §14, av 1958, lyder: *De innsatte skal behandles med fasthet og alvor slik at deres muligheter for tilpasning i samfunnet søkes fremmet. Skadelige virkninger av frihetsberøvelsen skal så vidt som mulig forebygges eller bøtes på.*

Yngve Hammerlin (1994) omtaler dette som en forsiktig og defensiv formalisering av rehabiliteringstanken. Straffegjennomføring, soning og liv uten kriminalitet etter løslatelse ble betraktet mer helhetlig enn tidligere. Det ble åpnet for tanker om at straffen i seg selv ikke er nok til å motvirke kriminalitet, straffen har også negative virkninger som ikke virker til den enkelte innsatte eller til samfunnets beste. Det ble rom for å se kriminalitet, soning, den enkelte og samfunnshensyn i sammenheng med samfunnet utenfor fengsel og innsattes vilkår i fengsel.

En rekke tiltak ble satt i verk i løpet av 1970- og 1980-tallet (Hammerlin 1994). Kriminalmeldingen (St.meld.nr.104. 1977-78) tok sikte på å få i gang en allsidig debatt om kriminalpolitikk i videste forstand. *Det er neppe noen stortingsmelding fra de senere årene som har blitt så godt kjent blant folk flest som Kriminalmeldingen. (...) Det er ikke tidligere lagt fram noen tilsvarende alminnelig melding om norsk kriminalpolitikk. (...) I meldingen påpekes sammenhengen mellom kriminalitet og samfunnsforhold, dermed også sammenhengen mellom kriminalpolitikk og alminnelig politikk.* (Wister 1997: 83-84). I større grad har det blitt mulig å se kriminalitet og fengsel i sammenheng med samfunnet fengsel og straffedømte er del av. Hensyn til forebygging og et rettferdig straffesystem i samsvar med humane verdier skulle være bærende verdier i den videre utviklingen.

De negative reaksjonene mot meldingen kom i en tid med gradvis mer kriminalitet. Meldingen betraktet kriminelle som ofre for samfunnsforholdene, og at straff ikke var preventiv for den straffedømte, men virket ved å holde dømte borte fra samfunnet under soning. Forslag om mindre bruk av fengsel, heving av den kriminelle lavalder og fritak fra straff for yngre lovbrøyttere var, etter reaksjonene å dømme, ikke i samsvar med tidsånden i samfunnet forslagene skulle iverksettes i (Wister 1997). Reaksjonene

mot meldingen kan ses som uttrykk for at reformer som la større vekt på kriminalomsorg sto i motsetning til verdier i samfunnet for øvrig. Ideologien om straff som den primære reaksjon mot kriminalitet var fortsatt rådende utenfor fengslet, selv om krefter innenfor gav uttrykk for at skadevirkningene av fengselsopphold var for sterke i forhold til samfunnets nytte av straff.

Jeg ser en motsetning mellom de som kjenner vesenet innenfra og de som kjenner det utenfra. Vern av samfunn og vern av innsatte – kriminalomsorg som også kommer samfunnet til gode – blir sett som motstridende utenfra. Opinionen vil ha straff for forbrytelser, beskyttelse av samfunnet med mindre fokus på fengslingens virkning for de som soner. Medieforsker Sigurd Allern sier om medias framstilling av kriminalitet og kriminalomsorg: *Fengselsbetjenten er ikke betjent men fangevokter. Når ungdom dømmes til samfunnstjeneste i stedet for fengsel, kan det i nyhetsoppslag hete at de slipper straff. Straff er å sitte "bak lås og slå". (...)De grove forbrytelsene gir, sammen med folkelig frykt og forbannelse, et usedvanlig dårlig klima for en kriminalpolitikk basert på strategisk tenkning og langsiktige, sosialpolitiske mål.(...)Hvilken innvirkning slike medierammer har på kriminalpolitikken, vet vi for lite om. Men min hypotese eller påstand er at de, både for flertallet av politikere, legdommere og folk flest, i sterk grad påvirker vår tolkning, både av hva som er problemer og hvordan de bør løses* (Allern 2000: 7). På kriminalpolitisk konferanse, oktober 2000 på Sundvolden, opplevde jeg at hele, den til tider motsetningsfylte, kriminalomsorgen samlet seg om at samfunnsbeskyttelse er et mål å jobbe langsiktig mot. De som er innenfor, de kjenner hverdag og forutsetninger, ser motsetning mellom kortsiktig og langsiktig tenkning om hva samfunnsbeskyttelse er og kan være. Vesenet kan enes om at å løslate et menneske som gradvis har fått nærme seg samfunnet gjennom soningen, er bedre enn å løslate ett som har vært totalt isolert fra samfunnet over lengre tid.

Fengselsloven av 1958 er en fullmaktslov. Den åpnet for skjønn i fullbyrding av straff og en viss liberalisering av praksis hva gjaldt prøveløslatelser, permisjoner og andre forhold. Praksis i kjølvannet av loven uttrykte et annet syn på kriminalitet og straffesystem enn før. St. meldingen, Kriminalmeldingen, nr. 104, 1977-78 ble av kritikerne sett på som en ytterligere liberalisering. Meldingen tydeliggjør betjentarbeid i større grad enn tidligere. Jeg finner det interessant at tidligere fengselsdirektør Ole A. Wister fremhever at: *Mange i ytre fengselsetat følte seg sterkt provosert av visse utsagn i meldingen. Mange følte at de sto i et meningsfylt arbeid med medmennesker som hadde havnet på skråplanet. De oppfattet sitt arbeid som samfunnsmessig nyttig. Da kunne det være sårende å bli presentert for hvor lite*

fengselsarbeid egentlig var verdt (Wister 1997:92). De som hadde ansett seg for å drive meningsfullt arbeid, opplevde at det ikke ble verdsatt gjennom meldingens signaler om at fengselsfaglig arbeid ikke førte fram, noe som viser til at betjentene ikke var i stand til å bøte for fengselsoppholdets skadevirkninger. Videre tenking om dette i forhold til innføring av kontaktbetjentarbeid sier også noe om det som skal forbedres av fengselsfaglig arbeid – uten å vise til det som allerede utføres i ytre etat.

1970-tallet var en brytningstid hva gjelder ideutvikling om kriminalomsorg. På 1980-tallet ble det satt i verk flere tiltak, ikke minst i forhold til rusproblematikken som ble tatt alvorlig. Som eksempel på møter mellom motstridende ideologier ble også narkotikaproblematikken møtt på flere måter. Skjerpende og kontrollerende tiltak ble iverksatt samtidig med reformtiltak og flere innsatser rettet mot innsatte (Hammerlin 1994). Vesenet var straffefundert samtidig som kriminalomsorgsbasert virksomhet ble iversatt. I ettertid har kriminalomsorgsbasert virksomhet kommet inn i sterkere grad. Med innføring av kontraktssoning på 1980-tallet ble det åpnet for ivaretagelse av innsatte med rusproblemer. På 1970 og 80-tallet fikk ideologien om kriminalomsorg større gyldighet. Det som omtales som brytningstid og som nå kalles kriminalomsorg, ser jeg som formell begynnelse på to motstridende ideologiers sameksistens innenfor fengselsvesenet. Innføring av begrepet kriminalomsorg fyller virksomheten med større innhold enn straffegjennomføring. I forbindelse med kontraktssoning ble det også fokus på betjentenes arbeid og betydning (Hammerlin 1992).

De rettslige prinsipper og hva vi gjør med dem som har begått kriminelle handlinger, avhenger blant annet av de faktiske maktforhold og de dominerende verdier som er virksomme i et samfunn (Hammerlin 1994). Fengslets mandat blir mer utydelig når to ideologier, med samme mål, skal forenes. Det som utøves i fengsel kan ikke løsrives fra rådende verdier utenfor. Praksis i fengsel må ses i sammenheng med mandatet som er gitt. Når mandatet er tvetydig eller uklart, blir kanskje også praksis uklar. Ideologien om kriminalomsorg kommer inn på siden av straffeideologien, og slår fast fengslingens negative konsekvenser som må bøtes på for ikke å tilbakeføre til samfunnet kriminelle som ikke er forsøkt rehabilitert. To ideologier som i mål er uttalt like, men i middel er forskjellige, uttrykt i syn på mennesker og rehabilitering, skal forenes. Jeg vil også nevne at kriminalpolitikken kan synes sårbar for enkelthendelser. På slutten av 1980-tallet var det flere tilfeller av rømming. På Ila ble en betjent drept av en innsatt. Hendelser som dette antas å ha medvirket til at det igjen ble innstramminger og skjerpinger hva gjaldt prøveløslatelser og annen praksis.

Hammerlin skriver: *Det kan blant annet være et motsetningsforhold mellom straffeideologiske målsettinger og en ideologi som bygger på rehabiliterings-* ,

integrerings-, og omsorgsvirksomhet. Hvordan avtegnes disse problemene i fengselsvesenet? Uten tvil slites fengselspraksisen mellom to ulike forståelsesformer (Hammerlin 1994: 7).

Fengslets utydelige mandat får som konsekvens problemer der ideologiene skal omsettes i praksis: motsetningsforholdet mellom ideologier og fagområder fører til praktiske og organisatoriske problemer. Hovedmål for kriminalomsorgen er, i følge Stortingsprp. nr.1/1994-95, å gjennomføre frihetsberøvelsen og de reaksjoner som besluttes av påtalemyndighet eller idømmes av domstol straks de er rettskraftige, å forebygge eller bøte på skadevirkninger av frihetsberøvelsen, å forberede til løslatelse, og tilføre kunnskaper og positive holdninger under soning for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet og motvirke ny kriminalitet, og å videreføre arbeidet med fastlegging av en ny etatsutviklingsstrategi. Stortingsmelding nr 23, Kriminalmeldingen, poengterer ikke bare det samfunnsmessige og institusjonelle ansvaret for å tilrettelegge for oppbyggende tiltak for den enkelte, men fremhever også innsattes ansvar for sin egen framtid og utvikling. Utviklingen utover 90-tallet med større vekt på forebygging og fokus på skadevirkning av fengsling, fremmer tilpasning til samfunnet som motvirkning av ny kriminalitet. Det vises aksept for fengslingens negative konsekvenser samtidig som den bærende ideologien om frihetsberøvelse holdes fast.

Jeg vil ikke gå inn på diskusjonen om fengselsstraff-optimistiske og fengselsstraff-pessimistiske standpunkt (Hammerlin 94). Dette er pågående diskusjoner, i hovedsak som motpoler mellom forståelse innenfor og utenfor fengselsvesenet. Optimisme eller pessimisme må ses i sammenheng med hva en er optimist eller pessimist på vegne av; den kriminelle og hans fremtid eller samfunnsbeskyttelse på kort eller lang sikt. Forståelse av hensyn til den enkelte og til samfunn, som motsetninger eller sammenfall, avhenger av om forståelsen er dannet utenfor eller innenfor etaten. Hammerlin (1994) framhever at rehabilitering ikke er mulig i fengsel, men at habiliteringsbegrepet åpner for forsiktig optimisme. Rehabilitering krever integrering, og samfunn som må være villig til å integrere.

Fengslets virksomhet er låst av rådende verdier i samfunnet utenfor, samtidig som fengslet og det øvrige samfunnet er atskilt ved at samfunnet ikke har innsyn i det som foregår innenfor og reelle konsekvenser av fengsling for den enkelte. Fengselsbetjentene, som denne oppgaven omhandler, skal forvalte samfunnets doble krav til fengslet som blir utydelige der de skal omsettes i praksis. Utydeligheten ligger i at det doble mandatet ikke er tydelig vektet i tjenesteinstruksen. Betjentene skal

forvalte utydelige og doble signaler. Jeg tar for meg fengselsbetjentenes plassering mellom ideologiene de skal forvalte med hensyn til samfunn og innsatte.

Kontaktbetjentrollen

I Stortingsmelding nr.27 (1997-1998) om kriminalomsorgen legges det sterke føringer på utøvelse av betjentrollen:

Kontaktpersonen skal bistå domfelte gjennom soningen og ha kunnskaper om hvilke tiltak som kan være aktuelle, og kunne motivere den straffedømte til å ta nødvendige valg. Kontaktpersonen må i samarbeid med domfelte kunne utarbeide en framtidsplan som avdekker utviklingsbehov og legger opp til en straffegjennomføring som gir grunnlag for å leve et liv uten kriminalitet. Samtaler om domfeltes kriminalitet, livsførsel og motivasjon til å gjennomføre ulike livsmestrings- og bevisstgjørings-programmer, krever høy kompetanse hos betjentene (St.melding nr 27, 1997-1998:76).

Stortingsmeldingen forteller om nye formelle kravet til betjentene. Ordningen med kontaktbetjenter er arbeidet fram gjennom de siste 20 år. Som resultat av flere pågående prosesser legges en ny dimensjon til betjentrollen. Yngve Hammerlins evaluering av tjenestemannsrolleprosjektet (1992, 1993) ved tre norske fengsler, bidro til oppmerksomhet om betjentrollen og synliggjorde synet på rollen innenfra³. Med utprøvinger av betjentrollen i forbindelse med innføring av kontraktssonning, og evaluering av disse kom betjentene mer i fokus enn før. Innføring av kontaktbetjentordningen formaliserer en betjentrolle men stiller også krav til innsatte om ansvar og innsats under soning (Hammerlin 1994 & Meek Hansen 1999). I følge Hammerlin, oppsto den moderne betjentrollen som en historisk nødvendighet, der KRUS har vært en av flere viktige pådrivere.⁴

Som formelt krav til betjentrollen formaliseres kriminalomsorgsideologien i betjenthverdagen. Nærhet mellom innsatte og betjenter blir et formelt krav. Rollen innebærer et oppdrageransvar innenfor rammene av fengslets øvrige struktur. Ideologien om straff og kontroll står i motsetning til oppfatninger om rammer for utøvelse av omsorg, sosial læring og oppdragelse. Betjentrollen er, ikke minst på grunn av kontaktbetjentordningen, en yrkesrolle som utøves i henhold til flere krav i dag enn før. Kontaktbetjentordningen har sammenheng med innføring av soningsplaner og individuell oppfølging av innsatte, strukturen betjentene her skal

³ Se vedlegg: Betjentrolla – diverse funksjoner, arbeidsoppgaver (Hammerlin 1992).

⁴ KRUS er forkortelse for Kriminalomsorgens Utdanningscenter. KRUS sorterer under Justisdepartementet, og utdanner fengselsbetjenter. På KRUS drives også forskning om fengsel og soning.

plassere seg i er en annen enn den som dannet basis for vokterrollen. Kriminalomsorg betyr at tiltak må iverksettes i fengslet for at framtid uten kriminalitet skal være mulig ved løslatelse. Nye krav bryter med etablert ideologi betjentene fortsatt skal utøve samtidig som betjentrollen får et annet og videre innhold.

Yrkesrollen utøves og formes ikke i et vakum. Ideologiske forventninger danner grunnlag for rollen. Endringer har skjedd med hva som tillegges rollen og hvordan den utøves. De som ble betjenter for en tid tilbake møter nå andre forventninger enn da de gikk inn i rollen. Nyutdannede betjenter er utdannet til en annen rolle enn de som ble utdannet noen tiår tilbake. Engasjementet i innsatte som forutsettes i den nye ordningen er et supplerende krav til rollen ved siden av sikkerhetsarbeidet. Brytningstiden nå handler om en avklaring av forholdet mellom dem når kravene blir motstridende i praksis.

Betjentrollen formes i henhold til formell og uformell struktur. Samvær handler om formidling av forventning til hvordan en er og skal være som betjent. Hva en formidler om seg selv og hvilke forventninger en møter fra andre betjenter er med på å sette normer for rollen. Uformelle krav blir synlig i samvær og hverdag gjennom vektlegging av formelle krav der betjentene er.

Betjentene manøvrerer mellom formelle og uformelle krav med base i motstridende ideologier. Betjentene sjonglerer mellom ulike forventninger. Dette skjer innenfor rammer som avviker fra de vi vanligvis forutsetter i samvær. Også i andre institusjoner hvor rolle som veileder, rettleder og omsorgsyter, skal fylles fins asymmetri i relasjoner. Fengslet avviker fra andre institusjoner ettersom asymmetrien mellom betjent og innsatt er så synlig. Uniformer og nøkler, daglige rutiner, gjør avstanden mellom betjenter og innsatte synlig. Det er et sprang fra å strippe en innsatt til å ha en veiledende samtale. Skiftende rammer for samvær i fengslet utgjør hverdag for de som er der. Innenfor fengslet, med situasjoner som også kan synes løsrevet fra stengsler og lås, søkes og formes hverdag basert i forutsigbarhet fordi det er noe allmenneskelig i å søke forutsigbarhet. Å skape hverdag med verdighet, innenfor rammer som bryter med rammer som ellers forutsettes for verdighet og respekt, er den unike utfordring som har blitt betjenter til del. Godt betjentarbeid er, i enda større grad enn før, sosial tryllekunst for betjenter som sjonglerer med motstridende roller.

Betjentrollen i straffeideologien som enerådende var basert i krav om distanse til innsatte. Kontaktbetjentordningen krever innsats av betjenter i formalisert nærhet til, og engasjement i innsatte. Et element i relasjonen mellom betjent og innsatt, som kan

ha vært der allerede, formaliseres i krav til rollen som kontaktbetjent. Forventning og formidling av hvordan gode betjenter forholder seg til strukturer; uformelle strukturer som utvikles og revideres der betjentene er sammen, må forventes å være del av å forvalte motsetninger. Kommunikasjon, som forholdelse til krav, fra ledelse, fra innsatte og ikke minst fra andre betjenter, viser hva betjenter kan og vil være. Betjentrollen formes i krysningpunkt mellom mange former for påvirkning som åpner for roller med ulike uttrykk, avhengig av situasjonen og dens egenskaper.

Fengselsbetjenter er lite synlige utenfor fengslet. Det fins myter om betjenter. Mytene har blitt synlige for meg når jeg har snakket om min hovedoppgave, mennesker utenfor fengslet har sagt: *Så du skal inn for å avsløre maktsyke voktere?* Mytene om fengselsbetjenter er at de er fangevoktere. Et eksempel på forestillinger om fengsel og betjenter gir nyhetsoppleseren i dagsrevyen på NRK når han, 8 november 2000, omtaler fengselsbetjenter ved å kalle dem fangevoktere. Mytene blant de som ikke kjenner hverdagen i fengsel, er også noe betjenter kan samle seg om. Å bli antatt å være fangevokter er noe betjenter kan samle seg mot. De har til felles at de kjenner den komplekse hverdagen innenfor som er nærmest usynlig utenfor.

Etablert struktur for betjentrollen

Fengselet er en hierarkisk organisasjon. I fengslet er det klarhet i hvem som har beslutningsmyndighet etter rang. Hierarkisk organisering har gitt grunnlag for oversikt og forutsigbarhet for utføring av tjenesten, og gitt innsatte klare retningslinjer. Regelstyring og hierarkisk organisering formaliserer forholdet mellom innsatt og betjent, med lite rom for forhandling eller misforståelser basert på tilfeldighet når avgjørelser skal tas. Regelstyring har sammenheng med sikkerhetsarbeid, som er det aspektet ved betjentenes arbeid som assosieres med å være vokter. Å være vokter; den som kontrollerer at fanger ikke rømmer, er den tradisjonelle og opprinnelige fengselsbetjent. Krav om bevoktning er opprinnelsen til betjentenes plass i organisasjonen, og for fengselsbetjenten som yrkesutøver.

Rettslige prinsipper og formell behandling av den som har gjort kriminelle handlinger avhenger av faktiske maktforhold og dominerende verdier som er virksomme i samfunnet fengslet er del av (Hammerlin 1994). Straffeideologien, som klima for kriminalpolitikk, er synlig og vedlikeholdes gjennom bildet av betjenten med nøkler og låste dører. Media fokuserer sjelden på arbeidet som gjøres daglig i norske fengsler. Media tegner et ensidig bilde av fengsler, innsatte og de som jobber der. Klare bilder får vi av samfunnet som skal beskyttes. Samfunnsbeskyttelse framstilles å være det som nås gjennom å holde lovbrøttere isolert. Vi stikker hodet i sanden og er

rystet over å måtte omgås lovbrutere som slippes ut fra fengsel etter å ha sonet 2/3 av idømt straff. Media setter søkelys på rømning under permisjon i stedet for å bruke et perspektiv om nødvendige permisjoner for gradvis integrering og tilbakeføring til samfunn. Straffeideologi og sikkerhetsarbeid har vært og vil fortsette å være grunnleggende kravstruktur i fengselet, også når utviklingen framsetter nye krav til fengslet som organisasjon og betjenten som forvalter. Regelstyring forutsetter likebehandling. Kontaktbetjentrollen forutsetter individuell oppfølging av innsatte.

Fengslet

Fengsler er forskjellige. Mangfoldet er synlig i forskjellige institusjonstyper, fra de mest lukkede til de minst fengselsaktige. Fengslet jeg var i er befolket av innsatte med korte dommer⁵. Den delen av fengslet jeg var i er delt i 8 enheter, med to kontraktsavdelinger og en restriktiv avdeling, de andre avdelingene er basisavdelinger. I denne delen av fengslet er det 151 soningsplasser. Bortsett fra på restriktiv avdeling tilbringer innsatte mye tid utenfor cellene, sammen med andre innsatte og betjenter. De fleste har tilbud om skole eller jobb, målet er at alle, på basis- og kontraktsavdelingene, skal være i jobb eller utdanning. Det er ikke alltid tilbud til alle, det er et av problemene som kan føres tilbake til ressursmangel. Bygningen har fløyer ut fra sentralhallen, som er et åpent rom over flere etasjer. Bevegelse mellom avdelingene skjer via sentralen. Det som på fengselsfolkemunne kalles sentralen er et mektig rom under buet tak. I første etasje er ”vakta”⁶ som må passeres på veg inn eller ut. Sentralen er sjelden stille, ettersom all bevegelse ut og inn, og innenfor ”huset” skjer her er det nesten alltid mennesker i trappene, på balkongene eller på veg over broene som krysser hallen. Ved utslipp til jobb og skole er det rushtrafikk, som når betjenter myldrer fram fra alle avdelingene og stimer i flokk til fellestjenestens lokaler eller til pauserommet⁷ for møter.

Hallen kan gjøre et mektig inntrykk. Å låse seg inn i hallen første gang og gå under nettingen som henger mellom etasjene gav meg følelse av fengsel. Om kvelden, før innlåsing, er hallen mørk og stille og lever opp til forventningene om fengsel som innestengt og dystert. Å komme inn om formiddagen når solen lyser opp, mennesker myldrer og alle hilser og smiler er det inntrykket av mennesker og av liv som dominerer over inntrykket av fengsel.

⁵ I fengslet sones dommer på opptil 2 år. Den delen av fengslet jeg var i er forbeholdt domssoning og ikke varetekt. De korte dommene gir gjengangere. Gjengangere ble uttalt å være et trekk ved fengslet.

⁶ Vakta er plassert bak en glassvegg. Her holdes oversikt over alle bevegelser inn og ut av bygningen, utdeling av nøkler og sambandsutstyr for bruk ved følginger.

⁷ Forbeholdt betjentene brukes det også til morgenparole og til møter for betjentene.

3 METODE

Feltarbeidet var motivert av nysgjerrighet for hva som formidles og er viktig i betjenthverdagen; jeg ville forstå selvfølgelighetene i hverdagen deres ved å være sammen med betjenter. Som Album (1996) ser jeg en utfordring i å avdekke det alle tar for gitt, heller enn det ingen vet. Å sette ord på betjentenes delte selvfølgeligheter er å fortelle om det særegne ved fengslet og det generelle ved menneskene der. I feltarbeid må åpenhet for den virkeligheten en studerer være utgangspunkt for å samle data (Solberg 1996:132). Betjentenes virkelighetsoppfatning ønsket jeg å forstå. Jeg ville se hvorfor de handler som de gjør, ut fra forutsetninger for i deres omgivelser. Deltakende observasjon er å samle data om aktører i kontekst. Å gå inn i feltet for å studere samhandling med en klar hypotese ville medføre risiko for å miste viktige nyanser. Et åpent blikk er viktig for å danne forståelse av det som skjer med base i feltet for seinere tolkning. Forståelse og tolkning skal være i overenskomst med feltet, og ikke baseres i forhåndsdefinert forståelse, og for tidlig tolkning (Album, forelesning feb.1999)⁸. Feltarbeid forutsetter åpenhet for kategorier og mekanismer som trer fram gjennom erfaring i feltet.

Jeg har brukt deltakende observasjon og intervjuer som metode. Feltarbeid kan gi dypest innsikt i mitt tema, jeg så det som eneste metode for å danne forståelse av betjentenes hverdag med perspektiv på samvær. Jeg kunne sagt lite om samvær i situasjoner uten å ha opplevd det selv. Forskjellen mellom å delta, gjennom feltarbeid, og møte med feltet i intervju er forskjellen mellom å samle data *om* en fortelling og å samle data *som* en fortelling (Album, forelesning, jan.1999)⁹. Jeg ville holde fokus på betjentenes presentasjon av seg selv, og sitt arbeid. Jeg tenkte å ikke være innholdsorientert, men delta i samtaler for å studere vektlegginger betjentene foretar; hva som blir sagt og ikke sagt.

Min kvalitative tilnærming åpner for at kontekstens betydning kan bli tydelig. Jeg erfarte betjentene og snakket med dem i ulike situasjoner og gjorde uformelle intervjuer med bakgrunn i erfaring gjort sammen med de jeg intervjuet. Album (1996) viser til feltintervjuet som samtalen om det som er kjent for begge samtalepartene. Å ha felles opplevelser med informanter gir mulighet for å ta opp det som er opplevd i intervjuet (Becker & Geer 1957). Det som var kjent før intervjuet, og som der kunne gå i dybden av, var ressurs i datainnsamlingen. Intervjuguiden og intervjuene ville

⁸ Forelesning ved UiO, ISS, 2. februar 1999, 2. forelesning i påbygningskurset *Feltforskning*.

⁹ Forelesning ved UiO, ISS, 26. januar, 1. forelesning i påbygningskurset *Feltforskning*.

vært fattigere kilder til data uten base i feltarbeidet. For det første ga feltarbeidet meg innsyn i hverdagen og forståelse av selvfølgeligheter som gav intervjuet et annet innhold. For det andre visste betjentene hva jeg var opptatt av. For det tredje kjente vi til hverandre. Noe av det mest verdifulle var muligheten til å gå i dybden i snakk om opplevelser vi hadde hatt i andre situasjoner.

Kvantitativ metode, men også formelle kvalitative intervju, må fokusere på innhold i det som blir sagt, og åpner i mindre grad for konteksten rundt fortellingen. Min tilnærming gir rom for flere fortellinger. Valg av metode er svært naturlig. Den kan gi rik innsikt i og forståelse av mening ved handling og samhandling. Jeg fikk mulighet til å gripe tak i det spesifikke ved situasjoner, handlinger og kontekster, på grunn av at jeg fikk oppleve ulike situasjoner. Mennesker forholder seg til hverandre; handling, fortelling og forståelse dannes ikke i vakum, men relasjonelt.

Nærhet og distanse, base for fortolkning

Formålet mitt var å danne et bilde av det som foregår når mennesker møtes. Nærhet blir forutsetning for forståelse. For å gripe tak i formidling er det av betydning at jeg er der formidling skjer, for selv å iaktta den, som førstegradsfortolkning (Fangen 97: 7-8). Jeg søkte forståelse av vesentlige trekk i samvær, av hva som er viktig å formidle for betjentene. Vesentlige trekk i samvær viser hva som er viktig der og da. Nærhet til feltet i ulike situasjoner gjør mulig karakteristikkk av kontekst når forskeren har blick for hva som holdes fram og hva som holdes skjult. Slik erfaring i feltet gir tilgang til hvilke hensyn som holdes fram; hva rammer for samvær hviler på.

Katrine Fangen holder fram at enhver fortolkning og forståelse er basert på forskerens egen forforståelse. En fortolkning kan ikke bli verdinøytral eller objektiv. Jeg hadde med meg et perspektiv. Hele vegen formet det hva jeg merket meg ved, hva jeg fortolket. Mine fortolkninger vil bære preg av mine vektlegginger og min forutinntatthet. Enhver betraktning er en fortolkning; å løsrive seg fra egen forforståelse er heller ikke forskeren gitt å gjøre. Noen objektiv sannhet søkte jeg ikke. Interessant er det også å ha blick for i hvilken grad interaksjonen mellom forsker og de utforskede spiller inn på datainnsamlingen. Feltarbeid blir rom hvor forsker møter informanter i gjensidig påvirkning i konstruksjon av virkelighet, mening og kunnskap (Denzin & Lincoln 1994: kap.6). Min interesse og mitt perspektiv speiles i oppgaven, fra valg av felt, problemstillinger, betraktninger og til sist fortolkning. Bevissthet om egen forforståelse er viktig. Forskerens fortolkning trenger ikke stå i motsetningsforhold til informantenes egne (Album 1996), når jeg kan vise hvordan min fortolkning tok form, ut fra det betjentene fortalte meg og det jeg erfarte

sammen med dem. Min fortolkning får gyldighet når distanse til betjentenes egne tolkninger blir tydeliggjort i min fortelling om deres fortellinger.

Det erfaringsnære gir tilgang til opplevelser av å være deltaker. Min beskrivelse av betjentenes formidling av opplevelser er gyldig, som min fortolkning. Som utenforstående, blant folk som kjenner hverandre, ser jeg helhet i det som skjer der de er sammen. At jeg kommer utenfra gir distanse som tilfører fortolkningen tyngde. Jeg vil være nær nok til å gripe tak i deltakernes erfaringer, samtidig som jeg beholder en utenforståendes distanse til det som skjer. Som en nykommer evner å sette ord på det som preger et miljø, før han tar til seg selvfølghetene, vil jeg fortsette å se og sette ord på opplevelser. Mitt engasjement i situasjonen er på et annet plan enn de øvrige deltakerne. Jeg kommer inn i deres hverdag med blick for hverdagen som er deres selvfølghet. Jeg har en annen motivasjon enn betjentene for å være tilstede i samværet. Derfor mener jeg at jeg kunne opprettholde nødvendig distanse. Jeg ble aldri fullverdig deltaker, det var heller ikke et mål. Min deltakelse var begrenset, jeg utførte ingen arbeidsoppgaver. Jeg var deltaker sosialt, en samtalepartner. Jeg gjorde ikke samme erfaringer, men var tilstede der de gjorde sine erfaringer. Aller mest fikk jeg høre de ulike fortellingene om betjentenes erfaringer i forskjellige situasjoner.

Distanse er viktig for det videre arbeidet med fortolkning. Evne til å beholde et blikket utenfra er viktig i bearbeiding av data. Det jeg kaller distanse peker mot det Katrine Fangen (1997:19) omtaler som kritisk standpunkt i fortolkning. Det innebærer at en som forsker må være fri til å foreta sin fortolkning av informantene, nettopp i form av å være forsker og å stå utenfor kan en innta distanse som muliggjør en kritisk holdning til feltet.

Idealet må være å kritisere de premissene aktørene handler ut fra, og samtidig forstå hvorfor de handler som de gjør ut fra de begrensninger som bakgrunn og situasjon pålegger dem (Fangen 1997:20).

Å ha det erfaringsnære som utgangspunkt hindrer ikke egne standpunkt til sine funn. En skal ikke bare gjengi det som formidles, forskeren må også reflektere over egen erfaring i fortolkningen. Fortolkningen er det en selv som skal stå til ansvar for, dermed kan den tillates å stå i motsetning til informantenes egne fortolkninger. Som forsker er det viktig å være tro mot sine funn, selv om det kan innebære å motsi informanter på et plan (Album 1996). Jeg tar tak i det mine informanter sier og gjør, også deres egen tolkning av det de selv og andre sier og gjør. Min oppgave er å fortolke deres tolkninger, ved å grunnngi forståelse og fortolkning.

Observasjon og deltakelse

Deltakende observasjon er å bruke seg selv som katalysator mellom det som skjer i feltet og analyse av det. Med dette viser jeg til at fortolkning også er en del av feltarbeidet, selv om hoveddelen av fortolkning ligger i etterarbeidet. Deltakelse i dagliglivet til de jeg studerer danner basis for å forstå hverdagen, min forståelse får en annen forutsetning enn om jeg kun intervjuet. En stor fordel ved deltakende observasjon er muligheten til å snakke om det som er ferskt, ikke som en gjenfortelling av en hendelse (Album 1996).

Jeg var observerende deltaker mer enn deltakende observatør. Det er en av flere mulige tilnærminger i feltarbeid (Denzin & Lincoln, 1994:379-380). Min formålstanke var å komme nær nok til å føle og forstå, samtidig som jeg beholdt distanse nok til fortolkning, sett utenfra. Mye forskning som er gjort om betjenter er utført av forskere som for en periode har gått inn i betjentrollen (Basberg 99, Kristoffersen 86 og Garborg 92). Deres fortolkning kan antas å være sett innenfra, mens mitt utgangspunkt for fortolkning vil være med et blick utenfra.

Som betjenter har andre forskere kunnet føle på kroppen det samme som deres informanter gjør. Basberg gir gode eksempler på det. Min fordel er distansert betraktning, med blick for selvfølgeligheter hos de som utøver en rolle. Om en selv er fullverdig deltaker blir selvfølgelighetene selvfølgelige og vanskeligere å sette ord på. Jeg ville observere og interagere nær nok med betjentene til å danne bilde av identitetsdanning, uten å delta i de aktiviteter som konstituerer identitet eller medlemskap i gruppen (Denzin & Lincoln, 1994:380). Jeg ville ikke gli inn, eller ta på meg en rolle som "en av dem". Min oppgave var å stille spørsmål ved det selvfølgeliges opphav, heller enn å utøve betjentenes selvfølgeligheter.

Feltarbeidet

Jeg tok tilhold ved to avdelinger for ikke å forhold meg til for mange betjenter¹⁰. På hver avdeling møtte jeg ca. 10 fast ansatte, i tillegg til ekstrabetjenter og betjenter fra andre avdelinger som var omplassert¹¹. Jeg var mest sammen med fast ansatte, mest data er samlet med dem. Feltarbeidet strakk seg over 6 uker hvor jeg var i fengslet

¹⁰ Før oppstart av feltarbeidet presenterte jeg meg i et møte med førstebetjentene på "huset". Samtidig delte jeg ut presentasjonsbrev som de spredte til betjentene på avdelingene (brevet er vedlagt).

¹¹ Ved sykdom og annet fravær forflyttes betjenter mellom avdelingene avhengig av hvor behovet er størst. Min erfaring er at betjentene stort sett misliker å bli sendt til en annen avdeling enn der de hører til. Med den stadige underbemanningen i fengslet skjer omplassering svært ofte.

daglig, av og til også lørdag og søndag. Mye tid ble tilbrakt på vaktrom. Betjentene gjorde kontorarbeid, tok i mot henvendelser på telefon og fra innsatte. Jeg var også med på følginger av innsatte rundt på området. Fengselsområdet er stort og jeg fulgte betjentene til andre deler av fengslet i ulike ærend. Slike turer ga anledning til kortere samtaler på tomannshånd enn intervjuet. Jeg fikk en kjerne på 15-20 betjenter som jeg snakket mye med. I tillegg var det andre jeg snakket mer tilfeldig med. Jeg var også med på en del møter hvor betjenter fra andre avdelinger og ledelsen var tilstede. Inne på den ene avdelingen ligger vaktrommet like ved innsattes fellesskap¹², det gav mer tilgang til betjentenes omgang med innsatte. På den andre avdelingen er betjentenes omgang med innsatte mest konsentrert om korridoren utenfor, og inne på, vaktrommet, hvor de ofte står og prater. Jeg var også på røykerommet på avdelingene som betjenter og innsatte deler. Jeg fulgte betjenter og innsatte som hentet mat, cellevisitasjon, en betjent som beslagla et tv-apparat. Jeg var med i kantina og i biblioteket. Jeg snakket med sosialkonsulentene, inspektører og prest. Alle jeg møtte bidro til min forståelse og var villige til å fortelle om sitt arbeid og tanker om egen og de andre i fengslet sin hverdag. Faktisk snakket jeg aldri med lærerne i fengslet, og bare ved et par anledninger med verksbetjenter. Direktøren ved fengslet hadde jeg en samtale med. På kriminalpolitisk konferanse snakket jeg med og opplevde snakk mellom betjenter og ansatte i friomsorgen fra hele landet, kriminologer og ledelsen i justisdepartementet.

Intervjuene

Jeg gjorde 13 intervju med 13 betjenter. Noen var betjenter jeg hadde snakket mye med, andre mindre. Tre kvinner ble intervjuet, jeg kunne intervjuet flere. Intervjuene fant sted ved inngangen til sommerferien og det gjorde utvalget litt tilfeldig. Dette året virket kvinnene å ta ferie tidligere enn menn! Alle jeg intervjuet hadde gått fengselsskolen. De var spredd i alder fra noen og 20 til over 60. Jeg intervjuet også førstebetjenter, men i oppgaven har jeg ikke identifisert dem som det. Intervjuene varte fra 1-3 timer. Ved noen få anledninger kunne betjenten ikke komme fra avdelingen og intervjuet fant sted innerst på vaktrommet. Det var ikke ideelt. Jeg brukte båndopptaker men måtte slå den av og på ettersom andre kom innom, og samtalen ble oppstykket av alle avbrytelsene av telefoner og henvendelser fra innsatte. De fleste intervjuene fant sted uten forstyrrelser og med ro til å snakke lenge om et tema. Spørsmålene mine var åpne formuleringer, sjelden fulgte jeg

¹² Fellesskapet er på begge avdelingene en ende av korridoren med sofaer og bord hvor innsatte samles når de er på avdelingen. På den ene avdelingen var fellesskapet i andre enden av korridoren fra vaktrommet.

intervjuguiden¹³ slavisk. Temaene fulgte hverandre, og jeg fulgte opp intervjuene slik de forløp. Da jeg satt med en ferdig guide, etter et par intervjuer, følte jeg også at temaene fulgte hverandre naturlig. En betjent kommenterte at det var veldig åpne spørsmål og at temaene var; *det det handler om å være her*. Ofte ledet betjentene over mot nye temaer. I et intervju gikk betjenten selv gjennom intervjuguiden min tema for tema, slik jeg hadde satt den opp, da ble min rolle en aktiv lyttende, hvor jeg søkte å følge opp informantens tilnærming til temaene. Intervjuet varte over 3 timer og overrasket meg, betjenten var en av de som hadde snakket minst på avdelingen sammen med andre betjenter. Intervjuet bekreftet for meg at temaene jeg syntes var viktige, på bakgrunn av feltarbeidet, også var det for betjenten.

Slik feltarbeidet ble

Betjent: *Det har vært veldig greit å ha deg her!*

Siv: *Det har vært utrolig greit å være her også.*

Betjent: *Du har glidd inn, vi har ikke merket deg. Du har vært som ei stille mus som har sittet her..*

Sitatet fra en samtale jeg hadde med en betjent etter et intervju stemmer godt med hvordan mitt opphold i fengslet artet seg. For meg var det behagelig å være der, fra første stund. Betjentene gav uttrykk for at det var greit at jeg var der.

Jeg hadde ventet å bli møtt med en kritisk holdning. Jeg hadde ventet uttrykk for usikkerhet i forhold til hvem jeg var, og til hva jeg ”egentlig” ville. På møtet hvor jeg presenterte meg ble jeg ble møtt med nysgjerrighet og interesse. Velvilje satte preg på feltarbeidet. Etter en tid følte det litt klamt, jeg kom nær og undret over om dette gav meg problemer med nødvendig distanse for ”å se” feltet. Den følte nærheten for meg som kom utenfra, taler mye om kulturen her. Jeg opplevde et sted hvor folk ønskes velkommen, en er åpen, smiler, og vil være på en slik måte overfor hverandre. Jeg hadde forberedt meg grundig på kritiske spørsmål under presentasjonen min. Velviljen jeg møtte skyldes ikke mine forberedelser eller min veltalenhet, ettersom jeg ikke fikk bruk for noen av delene. Jeg var så privilegert at jeg kom inn i et miljø og en kultur preget av velvilje og inkludering. Det sier jeg i ettertid, og jeg kommer tilbake til det seinere i oppgaven. Jeg følte ikke at betjentene tok hensyn til min tilstedeværelse, det forundret meg en hel del og jeg ble kritisk til meg selv; var jeg så fjern at jeg ikke klarte å se? Min antagelse var at de måtte være forbeholdende når jeg kom utenfra for å studere dem! Av og til kunne jeg ha en følelse av å bli prøvd ut. Mange var nysgjerrige på mitt syn på fengsel og straff. En gang jeg satt sammen med betjenter kom det inn en jeg ikke hadde møtt før. Jeg ble presentert som student, av en

¹³ Intervjuguidens endelige form er vedlagt oppgaven.

annen betjent. Den eldre mannlige betjenten som kom inn satt rett ovenfor meg, lente seg tilbake i stolen og så rett på meg mens han sa alvorlig; *Jævla kriminologer!* Jeg svarte at jeg er ikke kriminolog, og gav min "vanlige" lekse om interessen for betjentenes arbeid. I episoden følte at jeg ble prøvd ut av en betjent som kanskje ville finne ut om jeg var på "deres side". Jeg viste min interesse for hverdagen deres uten å holde fram meninger som fra betjentsynspunkt kunne virke å være "kriminologisk orientert" og kritisk til betjenter som "voktere". Jeg ble dermed plassert og kanskje oppfattet som å være mer på "deres side". Løchen (1965:40) beskriver en opplevelse jeg kan gjenkjenne i at å vise sitt ansikt, og formidle noe om seg selv, gav aksept.

Samtidig med spenning og forventning om hva dagene ville bringe hadde jeg en god følelse som jeg ikke satte i sammenheng med feltarbeid basert på egen og andres erfaring (Album 1996 og forelesninger våren 1999). I tidligere feltarbeid har jeg hatt en grunnleggende følelse av ubehag. Følelsen av behag kunne gjøre det lett for meg, å bare være der og ha det behagelig. Min oppfatning er at jeg var veldig oppmerksom på egne opplevelser. At behaget var overraskende var skjerpene for arbeidet fra første stund. Om jeg hadde trodd det var en selvfølge å bli tatt i mot med åpne armer ville jeg ikke vært i stand til å se at nettopp dette er verdifulle data i seg selv; mottagelsen er talende i det den forteller om stedet jeg var kommet til, og ikke om meg. Tidligere og negativ erfaring kom til nytte. At jeg kunne og kan fortelle eksplisitt om det behagelige feltarbeidet viser at jeg ikke ble slukt av feltet, men ser velviljen som data. "To go native" er noe jeg ikke gjorde. Jeg var på vakt mot den lette tilgangen til data. Det var lett å være sammen med betjentene, og derfor ble jeg redd for om jeg ville være i stand til å skrive ærlig, fra mitt eget ståsted, i mine feltnotater. Jeg fikk tidlig stor respekt for betjentenes innsats og engasjementet de viste i sitt arbeid. Betjentene sto fram som selvbevisste, tydelige og med stor grad av refleksjon rundt sine gjøremål. Noe jeg merket tidlig var deres evne til å fortelle om jobben på en tydelig måte. Om jeg stilte et spørsmål hadde de et klart svar, oftest også velformulert. Mitt første inntrykk var derfor at betjentene hadde tenkt gjennom alle problemstillinger, de kunne redegjøre på en reflektert måte om mestring av det som for meg fortonte seg som problematiske temaer.

Om jeg skulle beskrive betjentene etter et par dager i feltet ville et sentralt kjennetegn være sikkerhet, for det utstrålte de gjennomgående. Enkelt og lettfattelig kunne de gi beskrivelser av situasjoner og redegjørelser for hvorfor betjenter gjør som de gjør. Mange fortalte tidlig om systemet som krever og om mangel på ressurser. Mye betjentsamvær hadde dette som tema. Hvorfor de snakket mye om det, også til meg, er et viktig spørsmål. Kanskje de fortalte åpent fordi de ville få satt fokus på

systemets svik. Lofland (1995:59) tar opp informanters spørsmål om å få noe tilbake for å stille seg til rådighet. Det ble aldri et tema mellom meg og betjentene. Men jeg gav dem en mulighet for en ”kanal ut”. Jeg sa jeg var opptatt av det som var viktig for dem. En betjent sa at han trodde oppgaven min ville ha et helhetlig perspektiv på betjenthverdagen. Dette sa han som en kommentar til spørsmålene jeg stilte.

At betjentene fortalte mye om seg og arbeidet sitt – også uten oppfordring – gav meg også stor respekt for dem. Jeg så hvordan de utførte jobben, og jeg fikk oppleve hvordan de eksplisitt var i stand til å beskrive den for meg. Evnen til beskrivelse imponerte meg. I ettertid mener jeg at respekten jeg fikk, gjorde at jeg ble litt var i nedskrivning av feltnotater. Jeg mente der og da at jeg satte meg ned og skrev det jeg hadde opplevd veldig nær opp til hendelsene. Det jeg kjenner igjen nå, i gjennomgang av feltnotatene er forbehold. Jeg ble selvkritisk til min selektive hukommelse på en måte som kom betjentene ”til gode”. Jeg ble forsiktig i nedskrivningen for at ikke noe skulle bli feil ved at det i ettertid kunne misforstås.

Jeg fant det best å ha ganske korte opphold. Det hendte ofte at jeg var der noen timer om morgenen og kom tilbake seinere. Ofte vekslet jeg mellom de to avdelingene hvor jeg hadde tilhold, med et stopp på pauserommet¹⁴ for å skrive notater. Noen ganger var jeg der opp til 6 timer. Ved lange opphold opplevde jeg at hukommelsen sviktet, eller jeg selv stilte spørsmål ved den. Det ideelle ble for meg å være der 2-3 timer, for så å skrive ut data mens de var ferske. Flere betjenter gav uttrykk for ikke å forstå min metode, de syntes at jeg var der for lite. Etter en stund var det noen som spurte om jeg ikke snart skulle begynne? Når dette ble et tema, forklarte jeg litt om feltarbeid, om min disponering av tid. Det falt seg naturlig å fortelle om dette, de aksepterte det jeg sa og spurte ikke mer. Likevel tror jeg en del syntes dette var en merkelig måte å samle inn data på. Noen spurte om jeg fikk noe ut av oppholdet. Da svarte jeg ja og smilte. Så smilte de tilbake. Jeg tilbrakte så mye tid som jeg følte var tilstrekkelig. Jeg fikk styre med mitt, og hadde ikke inntrykk av at noen følte seg truet av at jeg var der. Jeg var redd for å fortelle for mye om mitt perspektiv. Min forsiktighet med å fortelle for mye skriver seg fra mine tidligere feltarbeidserfaringer; som forberedelser til oppgaven og dette feltarbeidet.

Noen ville vite mer om mitt prosjekt enn den innlærte frasen; *Jeg er opptatt av betjentrollen og hvordan dere ser sikkerhet og omsorg i forhold til hverandre*. Jeg fortalte da om antagelser og min forutinntatthet om å være betjent. Jeg fortalte om

¹⁴ Pauserom for ansatte i denne delen av fengslet, med røykerom. Jeg var ofte innom der sammen med betjenter og snakket med dem. Ellers brukte jeg rommet for å skrive om det jeg hadde opplevd andre steder.

mine antagelser om å være hjelper og kontrollør, å være i et system hvor du forholder deg til forpliktelser på flere hold. Vi snakket ofte om andre oppgaver som var skrevet om fengsel. Dette var ofte noe betjentene kjente til. Jeg fikk mye data gjennom samtaler med utgangspunkt i mine antagelser. Da kom betjentene ivrig på banen.

Det fungerte godt å gi fritt utløp for stor nysgjerrighet sammen med betjenter Det slo meg tidlig at nesten alle var ivrige etter å fortelle om arbeidet sitt. Ved enkelte anledninger kunne det bli for mye. En gang kom jeg inn på vaktrommet og vekslet noen ord med en betjent som satt opptatt med datamaskinen. Vi pratet litt mens jeg sto ved siden av han. Jeg følte at jeg forstyrret og gikk lengre inn og satte meg. Der satt jeg noen sekunder før betjenten kom inn og satte seg. Vi ble sittende i mer enn en time, hvor han snakket om arbeidet og sine frustrasjoner i forhold til det. Dette er en av episodene hvor jeg følte at jeg ble brukt som ”søppelbøtte”. I slike tilfeller er jeg ikke sikker på hvilken bevissthet betjentene hadde om hvem jeg var. I slike tilfeller var det også vanskelig å være forsker, det vil jeg si mer om. Jeg tok, og jeg fikk en rolle som lytter. I fengslet var det ikke mange som spurte mye om meg, jeg sa hva jeg var opptatt av, så var de selv i gang med sin fortelling. Jeg opplevde stor toleranse, som skinner gjennom hele oppholdet og er talende for kulturen i fengslet; ønske om å vise forståelse for mennesker som er forskjellige.

Feltarbeid og intervju med utfyllende data

At betjentene fortalte så åpent har jeg prøvd å være kritisk til. Jeg har søkt mye i data, og særlig i intervjuer, etter noe som kunne tyde på at jeg la ord i munnen på dem. Jeg kan ikke se å ha gjort det. Mange betjenter snakket veldig åpent i intervjuene. Åpenheten og betjentenes velvilje til å bli forsket på henger sammen med, og gir data om betjenthverdagens motsetninger og betjentenes tilhørighet. Framstillinger av det kollegiale miljøet og opplevelser av kolleger kunne være ganske forskjellig i ulike situasjoner. Snakket om kolleger i intervjuer var ofte snakk som krevde tid og rom som ikke var tilgjengelig i andre situasjoner og med andre tilstede. Det er betjentene selv som forteller, men de gjør det i en situasjon hvor det er jeg som lytter. Jeg er tilfeldig, fortellinger viser betjentene, situasjonen og strukturen som ikke er tilstede. Jeg fikk en rolle i intervjuet som viser en helhet betjentene er del av, som jeg ikke er del av. Intervjuet var en situasjon fri for hensyn i andre situasjoner. Intervjuet var ramme for andre hensyn enn de som er synlig i situasjoner med kolleger. Det som ble holdt skjult i samvær med kolleger kunne holdes fram i intervjuet.

Betjentene fortalte forskjellig i lange intervju, i korte møter utenfor samvær og i samvær med kolleger. Temaer som rutiner, instruks, sikkerhetsarbeid og ulik praksis ble vektlagt forskjellig avhengig av situasjonen betjentene formet fortellingen i. De

vektla ulike hensyn i forskjellige rammer ved å holde fram et hensyn der det som strider mot forståelsen i inneværende ramme ble holdt skjult. Forvaltning av motstridende hensyn gjennom å holde dem atskilt i rammer ble synlig for meg som fikk oppleve flere rammer for fortellinger om å være betjent.

Data fra grenselandet mellom skjønn og rutinebrudd er vanskelig kunnskap å bære. Det erfarer jeg nå, når jeg skal forvalte kunnskapen. Det er viktig å behandle data som viser hva som er viktig for betjentene. Viktige temaer kommer fram flere steder. At betjentene snakket med meg på andre måter enn med hverandre, viser at det fins motsetninger som hver og en opplever. Det viser også at fengslet hadde rom for min rolle. At snakket med meg var annerledes enn snakket med kolleger tydeliggjør motsetninger, men viser også hvordan betjentene mestrer motsetningene ved å holde motstridende hensyn atskilt. At betjentene snakket åpenhjertig om opplevelser av kolleger og seg selv viser hva som er gyldig i andre rammer og hva det ikke fins rom for der. Betjentene ville formidle sin oppfatning av hverdagen de er del av. Jeg ble tildelt en rolle i like stor grad som jeg selv tok en rolle. Jeg var sammen med betjenter som kunne framheve seg selv. Intervjuet var en ramme som viser utover, gjennom det som i andre situasjoner ikke er tydelig fordi det bryter med forståelsen der.

Jeg har omtalt min opplevelse av å bli mottatt som noe annet enn forsker. Informantenes bevissthetsnivå rundt min forskerrolle i intervjusituasjonen har jeg stilt spørsmål ved. Snakket om brudd på rutiner og regler handler om noe som kan skade organisasjonen. Dermed er det også noe som kan skade betjentene. Betjentene var klar over formålet ved intervjuet. Det var tydelig at jeg var opptatt av det de fortalte. Jeg forklarte også formålet med båndopptakeren, som jeg brukte i alle intervjuene, med at det var viktig for meg å gi nøyaktige gjengivelser av det de fortalte. Intervjuene hadde form av samtaler og dialog, og fant sted på bakgrunn av temaer som ble tydelige i feltarbeidet og som jeg ville utdype. Jeg hadde opplevd ulik praksis og snakk om ulik praksis der betjentene var sammen, måten de holdt fram at ulik praksis ikke var et problem var et tema jeg ikke helt forsto, jeg kom ikke inn på det i kortvarige samvær, men ville gjerne snakke mer om det.

Jeg tror ikke intervjuene ville gitt så mye data uten observasjon som bakgrunn. Temaene vi tok opp var kjente. Vi visste begge to at de var kjent for begge. Intervjuet kunne bli som en samtale på grunn av at jeg hadde fått kjennskap til det betjentene var opptatt av og jeg kjente trekk ved hverdagen. Betjentene visste hvem jeg var, de visste hva jeg var opptatt av. Kanskje var det både positivt og negativt - kanskje var de derfor særlig åpne, kanskje visste de hva jeg ville høre, hva jeg var åpen for å høre på? Jeg kan likevel ikke redusere det som kom fram i intervjuene til uttrykk for at

betjentene tar til seg min forventning, ved at de dermed forteller det de ellers ikke forteller. De hadde mulighet til å danne en oppfatning av meg, før intervjuet, gjennom temaer jeg hadde uttrykt interesse for; jeg hadde hatt flere samtaler på tomannshånd med 12 av 13 betjenter før intervju. Det første intervjuet var med en betjent jeg så vidt hadde møtt før. Vi brukte tid på oppklaringer, og avklaringer, som ikke skjedde i senere intervjuer. Vi hadde ikke plassert hverandre. Jeg ble også en bedre intervjuer etter hvert, og justerte som sagt guiden min. Jeg skal ikke overdrive betydningen, men jeg har følelsen av at ved å være sammen i andre situasjoner kunne vi trekke på noen enkle selvfølgeligheter som var delte. Vi hadde felles erfaring fra steder vi hadde vært sammen. Derfor falt mange spørsmål, og temaer, seg naturlig å ta opp. Intervjuet kunne bli en fortsettelse av en samtale vi hadde påbegynt et annet sted. Intervjuet ble utdyping av felles opplevelser. Intervjuet ble også en poengtering av hva det var som "egentlig" hadde skjedd. Selvfølgelig var min kjennskap mangelfull, derfor satt vi sammen i intervjuet! Betjentene var eksperter på det jeg ville vite mer om. Betjentenes betraktninger var funderende og analytiske, også når tema var kolleger, rutiner og skjønn. Intervjuet gav ro for utredninger. Jeg ser det entydig som en fordel at jeg hadde gjort feltarbeid før intervjuene. Ikke minst er dette viktig i forhold til min lærdom om betjentene som del av en kultur jeg hadde fått et forhold til.

Om jeg hadde valgt annerledes...

Om jeg hadde gjort intervjuer uten base i feltarbeid ville oppgaven blitt en annen. Data fra intervjuene kunne jeg se i forhold til data fra feltarbeidet. At jeg slapp å se dem isolert, styrker mitt materiale. Med bakgrunn i feltarbeidet ble snakket i intervjuene noe jeg måtte relatere til annet snakk. Om jeg ikke hadde opplevd betjentene i forskjellige rammer, ville jeg ikke hatt samme utgangspunkt for å skrive om rammene. Intervjudata og data fra feltarbeid står til hverandre, de utfyller hverandre og belyser, på hver sin måte, motsetninger betjentene må forhold seg til, og hvordan de forholder seg til motsetninger.

Et eksempel på hva jeg kunne antatt om jeg bare hadde intervjudata er "den firkantede betjenten" som tema. Betjenttypen får mye omtale i intervjuet. Betjentene sammenligner seg i stor grad med den firkantede betjenten, de kan gi eksempler på hva den firkantede ville gjort som motsetning til det de selv står for. Om jeg skulle tolket dette som tema på bakgrunn av intervjuene alene kunne jeg gjort andre antagelser om den firkantede betjentens plass i hverdagen jeg ikke ville hatt førstehåndskjennskap til. Den firkantede betjenten ble grundig presentert i intervjuene, men var en betjenttype jeg ikke møtte i feltet. Intervjuene kunne relateres til feltarbeidet og feltarbeidet til intervjuer. Annet snakk som er forskjellig betont er

temaet ulik praksis. Den første fortellingen om ulik praksis er at det ikke skjer i særlig grad. Om det skjer er det ikke et problem. Den ene fortellingen handler om at ulik praksis er en ressurs; forskjellige mennesker gjør ting forskjellig. Når vi i intervjuet tok utgangspunkt i eksempler fra hverdagen, skjedde det i en annen forståelse. Forståelse av at kollegers ulike praksis virket tilbake på en selv, kom fram i intervjuet. I en forståelsesramme er ulik praksis en ressurs, men i intervjuet kan ulik praksis fortelles om som et problem for betjenter setter sine egne opplevelser i fokus.

Intervjuene overrasket. Refleksjonen imponerte meg. Betjentene viste seg å være opptatt av det samme, de benyttet samme forklaringer og så samme problemer, som ikke var problemer ellers. Temaer ble snakket om på en annen måte. Det som ellers ikke var et problem, var et i intervjuet. Dette kan virke som et terapeutisk aspekt ved intervjuet. Å snakke om noe gjør det virkelig, du må forholde deg til det med en bevissthet som kan være ubehagelig. Det var ingen misstemning i samtalene, de var preget av åpenhet informanten selv tok initiativ til, informanten ønsket å snakke. Det var viktig å snakke om det problematiske i å være god kollega med betjenter en opplever gjør jobben på en måte som kan undergrave det en selv gjør. Betjentene viste seg opptatt av et tema på en annen måte i intervjuet. Betjentene viste et bevisst og reflektert forhold til det de var del av i andre situasjoner. Måten betjentene snakket om det kollegiale, viser både hvor viktig det er og hvor vanskelig det er. De var villige til å snakke, de trakk fram eksempler og forklarte. Perioden av intervjuene med snakk om de gode kollegene, med fokus på det problematiske ved gode kolleger, var nærmest litt hypnotisk. Snakket om kollegene var preget av at snakket kunne være et brudd med lojalitet, samtidig kunne de, i sin måte å snakke forklarende, ivareta lojaliteten. Samtalene var ikke preget av at betjenten sviktet noen, kanskje fordi hele framstillingen av kollegene gjennomgående var preget av forståelse. Snakket åpnet for å vise sårbarhet overfor kolleger som det ikke var rom for i samvær med dem.

Snakket om det problematiske i forholdet til den gode kollega hadde en annen form enn snakket om betjenten som ikke passer inn, den dårlig fungerende betjenten som ikke er fullverdig medlem av det kollegiale fellesskapet - den firkantede betjenten. Intervjusituasjonen passer inn som en situasjon med unike egenskaper, blant andre situasjoner med andre egenskaper, for betjenter som er mye og har flere kapasiteter. Rolle og identitet forvaltes, mellom ulike situasjoner. I intervjuet ble jeg respons for framheving av egen betjentidentitet i sammenligning med andre og med det som er mulig å realisere i fengslet, som en fortelling om realitetene bak idealet som er en annen fortelling. Data fra intervju, observasjon og deltakelse danner sammen grunnlag for min analyse av fortellinger som tolkninger av betjenthverdag. Album

(1996:240) skriver fra sitt feltarbeid om data som fortelling om en hendelse ikke bare handler om det som blir beskrevet, men også om situasjonen det fortelles i. Fortellingene tilhører forskjellige rom og situasjoner med framheving av ulike relasjoner. Tilnærming til data som fortellinger åpner for å se forklaringer som sosial og kulturell mestring og konstruksjon. Analyse av fortelling gir tilnærming til data som åpner for sosiale normer (Coffey & Atkinson 1996: 80). Intervjusituasjonen fikk en funksjon for betjenter som ville snakke om realiteter og plassere seg selv i forhold til muligheter og hva de selv gjør av sine muligheter. Intervjuet ble et sted for å framheve seg selv uten tanke på det de ellers står til ansvar for. Intervjuet var en av flere situasjonstyper som viste ulike perspektiv på og innhold i betjentrollen. Deltakende observasjon har som fordel at endring i oppførsel og perspektiv kan bli tydelig. Oppmerksomhet kan rettes mot det som har skjedd og mot fortelling om det som har skjedd (Becker & Geer 1957).

Forsker, eller en som bare lytter?

At jeg på tross av betjentenes undring, over min måte å samle data, fikk innpass kan skyldes at jeg ble oppfattet som annet enn forsker. Når jeg satt sammen med dem, fulgte dem rundt i huset, på området, var jeg ufarlig. Min tilstedeværelse ble ikke ensidig knyttet til datainnsamling. Jeg var en de pratet med, de fortalte meg mye. Jeg ble en atspredelse, det skjedde noe annet når jeg var der. At de var lite kritiske var positivt for min innsamling av data. Korte samtaler, på vandringer i fengslet og på området tror jeg, for dem, var noe annet enn at jeg frittet dem ut for opplysninger – på en måte som gav data som er grunnlag for oppgaven. Det er mulig betjentene oppfattet situasjonene mer som grunninnføring i hverdagen – noe det også ofte var – eller som ”bare” uformell prat, og mest som det. Jeg sa aldri at all den uformelle praten er det jeg finner mest interessant. Det var gjennom å være tilstede der uformell kontakt mellom betjentene fant sted, å få høre på, og å få delta, at jeg fikk innsyn i det viktige for betjentenes hverdag og selvfølgelighetene deres. På grunnlag av uformell prat, kunne min forståelse av framstillinger og selvfølgeligheter dannes. Etter at jeg først møtte selvfølgelighetene som et spørsmålstegn ble de tydeligere, når jeg opplevde forskjellig samvær gang på gang.

Oppgaven er i hovedsak intervjubasert, hva gjelder sitater og utdrag. Jeg påstår likevel at dens grunnlag ligger i feltarbeidet. Bak intervjuene og det som kom fram der ligger basen som er erfaringene fra hverdagen. Forståelsen av intervjuene ville vært en annen uten. Sitater fra intervjuene er også mer presise uttalelser av samme art som fortellingene fra andre rammer i feltarbeidet. Feltarbeidet var læring av vesentligheter og intervjuet er nøyere framstilling og gransking av dem. Innledningen

av intervjuene var oftest preget av samme forståelse som er motsatt til den som på særegen måte kommer fram i intervjuet. Rammer kan også skifte i løpet av en og samme samtale (Album 1996).

Etikk

Om jeg skulle ha vært åpen og direkte i min omtale av det som var mitt fokus, tror jeg feltarbeidet hadde artet seg mer problematisk. Under feltarbeidet var jeg nysgjerrig på alt som foregikk, og lyttet villig til det betjentene hadde på hjertet. Jeg fikk lov til å vise hvor lite jeg visste om fengsel. Hvor mye en skal fortelle feltet om formål med og perspektiv i undersøkelsen må avgjøres ut fra etiske hensyn og hensyn til data. Å fortelle for mye kan hindre datainnsamlingen. Å skjule sin hensikt er svært sjelden etisk forsvarlig. Å seile under falskt flagg vil også kunne skade informantens tillit til forskning, om resultater av forskning presenteres som noe annet enn de trodde de gav data til. Informantene har rett til å vite formålet med studien. Jeg fortalte om formålet mitt; å studere betjentrollen og om min interesse for hverdagen. Å fortelle detaljert om perspektivet på samvær, og om de Goffmanske begrepene jeg hadde med meg fant jeg ikke nødvendig¹⁵. Det er en ganske alminnelig måte å drive forskning på.

Målsetting, mottagelse, resultat

Min målsetting i starten var å være lite innholdsorientert og mer orientert mot form i betjentsamvær. Jeg ville merke meg mest ved hvordan betjentene gjorde det de gjorde og hvordan de sa det som ble sagt. Det er sammenheng mellom måte å være tilstede i feltet på, og hva en merker seg ved og finner. Dag Album beskriver seg selv som en distansert feltforsker med evne til å se relasjoner og situasjoner. Det er ikke den eneste måten å observere på. Andre, med større evne til innlevelse og fortrolighet, kan satse på slike ferdigheter og få mye ut av det (Album 1996:226). Jeg hadde erfaring med distansert tilstedeværelse, og mente det fungerte bra for meg. Målsettingen var å være distansert tilstede. Ubehaget jeg har nevnt fra tidligere feltarbeid, tror jeg kan knyttes til den distanserte rollen jeg da har hatt, det har føltes unaturlig. Tilstedeværelsen i fengslet var naturlig. Det har sammenheng med mottagelsen jeg fikk og hvordan menneskene i fengslet er mot hverandre. Det er vanskelig å innta en distansert rolle der. Betjentsamværet krever deltakelse av de som er tilstede, og der betjenter er sammen føles det naturlig å delta. Min måte å være tilstede på kan ha sammenheng med min måte å være på, jeg har lett for å snakke. Jeg tror også at jeg ble preget av reglene for samvær mellom betjentene; det var lett å snakke der. Album (1996:232) skriver om sin egen tilbakeholdenhet i feltet som refleksjon av stedets

¹⁵ Se forøvrig vedlegg av informasjonsbrev, forespørsel om samtykke som jeg delte ut til betjentene ved de to avdelingene hvor jeg hadde tilhold.

normer. Jeg opplevde at det var lett å komme i kontakt og at krav om deltakelse var uttrykk for fengslets normer. Jeg følte at jeg ble inkludert, og jeg deltok i samværet. Betjentene henvendte seg ofte til meg. Det falt seg unaturlig å skulle være iakttaker så jeg ble ofte deltaker, en mer tilbakeholden deltaker. Jeg ble innholdsorientert. Jeg fikk et filter som gjorde det behagelig å være tilstede også for meg, filteret var at jeg sluppet av og ikke kunne overvåke bevegelser på måter jeg har kunne gjøre andre steder. Jeg ble opptatt av det betjentene snakket om. Jeg ble opptatt av det de fortalte om, og av hvordan de fortalte, fordi jeg fikk oppleve flere måter å snakke på. At det var upassende å være for passiv og distansert i samvær gav meg opplevd innsikt i betydningen av samværet. Som flere andre feltforskere kunne jeg bruke mine opplevelser i forskerrollen som data (Album 1996, Løchen 1965 og Solberg 1996).

Over i en analyse av fortellinger

Jeg ble orientert mot hva betjentene fortalte fordi jeg fikk høre forskjellige fortellinger, fra dem om det jeg også opplevde som deres praksis. Som sagt var jeg med betjentene, og så hva de gjorde. Å oppleve både deres praksis, og å høre deres fortelling om sin praksis var et gode for meg som forsker. Mine erfaringer i fengslet danner bakgrunn for oppgaven. Det jeg har sett bli gjort, trekkes med i mine vurderinger – i min fortolkning, selv om jeg i liten grad presenterer praksis. Dag Album (1996:248) beskriver sin forskningsprosess fra felt til ferdig tekst som skriving ut fra det *han hadde i hodet*. Han beskriver også fortellingen i boken sin som smal og fattig i forhold til det han opplevde i feltet. Samtidig holder han fram at fortellingen hans er rikere ved at den binder enkelthendinger sammen og gir dem mening. Min analyse er av fortellinger om praksis. Erfaringer av praksis er likevel med, gjennom vurderingene jeg har gjort og det jeg har *hatt i hodet*. Min nysgjerrighet på fortellingene henger sammen med mine opplevelser. Min fortelling synes smal i forhold til alt jeg merket meg. Samtidig er det jeg merket meg, noe som ligger under hele oppgaven. Det er erfaringene i feltet som gjør at jeg kan se betjentenes fortellinger slik jeg gjør.

Analyse av fortellinger som forståelse i kontekst, følger fenomenologisk forskningstradisjon. I fenomenologisk tradisjon har hovedmålet vært å analysere og beskrive hverdagslivet, livsverden og dens bevissthetsformer (Korsnes, Andersen og Brante <red.> 1997:83). Alfred Schütz (1899-1959) tok for seg flerfoldige virkeligheter som forskjellige avgrensede verdener og har påvirket Erving Goffmans (1922-1982) rammeanalyse (Album 1996:205).

4 TEORI

Min undersøkelse fokuserer på hvordan betjentene utøver sine yrkesroller når de er pålagt motstridende oppgaver som synes utydelig vektet i forhold til hverandre. Oppgaven tar for seg hvordan betjentene forstår arbeidet sitt, og hvordan de formidler sin forståelse i ulike kontekster. Min tilnærming, til betjentenes utøvelse av motstridende oppgaver, å se hvordan forståelsen de formidler er påvirket, eller bestemt, av trekk ved konteksten rundt formidlingen.

Yngvar Løchens (1965) undersøkelse av det psykiatriske sykehuset handler om en institusjon som forvalter et dobbelt mandat og yrkesgrupper som er pålagt motstridende oppgaver. Løchen ser hvordan doble krav forplanter seg i organisasjonen og kommer til uttrykk på flere nivå. Min studie er inspirert av Løchens gjennomgående tema som er hvordan motsetninger utenfra blir synlige, og hvordan menneskene i organisasjonen forholder seg til dem på ulike nivå. Sammen med mine tanker om motsetningene som gjør seg gjeldende, har jeg perspektiv på forståelse i sammenheng med rammer (Goffman 1974). Rammeanalyse åpner for å se motstridende krav og hensyn bli synlige gjennom forståelse som formidles avhengig av kontekst. Analyse av formidlet forståelse, av arbeidsoppgaver som er motstridende, i rammer åpner for å se hva forståelse av ulike oppgaver avhenger av. Ulike rammer kan være ulike tolkninger (Album 1996). Rammer kan ses i forhold til hverandre, de ligger lag på lag som tolkninger som ligner på hverandre, eller som omhandler det samme. Når tema er motstridende oppgaver og perspektivet rammeanalyse, blir det mulig å se motstridende oppgaver på ulike nivå som formidling av ulike forståelser i ulike rammer som gjør forståelser gyldige.

Rammer

Tolkningsrammer gir og bestemmer meningen i det som skjer. Etablering av ramme rundt samvær gir det som finner sted mening for deltakerne som kan slå fast hva de er del av. Ramme er svar på spørsmålet "*Hva er det som skjer her nå?*" (Album 1996:22) Forståelse av gjeldende ramme gir fotfeste for forståelse av det som formidles. Rammer for samvær angir begrensning og mulighet gjennom forventninger til rolle, og viser identitet det er rom for å uttrykke, når rammen er kjent og erkjent. Å betrakte samvær og fortellinger om samvær som rammer åpner for å se hva handling relateres til. Album (1996:205) gir en beskrivelse av rammer: *En ramme definerer hva som skal være i noen menneskers oppmerksomhet akkurat nå, det som gir samværet deres mening og som de er opptatt av, kanskje til og med oppslukt av. Å være i en ramme vil si å holde noe skjult og å holde noe fram.* Situasjonens fokus viser hva som er sentralt der og da. Deltakernes oppmerksomhet kretser rundt det som er viktig i

rammen – som forståelsen som holdes fram (Goffman1974:9). At å være i en ramme er å holde noe fram og å holde noe skjult legger opp til en forståelse av håndtering av motsetninger. Jeg gjør dette tydelig ved å si at å være i en ramme forutsetter at motsetningen til det som holdes fram i rammen holdes skjult. Dette aspektet ved rammer bruker jeg i min betraktning av betjentene, med øye for hva rammene de er i forutsetter at holdes skjult, i sammenheng med det som holdes fram. Noe framstår som det er og bør være og noe annet gjør det ikke i inneværende ramme. Deltakerne trenger ikke vite bevisst, og si til noen at det er akkurat dette de nå regner som virkelighet (Album 1996:205).

Rammen gir regler å orientere seg etter i gjensidig forståelse av hva situasjonen, en selv og andre er. Goffman er normorientert i det han anser atferd for en stor del å være regelstyrt. Reglene er forskjellige avhengig av rammer for samvær (Album 1995). Regler foreskriver atferd og rammer viser at regler for samvær varierer. At regler for samvær varierer med rammer gir også Goffmans situasjonelle identitetsbegrep. Forståelse i ramme gjelder også identiteten en står fram med. At identitet primært knyttes til situasjon medfører i praksis at mennesker kan vise forskjellige sider, så lenge den siden som holdes fram er i overensstemmelse med gjeldende ramme. At situasjonen er primær gjør at menneskene tar den til seg slik de er del av den. Ulike rammer åpner for ulike forståelser, avhengig av hva som holdes fram og hva som holdes skjult. Ulike rammer kan holde fram ulike identiteter i varierende omgivelser, avhengig av hvilken forståelse som er etablert.

Betjentene møter som sagt motstridende krav og skal fylle flere roller. Rammeanalyse åpner for at ulike krav og hensyn vektlegges avhengig av rådende forståelse. Ulike rammer fordrer ulike betjentroller. Ulike rammer gir betjenter mulighet til å bruke ulike kapasiteter. Rammeavhengig forventning til rolle gir betjentene rom for å spille ut flere sider ved seg selv så lenge det gjøres i overenskomst med gjensidig forståelse som etablerer gjeldende ramme. Gjensidighet gir bekreftelse, som identitet avhenger av. Identitet er bindeledd mellom ramme og selv ved at bekreftelsen som blir identiteten til del i rammen, gir opplevelse av tilhørighet for deltakerne. Ønske om tilhørighet som gir emosjonell energi og befester selv er drivkraften for å ta til seg rammer og leve opp til dem (Album 1996:128).

Gjensidig forståelse av det vi er del av, gir mening som bekreftelse. Forankring av identitet gir tilhørighet og emosjonell energi (Album1996). Det særegne med rammer er at ulike identiteter kan forankres og gi tilhørighet. Rammer åpner for å realisere mer. Goffmans teorier åpner for å se hva identitet står i sammenheng med; hvilken

kontekst og hvilke hensyn som svarer til og som står i motsetning til det som holdes fram.

Struktur og aktør

Å studere fengselsbetjentenes hverdag med perspektiv på forståelse i rammer, kan gjøre synlig flere sider ved fengslets mangfold og ved menneskene der. Motstridende oppgaver kan bli synlig i ulike situasjoner. Oppgavene kan vektlegges forskjellig, avhengig av hvilken forståelse av å være betjent som holdes fram. Ulike forståelser av hva som er viktig ved å være betjent, bekrefter ulike betjentidentiteter avhengig av hva som kan holdes fram i rammer. Hvordan krav og forventning til roller kommer fram, hvordan identitet etableres for betjenter kan vise hva som er realiserbart for menneskene i fengslet.

Album (1996:205) bruker begrepet ramme for å ta stilling i striden mellom struktur- og aktørperspektivet. Han stiller spørsmål ved hvorvidt situasjoner er skapt av eller blir utøvd av individer, og svarer at rammeanalyse ikke er bundet til noen av de to standpunktene. Rammebegrepet er egnet til å få grep på aktører som virker i struktur. Fokus på situasjoner som rammer gjør både struktur og aktør synlig når atskilte situasjoner analyseres som elementer i en større fortelling. Verken struktur eller aktør er endelig, de blir virkelige i rammer gjennom forståelse av identitet og omgivelser, ved det som holdes fram i samme ramme. Rammen er et møtepunkt mellom aktører og struktur. Om strukturen fordrer motstridende roller; kan motstridende identiteter realiseres i forskjellige rammer i fengslet?

Organisert erfaring

Definisjon av rammer refererer til det som identifiseres i situasjoner – og dermed forstås. Definisjon av ramme, og utøvelse av ramme, viser individer som organiserer sin erfaring. Rammer erkjennes og fylles med mening av individer som viser sin erfaring ved å ta til seg, og bli del av rammen (Goffman 1974:11). Rammen påkaller en bestemt erfaring. Å være tilstede i rammen er å vise sin evne til å skjønne hvilken erfaring rammen påkaller – hva som kan realiseres der og da. Goffman viser til at aktører kan skille mellom erfaringer. Å være i en ramme er å holde fram en bestemt erfaring (1974:13). Å kunne holde fram en erfaring er å holde en annen skjult. Ved å skille mellom situasjoner viser Goffman hva aktører kan ta stilling til på en og samme tid. At aktører kan organisere sin erfaring på denne måten viser fleksibilitet i handling, erfaring og bevissthet som hver for seg blir virkelige ved at de realiseres i rammer som er erkjente og kan holdes atskilt. Å identifisere rammer er å identifisere hva en orienterer seg mot til enhver tid. Goffman åpner for at det som aktører

orienterer seg mot, kan variere. Rammeanalyse åpner for å gjøre tydelig hva en orienterer seg mot til enhver tid, for aktører som tar flere hensyn og kan forvalte flere forståelser av det de er del av. Hva er det betjentene tar stilling til på en og samme tid? Å ta stilling, ved å holde noe fram, viser orientering i forhold til motstridende krav og oppgaver som *enten eller*. Betjentenes oppgaver sier *både og* i det de skal forene. Ulike rammer kan være å ta stilling gjennom ulike dimensjoner på ulike nivå. Å holde skjult det som truer det som holdes fram, gjennom atskilte forståelser, gjør mulig å si *både og* ved at en kan si *enten eller* i ulike rammer. Det som holdes atskilt og hvordan det gjøres, viser begrensning ved det som holdes skjult, men også ressurser ved det som holdes fram.

Hellige selv

Goffmans bruk av begrepet identitet er knyttet til situasjon, ikke til individ. Situasjonen er i fokus for hans analyse og gir begrep som rolle og identitet et noe annet innhold enn andre sosiologer. Identitet er det en framstår som i situasjonen. Identitet er den samling av egenskaper som er relevant og synlig der og da. Min bruk av begrepet identitet følger Dag Albums (1996:35, fotnote) definisjon: *Et menneskes sosiale identitet skifter med definisjonen av situasjonen og er en del av den definisjonen. Spør vi etter sosial identitet spør vi etter hvem og hva mennesket opptrer som i den aktuelle situasjonen vi kategoriserer. Identiteten gjelder like mye hvem eller hva dette mennesket er for de andre, som hvem eller hva vedkommende er for seg selv.* Begrepet identitet har nytte fordi det viser til det foranderlige ved situasjoner, egenskaper ved rammer og det som er passende i rammen. I min bruk av begrepet antas det ikke å fortelle om individer og deres egenskaper, men om kapasiteter som gjennom å være synlige, og bekreftes i rammer blir virkelige.

Goffman (1967) hevdet at selvet er en myte. Individet tillegges et selv, det er vår kulturelle forankring og overbevisning. Vår kulturelle tro på at selvet er synonymt med individet gjør hans perspektiv mulig; respekt for selvet gjør det hellig og er med på å etablere handling og uttrykk avhengig av dets definisjon. Album skriver om forholdet mellom identitet og selv (Album 1996:129): *Jeg ser altså sosial identitet som noe svært foranderlig, som det et individ opptrer som i en bestemt situasjon. Selvet er noe mer varig og stabilt, noe som finnes på tvers av situasjoner. Men det er en forbindelse mellom sosial identitet og selv. Vi har en tendens til å oppfatte andre menneskers sosiale identiteter som uttrykk for deres selv. (...) Derfor vil også respekten og støtten som rettes mot identiteten vi opptrer med, samtidig være en støtte til det selvet som er antatt å finnes bakenfor.*

Identiteten vi opptrer med dyrkes og støttes. Den respekteres fordi den antas å representere noe større. Identiteten vi står fram med respekteres og holdes hellig fordi den antas å være uttrykk for selvet. Identiteten en opptrer med hører til i rammen den opptrer i. På grunn av myten om selvet vil bekreftelse av identitet virke på mennesker, som avhenger av andres bekreftelse for å opprettholde sitt selvbylde. Andres bekreftelse i gjensidig erkjent ramme gjør identiteten virkelig og gir tilhørighet som rekker lengre fordi den styrker selvbylde. Handling i hverandres nærhet kan ikke løsrives fra andres respons. Mennesker viser sin evne til å ta til seg situasjonen de er del av og handler som uttrykk for tilpasning, ikke som manipulering (Giddens 1984).

Å opptre med identitet som blir bekreftet i samvær med andre gir sikkerhet på egen plassering i tilværelsen; selvet blir mindre skjørt (Album 1996:40). Rammer og bekreftelse fra andre etablerer identitet der og da, som gir tilhørighet og emosjonell energi; forutsetninger for selvbylde utover situasjonen hvor bekræftelsen finnes. Bruken av disse begrepene er viktig fordi de åpner for å tydeliggjøre situasjoner og deres egenskaper, ikke individers egenskaper. Betjentene møter motstridende krav, de deltar i situasjoner etablert i ulike hensyn og krav. Betjentidentitet som bekræftes i samvær i fengsel, og konsekvenser av bekræftelse i samvær, viser begrensninger og muligheter i det som holdes fram og det som holdes skjult i ulike rammer.

Forventninger gir roller og bekreftelse gir identitet

Min analyse av betjenthverdagen er forankret i at rammer bekræfter identitet og gir de ellers så skjøre selv samfunnsmessig tilhørighet. Handling og ytring antas uttrykke ens selv og bekræftes i samvær. Danning av identitet er relasjonelt og rammeavhengig. Ramme forteller også om gyldig forventning til rolle. Å forstå rammen er å forstå rådende forventninger til rollen som fordres i og av omgivelsene. Ulike identiteter kan bekræftes som svar til forventninger om rolle i ulike rammer. Ulike rammer åpner for sjonglering med roller og identiteter som realisering av flere forståelser av seg selv og omgivelsene. Det som holdes fram i en ramme er gyldig forståelse der og da. I hverdag med flere krav og hensyn kan hver og ett være gyldig til hver sin tid gjennom forvaltning av forventninger og forståelse av seg selv i rammer.

Betjentenes fortellinger, sett som rammer, vil vise hva som er gyldige forventninger ved det som holdes fram og etablerer identitet. Rammeanalyse åpner for å se hvilke hensyn rolle og identitet dannes, og utøves, i forhold til. Hensyn holdes fram som svar til forståelse i rammer. Å se rammer som elementer i en større fortelling åpner for forholdet mellom dem; hva holdes fram - hvor? Ulike rammer kan vise ulike krav til betjentrolle. Betjentenes forvaltning av krav, av hensyn som holdes fram, viser

hvilken forståelse som er gyldig. Rammer gir mening til handlinger (Album 1996: 207), også som forståelsesramme for identitet som blir virkelig gjennom fortelling med feste i en ramme. Forståelse av mangfold i samvær, betraktet som rammer, åpner for å se variasjon i ressurser, og begrensninger, som aktiv handling i struktur. Analyse av betjenthverdagen, som er kompleks med sitt mylder av krav til betjentene i tenkning om rammer, åpner for å gjøre synlig hvordan betjentene forvalter seg selv i møter med motstridende rolleforventninger. Forvaltning av rammer bekrefter og gjør virkelig flere sider ved det å være betjent gjennom rammebegrepets åpning for rolle og identitet som relasjonelt og ikke som statisk.

Det passende

Uttrykk for hvem en selv er og hvem en anser andre for å være, viser til situasjonen en er en del av. Det passende er et sentralt begrep i tilknytning til rammer. Det viktige er hva som formidles som passende i gjeldende ramme og å oppføre seg i forhold til det. Å delta er forpliktelse til å merke seg ved noe av det som formidles, samtidig med forpliktelse til å overse annen informasjon. Evne til å ignorere det upassende er et hensyn. Sosiabile aktører vet å vise passende involvering og deltakelse i situasjonen (Album 1996). Vi forholder oss passende til det som formidles og formidler selv det som er passende i rammen vi er i. Det er sterk sammenheng mellom det passende og det seremonielle. I følge Goffman har all samhandling et seremonielt aspekt; den rituelle forpleining vi gir situasjonen vi er del av, ens selv og de andres selv. Situasjonen og det som der står i sentrum holdes i fokus av sosiabile aktører. Disiplinering er å følge reglene for det passende som respekt for eget selv, andres selv slik situasjonen er definert. Å være deltaker er å opptre til fordel for situasjonen, og det som i den er etablert (Goffman 1967, Album 1994/1995). Aksept av hverandres fortelling uttrykker respekt for selvet som forteller. Å vise respekt er å ikke konfrontere andres fortelling. Ulike fortellinger i ulike rammer gjør åpenhet og konfrontasjon overflødig. Fortelling i rammer er alternativ strategi til åpenhet på tvers av rammer.

Respekt og verdighet

Vi viser respekt overfor andres selv og vi viser oss selv som verdige. Respekt og verdighet virker sammen og det ene er ikke mulig uten det andre. Dette er analytiske begrep, som i det daglige ikke er lett å skille fra hverandre. Respektfulle handlinger vil oftest ha i seg et element av verdighet, og omvendt. Ved å vise seg som verdig uttrykker en samtidig et ønske om tilhørighet i situasjonen med deltakere som en står i et respektfullt forhold til. Enhver søker å vise sitt selv som respektabelt, samtidig som en gir de andre rom for å gjøre det samme, ved å respektere det de står fram med

(Goffman 1967). Respekt er ikke noe en kan gi seg selv, det må søkes gjennom andre, gjennom å presentere seg selv som en som er respekt verdig. Andres respekt nås ved å opptre passende. Respekt rettes mot etablerte identiteter i rammen. Slik respekt gis til det en står fram med i situasjonen; identiteten en deltaker framstår med respekteres fordi den antas å representere selvet.

Betjenter i en total institusjon

Goffmans beskrivelse av den totale institusjonens vesen er som følger: *In total institutions these territories of the self are violated; the boundary that the individual places between his being and the environment is invaded and the embodiments of self profaned* (Lemert & Branaman 1997:60).

Betjentene skal forholde seg til mennesker som er fratatt verdighet ved at de er satt i fengsel. Betydningen av verdighet og respekt blir tydelig i fengslet, fordi den utfordres av fengslets vesen. Goffman slår fast at behandlingen som blir innsatte til del strider mot det opprettholdelse, eller bekreftelse av selvilde krever. Hans emne er ikke hvordan betjentene opprettholder sine selvilder der de er pålagt handlinger som bryter med ellers selvfølgelige forhold mellom respekt og verdighet overfor innsatte. Jeg tar for meg de som utøver verdighetsnedbrytende arbeid og som utøver omsorg.

Dag Album beskriver i *Nære Fremmede* (Album 1996) pasienter på sykehus som i pasientrollen befinner seg i ukjente rammer. Album viser hvordan pasientenes selv er skjøre i møte med ukjente roller, å være pasienter og syke kan gi ontologisk usikkerhet. Album beskriver pasienter som finner feste i identiteter som bekreftes ved evner til situasjonell sosiabilitet og samvær med mennesker som er ukjente, som *nære fremmede*. I taus overensstemmelse om det de har felles, mestrer de det ukjente i å være pasienter gjennom *pasientkulturen*. Pasientene vet å opptre passende, de vet å ikke trå hverandre for nær i åpenhet om sine opplevelser, men deler opplevelsene likefullt. Deres forankring skjer gjennom å vise sin tause kunnskap om det som kan uttales og om det som ikke passer seg å snakke om. Sosiabilitet er deres mestring av det som er ukjent, ved at de tar til seg forventninger og opptrer passende sammen.

Betjentene skal forvalte motstridende oppgaver hvor kontrolloppgavene strider mot det omsorgsoppgavene forutsetter. Omsorg er allmenneskelig kjent, kontroll bryter med allmenneskelig respekt. Betjentenes omsorgsoppgaver skal utøves i det som fortone seg som ukjente rammer i fengsel. Omsorg er i seg selv kjent som ramme for samvær, men formelt er den det ikke i fengsel. Det egenartede i fengslet er at rammer for omsorg skal etableres der det eksisterer rammer for samvær med innsatte som representerer en motsetning; betjentene skal også kontrollere innsatte. Fengslet og

betjentene er gitt et dobbelt mandat. I møte med noe nytt og ukjent har sosiale mennesker evnen til å gi svar på spørsmålet om hva som skjer her ved å se det som skjer i lys av tidligere erfaring med lignende rammer. Å evne å tre inn og ut av rammer er bruk av organisert erfaring. Rammer gjør bruk av det velkjente mulig i møte med det som er ukjent.

Forskning om fengsel og om betjenter

Det meste av forskning om fengsel har fokus på innsatte. Mitt fokus er på betjentene og med mitt perspektiv har jeg ikke lagt vekt på ”tradisjonell” fengselslitteratur. Jeg har derimot lært mye om feltet i forkant, og funnet hjelp til å se hverdagen i fengsel tydeligere i etterkant, gjennom andre fengselsbaserte undersøkelser.

I 1988-1991 gjorde Yngve Hammerlin en studie av betjentrollen i evaluering av Tjenestemannsrolleprosjektet (Hammerlin 1992). Evalueringen ble foretatt gjennom undersøkelser i tre fengsler og tydeliggjorde betjentenes arbeidssituasjon, hvor de selv fikk komme til orde med forslag om endringer i forhold til arbeidsoppgaver¹⁶. Cecilie Basberg (1999) studerer vilkår for og realisering av omsorg i fengselsbetjentes arbeid. Basberg hadde selv vært betjent, og for henne handlet prosjektet om: *...å forstå noen av de bakenforliggende faktorene som kunne tenkes å si noe om min følelse av makteløshet ved å være prisgitt fengslets krav om å følge rutiner og regler, og å utføre kontrolloppgaver, når jeg opplevde det slik at min evne til å gjøre en god jobb var avhengig av min evne til fleksibilitet og til å gi omsorg* (1999: 13). Basberg drøfter innholdet av omsorg i relasjoner mellom betjenter og innsatte ved å sammenligne omsorg i fengsel med mer tradisjonelle omsorgsyrkesroller. Innsatte er ikke avhengige av betjentenes omsorg på samme måte som sykehuspasienter er avhengige av sykepleiere. Innsatte er *gjort* avhengige av betjenter ved at de er stengt inne og fratatt bestemmelse over seg selv. Kontrolloppgaver, og ikke omsorg i tradisjonell forstand, er de mest institusjonaliserte oppgavene for betjentene. Arbeidet som har med omsorg å gjøre springer ut av mellommenneskelig samvær, alvorlige samtaler, fleip, betjentenes ytelser av hjelp og tjenester (1999:96-97). Hun viser hvordan omsorg kommer til uttrykk i relasjoner mellom betjenter og innsatte.

Basberg viser at det ligger et potensial for omsorg i betjentarbeid, som med fordel kan utvikles, til fordel for både innsatte og betjenter. Praksisformer som utgår fra kontroll-

¹⁶ Se vedlegg: Kriminalomsorg i anstalt; betjentrolla – diverse funksjoner, arbeidsoppgaver. Det er betjentenes egen vurdering av sin yrkesrolle og av hva som er viktige oppgaver. Yngve Hammerlin utarbeidet denne ut fra tjenestemannsrolleprosjektet.

og sikkerhetsarbeidet vil kunne hindre betjentene i å utvikle omsorgsarbeidet, dersom den får legge for sterke føringer på hva som er god og legitim betjentpraksis (1999:100-102). Basberg viser at omsorg er mulig, og at omsorg er mye. Den står likevel i motsetning til andre oppgavene betjenter er satt til å utføre. Hun stiller selv spørsmål om det at undersøkelsen fant sted i et kvinnefengsel ga omsorg bedre kår enn om hun hadde utført den i et mannsfengsel.

Kriminologen Yngvil Grøvdal (2000) gjorde feltarbeid i fengsel uten betjenterfaring. Hun stiller selv spørsmålet som er gjennomgående i hennes avhandling: ”Betyr det å være fengselsbetjent det samme som å være negativ til, eller fiendtlig overfor, fanger?” Hun finner at noen av betjentenes oppgaver strider mot deres vilje til å være *fangevennlige*, men at de også er fangevennlige, selv om de forsvarer strukturkravet om kontroll og sikkerhetsarbeid. Grøvdal berører samme tema som Basberg, Garborg (1992) og Kristoffersen (1986) på hver sine måter tar opp, slik jeg ser det; forholdet mellom straff og omsorg i fengselshverdagen.

5 VILKÅR

Fengselsbetjentene er utøvere av en yrkesrolle som formes mellom to formaliserte krav. I yrkesrollen skal de forvalte straffeideologien og ideologien om kriminalomsorg. Straffegjennomføring og kriminalomsorg er det betjenter som utøver i førstelinjetjeneste overfor innsatte. Det er to tilsynelatende motstridende krav det er opp til betjentene å forene i sin arbeidshverdag og i sin kontakt med innsatte. Betjentene skal fylle rollen som agent for sikkerhet - beskytte samfunnet mot de som soner - og yte omsorg overfor domfelte.

Dobbelt mandat - på flere nivå

Med sine dobbeltoppgaver lar fengslet seg sammenligne med det psykiatriske sykehuset. I boken *Idealer og realiteter* forteller Yngvar Løchen (1965) om en institusjon som har vært preget av kontroll og oppbevaring. Det psykiatriske sykehuset var på Løchens tid som feltforsker inne i en tid da nye idealer skulle settes ut i praksis; kontroll og oppbevaring skulle erstattes av behandling og utøvelse av respekt for pasientene som individer. Det som skjer i fengslet har fellestrekk med det Løchen beskriver som ny ideologi for institusjonen. I fengslet er det betjentene som skal sette den nye ideologien ut i praksis. Betjentene skal møte innsatte med respekt, de skal legge forholdene til rette for innsatte som skal tilbake til samfunnet utenfor etter endt soning. Betjentene skal fortsatt også drive sikkerhetsarbeid og utøve kontroll overfor innsatte. At betjenter skal drive sikkerhetsorientert arbeid overfor innsatte som de også skal drive rehabiliterende virksomhet overfor, er idealet betjentene pålegges av organisasjonen; formalisert gjennom kontaktbetjentordningen. Brytningstiden symboliseres med målet om sidestilling av straffeideologi og kriminalomsorg. Det blir en motsetning i betjentenes formelle oppgaver, som fordrer flere roller. Som en spissformulering av det motstridende i kravene skal betjentene beskytte samfunnet mot de domfelte, samtidig som de skal beskytte domfelte mot ødeleggende konsekvenser av fengselsoppholdet samfunnet har idømt dem. Betjentene skal ivareta samfunnets interesser overfor de straffedømte og ivareta de straffedømtes interesser overfor samfunnet.

Fengslet er gitt sitt mandat i og av samfunnet utenfor. Fengslets eksistensberettigelse er at domfelte skal få sin straff. Straffeideologien er forutsetningen for fengsel, med fengselsbetjenter som skal sikre at innsatte er der de skal være. Ideologien om kriminalomsorg, formalisert ved kontaktbetjentordningen, innebærer begynnende habilitering av straffedømte som skal tilbakeføres til samfunnet med større forutsetninger for et liv uten kriminalitet enn da de startet sin soning. Å sidestille straffe- og kriminalomsorgsideologi får som konsekvens et fengsel med dobbelt

mandat. Institusjonen, representert ved ledelsen, stiller krav til betjentene om ivaretagelse og utøvelse av et dobbelt mandat. Jeg ser det doble mandatet som motstridende for betjenter som i institusjonen befinner seg nærmest innsatte som skal straffes og ytes omsorg. Betjentene blir systemets bødler, de skal hver og en realisere motstridende oppgaver som har utspring i det doble mandatet.

Hverdag

En arbeidsdag i fengslet inneholder et vidt spekter av oppgaver, som varierer fra direkte ivaretagelse av sikkerhet via praktiske oppgaver til å yte omsorg for innsatte. Cellevisitasjon og å ta urinprøve¹⁷ er direkte sikkerhetsmessige oppgaver betjentene er pålagt å utføre daglig. Slike kontrolloppgaver strider mot samvær over felles lunsj, dype samtaler om innsattes framtid. Mellom de to ytterpunktene i betjentenes oppgaver skal de også yte ”service”, som også er en form for omsorg (Basberg 2000).

Kontaktbetjentoppgaver representerer det andre formelle kravet til rollen; omsorg og habilitering. Betjentene beskriver kontrolloppgaver og omsorgsoppgaver som, i tillegg til samvær med innsatte, gjør at betjentrollen blir delt hele vegen (sitat kap.1:6). De motstridende kravene møtes i avdelingshverdagen der en skal spise lunsj sammen med innsatte og omgås hverandre i hverdagslige situasjoner. De daglige arbeidsoppgavene er sentrert rundt livet på avdelingen.

Hverdagen glir med de faste rutinene, de er innarbeidet av betjenter som gjennomfører dem uten vesen. Innsatte vekkes og låses ut, slippes ut fra avdelingen til skole eller arbeid, slippes inn til lunsj, og ut igjen til faste tidspunkt. Om ettermiddagen er det lufting, besøk og telefontider. Innlåsing og utlåsing, urinprøver om morgenen skjer uten at det gjøres vesen av det betjentene imellom. Rutinene på det som gjøres hver dag er usynlige. De omtales i liten grad og det var vanskelig for meg å få øye på dem. Andre oppgaver planlegges og avtales i større grad, som cellevisitasjon, gittersjekk og følginger.

¹⁷ Den ene avdelingen jeg oppholdt meg på er en rusfri avdeling hvor det daglig tas urinprøver av en av innsatte. Hvem det tas prøve av er uforutsigbart systematisert. Kveldsvakten dagen i forvegen bestemmer hvem som skal avlegge urinprøve og den innsatte varsles og tas med til urinprøverommet ved vekking morgenen etter. På andre avdelinger tas det kun urinprøve etter mistanke om rus. På hver avdeling skal 2 celler visiteres daglig. Visitasjonen innebærer systematisk gjennomgang av innsattes eiendeler for å avdekke planlagt rømming eller innsnugling av rusmidler. I tillegg skal betjentene kontrollere gitrene på avdelingen. Jeg var med på cellevisitasjon, og det forekom meg litt merkelig. Gittersjekk hørte jeg bare om. Gitrene sjekkes med kniv som føres over dem for å avdekke om innsatte har prøvd å file dem ned.

Arbeidsoppgaver

Formiddagsvaktene er stort sett preget av forefallende arbeid og mer eller mindre rutinemessige oppgaver. Formiddagene er oftest travle selv om de fleste innsatte er på arbeid eller skole. Førings- og oppdatering av lister for kost, handling og dagpenger er noen av de kontorpregede oppgavene. Påmeldingslapper for telefoner og til sosialkonsulent skal administreres. På vaktrommet er oftest en betjent sysselsatt med det som skal føres i bøker og lister. Flytting av innsatte inn eller ut av avdelingen skal administreres. Innsatte følges til lege, fysioterapeut eller tannlege på avdeling X. Noen følges på framstilling, noen skal i retten og følges ut der de blir hentet. I innsattes lunsjpause er det stor trafikk med lapper og påmeldinger igjen. Innsatte har behov for å ringe advokat eller offentlige kontorer på dagtid. Innsatte som ikke er på jobb er på cella i arbeidstiden og ringer på callingen ved behov for toalettbesøk. Betjentene skal telle innsatte som slippes ut og inn, holde oversikt og føre lister over antall og forflytninger; hvor innsatte til enhver tid befinner seg innenfor eller utenfor fengslet. Det skal hentes tøy, post, mat på kjøkkenavdelingen, varer i kiosken¹⁸. Handedagen er travel med bestillinger, gjennomgang og kontroll av posene sammen med lister og nærmest selvfølgelig bytterunde. Innsatte kommer inn en etter en, og går gjennom sine varer sammen med betjentene som oppklarer misforståelser og forglemmelser av bestilling og levering. Betjentene leter, ringer, henter på nytt og beklager seg over at prisene på kioskens varer er urimelig høye i forhold til innsattes dagpengesats.

Ettermiddagen, etter vaktskifte og med innsatte tilbake i fellesskapet,¹⁹ er det en annen atmosfære på avdelingen. I lunsjen er det et høyt aktivitetsnivå og stor trafikk på vaktrommet i forbindelse med at innsatte benytter muligheten for å få gjort avklaringer, avtaler og påmeldinger. Om ettermiddagen skjer noe av det samme, men det er et roligere tempo. Oftest sitter en innsatt i telefonen. Resten av avdelingen er fylt av stemmer og musikk. Dørene inn til cellene er åpne og noen innsatte samler seg inne hos hverandre. Betjentene bytter på å ha luftevakt, ofte er det også arrangementer

¹⁸ En gang pr uke kan innsatte bestille varer på kiosken for egne midler. Det er et dagsarbeid for avdelingen å administrere bestillinger, feilleveringer og bytting av varer med påfølgende oppdatering av lister.

¹⁹ De to avdelingsenhetene jeg oppholdt meg på ved avdeling A er begge fellesskapsavdelinger. Utenom arbeidstid oppholder innsatte seg i fellesskap fram til innlåsing klokken 2040. Fellesskap er et prinsipp for soningen så vel som fellesskapet er benevnelsen på det fysiske rommet i enden av korridoren inne på avdelingene hvor innsatte oppholder seg i fellesskap. Inntil nylig hadde begge avdelingene jeg var på kokemuligheter der i tillegg til sittegruppe og tv. Under mitt feltarbeid var det oftest stor aktivitet i fellesskapet om ettermiddagen med matlaging, samvær og noen som spilte bordtennis.

i festhallen, noen innsatte skal ned til fritidsavdelingen for å trene. Det som foregår utenfor avdelingen krever tilstedeværelse av en betjent og det er derfor ofte bare en betjent på avdelingen. Ettermiddagen skal være roligere enn formiddagen. Det skal være rom for å ha samtaler med innsatte og følge opp kontaktbetjentrollen, men også ettermiddagen og kvelden fram til innlåsing fylles lett av oppgaver utenfor avdelingen, telefoner og forefallende kontorarbeid. Betjentene benytter innsattes telefontid til å skrive vedlegg²⁰ ettersom de må være på vaktrommet denne tiden.

Jeg opplevde at betjentene har liten tid til å ha samtaler med innsatte. Også ettermiddagen er oppstykket av arbeid som må gjøres. Vedlegg skrives under urolige forhold hvor innsatte sitter i telefonen eller kommer innom vaktrommet med sine spørsmål. Betjentene har ikke egne rom for samtaler på avdelingen. Det fins et rom for kontaktbetjentsamtaler i fengslet, men det var ikke klargjort under mitt feltarbeid. Å forlate avdelingen for å ta en samtale er heller ikke enkelt. En betjent sa: *Om du forlater avdelingen for å ta en samtale så føler du jo at du stikker av fra kollegaen din; han blir alene med alt det andre som skal gjøres.*

Motstridende krav og hensyn – motstridende roller

Betjentene skal ivareta motstridende krav der de også er deltakere i samvær med andre, og relasjoner utvikles og ivaretas. Roller utformes i henhold til formelle krav, og i samvær med andre som representerer forventninger. Betjentene skal utføre dobbeltoppgavene på flere arenaer innad, og overfor flere typer andre. Betjentene må forholde seg til overordnede, kolleger og innsatte. Jeg skal prøve å beskrive strukturer, som ulike forventninger og hensyn, betjentene manøvrerer i og former sine roller i henhold til. Betjentene har en hverdag de vil mestre. Å mestre er: *Å ha det ålreit*²¹. Å mestre er å forholde seg til krav, som innebærer ulike hensyn og forventninger, i forskjellige situasjoner. Formelle krav eksisterer side om side med samvær og legger føringer på betjentenes hverdag. Samværets betydning blir synlig, ved siden av formelle krav, gjennom formidling av hva som er viktig for betjentene. Ulike forventninger, krav og hensyn skinner gjennom i det betjentene formidler som forutsetninger for å ha det bra.

Forståelse av, og bevissthet om forventninger, viser betjentenes varhet for det de er del av. Spennet i det som er viktig varierer fra hensyn til samfunnet utenfor og til

²⁰ Kontaktbetjenten skriver vedlegg til innsattes søknader om permisjon eller forflytning.

²¹ Gjennomgående karakteriserer mange betjenter noe av det viktige i arbeidshverdagen ved nettopp disse ordene.

innsattes hverdag. Det som vektlegges definerer viktige hensyn. Yrkesrollen dannes ikke i et vakum. Betjentene kommuniserer hva de er del av, hvem de er, og hvilke krav de handler i forhold til. Å være innforstått med krav og forventninger til rollen vises i uttrykk for bevissthet om gyldige forventninger i valg av handling der de er. Hensyn til relasjoner og omgivelser vises i oppfatning av omgivelsene som formidles, som betjentenes tilstedeværelse og bevissthet. Hva som kreves av betjenter har uttrykk i betjentenes handlinger og fortelling om handling – betjentroller blir synlige.

Videre vil jeg beskrive vilkårene for betjentenes arbeid gjennom å presentere hvordan det doble mandatet virker inn, ved å gjøre synlig motsetninger på ulike nivå i fengslet. Betjentenes formidlede forståelse av krav utenfra og hensyn innad, og hva de settes i sammenheng med, er utgangspunkt for det jeg presenterer som vilkår. Det doble mandatet griper inn og krever mestring av motsetninger på ulike nivå. Jeg vil presentere vilkårene betjentene mestrer.

RESSURSMANGEL GIR MOTSETNINGER

Hverdagen er preget av travelhet. Mange oppgaver skal utføres med få ressurser. Betjentene snakker positivt om kontaktbetjentordningen som prinsipp. Å kunne hjelpe innsatte som har vilje til å bruke soningen positivt setter betjentene pris på i sitt arbeid. Alle er positive til ordningen, som er vanskelig å gjennomføre når den i praksis resulterer i flere krav uten at ressurser tilføres.

Kontaktbetjentrollen og merarbeid

Betjentene forteller at det nye ved kontaktbetjentordningen er pålegg om merarbeid: *Vi har ikke et sted å ha kontaktbetjentsamtaler, vi har ikke tid til å ta samtaler med innsatte, vi er "følgebetjenter", jobben vår består i å følge innsatte rundt på området. Vi har ikke ro til å sette oss ned. Om ettermiddagen skal vi kunne gjøre det, men er det bare to betjenter så "låser" du kollegaen din om du selv forlater avdelinga for å ta en kontaktbetjentsamtale. Forholdene er ikke lagt til rette for å skrive vedlegg, vi må sitte med det på vaktrommet hvor innsatte flyr ut og inn.*

Dagligdagse utsagn fra betjenter om hvordan de opplever kontaktbetjentordningen viser til merarbeid som gir motsetning mellom oppgaver. Det er ikke kontaktbetjentordningen som kritiseres. Kritikken er rettet mot forholdene ordningen skal etableres i, den lar seg ikke realisere etter intensjonene på grunn av ressursmangel. Betjentene forteller at de ikke finner ro til å gjøre kontaktbetjentjobben slik de gjerne vil på grunn av andre oppgaver de er pålagt. Pålegg om flere oppgaver, uten at det tilføres ressurser mener de gir stress. Kontaktbetjentrollen er et pålegg, på linje med flere følginger, handling for innsatte,

henting av tøy og matutdeling. Betjentene mangler tid og ressurser, det medfører at de ikke får utført jobben sin på en tilfredsstillende måte. Praktiske gjøremål går ut over rollen som kontaktbetjent. Betjentene viser vilje til rollen som kontaktbetjent men de får ikke tid til det de gjerne skulle gjort fordi forholdene ikke er lagt til rette. Tidspress og ressursmangel i betjenthverdagen er betinget av systemet betjentene er del av. Tidspress og ressursmangel går utover innsatte. Følginger, omrokking av mannskap og innføring av nye rutiner står i motsetning til oppgaver betjentene gjerne skulle prioritert.

Det er ikke med lett hjerte betjenten avlyser en samtale med en innsatt: *Å ha en samtale med innsatte, snakke om framtiden og om hva en kan gjøre, hva de er opptatt av, sette seg ned i fred og ro; det får ikke fungert ut fra intensjonene på grunn av stadige omrokking av mannskapet og av tidspress.*

Jeg: *Hva er det som stjeler mest tid?*

Betjent: *Følginger! Hit og dit. Nå er det også snakk om at legekantoret skal flyttes til en annen del av fengslet . Da blir det bare følginger, vi blir følgebetjenter så det blir helt kollisjon med kontaktbetjentjobben.*

Jeg: *Hvordan er forholdet mellom å skrive vedlegg og å ha samtaler med innsatte?*

Betjenten: *Det skal jo være slik at vi skal hjelpe innsatte med det meste av det som gjelder slike ting, alle hans søknader.*

Jeg: *Hender det at dere skriver søknaden for innsatte?*

Betjenten: *Nei, da blir vi jo sekretærer. Men det hender at du hjelper en som har rablet ned noe på et ark. Du skriver det for han og så ser han på det igjen, du retter feil og sånne ting, det gir jo ofte et bedre inntrykk når det kommer i rådet²². For de ser jo ikke den innsatte.*

Mitt inntrykk er at på tross av tidspress og dårlig bemanning tar betjentene ansvar for å hjelpe innsatte så godt de kan. De må finne sin egen måte å gjøre godt kontaktbetjentarbeid. Det kan gjøres ved å skrive gode vedlegg for innsatte og å hjelpe dem med å skrive søknader, uten å være sekretær for innsatte, som de selv sier. *Rådet ser jo ikke den innsatte* er et argument for å hjelpe innsatte for betjenter som ser sin begrensning, men har vilje til å hjelpe – og til å formidle sitt bilde av innsatte til ledelse og system som ikke kjenner innsatte. Innsatte er verdt å forsvare for betjenter som kjenner dem bedre enn de som avgjør deres sak. Innsatte er et hensyn i seg selv.

²² Rådsmøtet, med representanter for hele denne delen av fengslet, hvor innstilling gjøres i alle innsattes saker før de sendes oppover i systemet for avgjørelse.

Betjentene beskriver kontaktbetjentrollen som er pålagt av og som hindres av en og samme struktur, personifisert ved *ledelsen*. Å hjelpe innsatte, så godt de kan, med den tiden de har, er et betjentideal. Det følges av ansvar for å representere innsatte og hjelpe dem til å få belyst sin sak som fortjent, og motarbeides av pålegg og oppgaver som stjeler tid. Betjenten handler med interesse i innsatte og uttrykker ansvar for å synliggjøre innsatte som ikke er synlig der søknadene avgjøres. Ledelsen personifiserer tvetydige strukturkrav og står utenfor en hverdag de ikke kjenner. Utenfor hverdagen, og hensynet til innsatte, stiller ledelsen krav betjentene forteller om som vanskelig å forene med hverdagen de lever i. Ressursmangel og tidspress gir motsetninger mellom arbeidsoppgaver og hensyn til innsatte som betjentene må forholde seg til. Ressursmangel og tidspress er synlig, dermed er det en lett tilgjengelig forklaring på motsetninger mellom oppgaver betjentene har.

Kontaktbetjentrollen og sikkerheten

Sikkerhetsarbeidet tar også tid, det må ta tid fordi det aldri kan vike i følge formelle regler og fengslets fundament. Sikkerhetsarbeidet skal være primært, det er udiskutabelt, slik forteller en betjent om det: *Det er enkelte ting som gjelder det sikkerhetsmessige som må ivaretas og da forsvinner kontaktbetjentarbeidet. Jeg vet ikke om noen løsning på det. Det er et bemanningsproblem. Men det er problematisk for oss, det er det. Til tider veldig problematisk, vi føler at vi ikke får gjort den kontaktbetjendelen så skikkelig som vi vil på grunn av bemanningsproblemet.* Betjenten gir en umiddelbar fortelling om selvfølgelig ivaretagelse av sikkerhetsarbeid. Det er for få betjenter på jobb, de som er der må ta seg av sikkerheten og det går utover kontaktbetjentarbeidet. Betjentene skulle kanskje prioritert annerledes om de kunne? Sikkerhetsarbeidet omtales ikke som noe de ønsker, det er gjennomgående noe betjentene er pålagt, og ikke ivrer for. Bemanningsproblemet er en begrunnelse for ikke å få til det en vil gjøre i en forklaring som ligger mellom sikkerhet som skal ivaretas og kontaktbetjentarbeidet en gjerne skulle gjort. Det er kontaktbetjentarbeid betjentene viser interesse for, det har verdi og det fordrer engasjement.

Sikkerhetsarbeid er rutine; det som skal og må gjøres. Lojale betjenter sier ikke at de ikke vil sikkerhet, det er et krav de har tatt til seg i yrket de utøver. Å ikke være lojal mot systemet ville være å beklage sikkerhetsdelen av betjentrollen, og forklart at den i seg selv går utover og strider mot kontaktbetjentjobben. Bemanningsproblemet gjøres til tema av betjenter som hevder det ikke er en motsetning mellom å være sikkerhetsagent og kontaktbetjent. Bemanningsproblemet er en buffer som forklarer hvorfor kontaktbetjentjobben ikke kan gjøres slik en så gjerne vil, for betjenter som

ikke vil eller kan sette sikkerhet i motsetning til kontaktbetjentarbeid. Ressursmangel holdes fram, som forklaring på det betjentene ikke får gjort

Ledelsen kommer stadig med flere pålegg, uten tilføring av ressurser, er utsagn fra flere betjenter, som et kjent prinsipp. Ledelsen mangler forståelse for betjentenes hverdag. Betjentene pålegges merarbeid som tar tid fra innsatte. Stadig nye pålegg blir symboler på at ledelsen er urimelig fordi den krever for mye. Betjentene både kan og vil bruke ressurser på innsatte. Tidspress og ressursmangel gir en motsetning mellom mer eller mindre rutinemessige arbeidsoppgaver, kontaktbetjentrolle og hensyn til innsatte. Gjennom *stadig flere pålegg* viser ikke ledelsen forståelse for hverdagen og den anerkjenner ikke betjentenes kjennskap til og kompetanse på behandling av innsatte.

MOTSETNINGER MELLOM STRAFF OG OMSORG

Utslag av motsetninger mellom ideologiene er ikke så synlig som motsetningene gitt av tidspress og ressursmangel, i betjentenes framstilling. Motsetninger mellom arbeidsoppgaver og fordring av ulike roller kan med letthet forklares i egenskaper ved fengselssystemet og er dermed distansert fra betjentenes egne avgjørelser og handlinger. Hvordan betjentene forteller om straff og omsorg skal jeg nå konsentrere meg om.

a. Mange oppgaver, men sikkerheten kommer først

Betjent A: *Sikkerhetsarbeidet er jo det viktigste her, det er jo derfor vi er her. Men daglig er det å låse dører **en del** av jobben. Det er så mye mer vi tar oss av. Fengsler er også forskjellige, du skulle sammenligna oss med andre fengsler,²³ der reglementet følges til punkt og prikke. Her er det mye slendrian, jeg synes det er for mye slendrian.*

Betjentene er mer enn sikkerhetsarbeidere og nøkkelbærere. Jeg ser en tosidighet; de tar avstand til nøkler som symbol for sikkerhet, samtidig forteller de at sikkerheten kommer først, den ligger til grunn for arbeidet deres. Sikkerhet holdes fram som viktig for betjenter som refererer til fengslets berettigelse, som i dette eksemplet hvor for liten vekt på reglement omtales som *slendrian*. Fortellingen om sikkerheten som kommer først viser til samfunnets krav til fengsel og betjenter som ivaretar straffeideologien. Fortellingen manifesterer straff som primært. Betjenten kan også

²³ Det refereres ofte til *mer regelstyrte* fengsler som motpol. Oftest omtales regelstyring andre steder som en positiv egenskap. Der det positive ved regelstyring skal framheves er andre fengsler eksempler å bruke for å vise at regelstyring fungerer. Samtidig framheves ofte at noe lignende ikke kunne gjennomføres her – både det uformelle betjentene i mellom og massen av innsatte gjør at sammenligningen må begrenses, fra betjentenes synspunkt.

vise seg som noe mer enn sikkerhetsagenten som bærer nøkler. Han er en som bærer nøkler, men budskapet er at nøklene symboliserer en liten del av det han er. Budskapet er å være del av systemet som forvalter straff og beskytter samfunnet. Han tar ikke avstand til sikkerhetsarbeidet, men framhever at betjentrollen inneholder mer. Betjenter som toner ned betydningen av nøkler balanserer uttrykket ved samtidig å fremheve sikkerhetsarbeidet. Budskapet er at sikkerheten kommer først for betjenter som er systemlojale. I mine første møter med betjentene svarte nesten alle at sikkerheten²⁴ kommer først, når jeg spurte hva som er den viktigste arbeidsoppgaven.

b. Sikkerhet som selvfølgelig

Budskapet om at *sikkerheten kommer først* viser til strukturen betjentene har tatt på seg å representere gjennom sitt yrke. Fortellinger om sikkerheten som kommer først er umiddelbar. Betjentene representerer fengselsvesenet; de skal i praksis iverksette straffeideologien - kontrollere at innsatte er der de skal være, og gjør det de er tillatt å gjøre. Jeg vet, de vet, vi hadde sammen erfart at arbeidet deres er mye mer. Systemlojale betjenter må holde fram sikkerhetsarbeidet. Under følger fire svar på spørsmål om deres viktigste oppgave:

- *Ja, det viktigste er jo sikkerheten.*
- *I utgangspunktet er sikkerheten viktigst.*
- *I følge boken står det at vår viktigste oppgave er å sørge for at folk ikke rømmer.*
- *Den viktigste oppgaven er å ivareta sikkerheten, i alle fall er det en av de viktigste oppgavene.*

Svaret om at sikkerheten kommer først holder fram et krav til betjentrollen. Betjentene viser å være seg sitt ansvar bevisst som forvaltere av straffeideologien; den råder og manifesteres som selvfølgelig og primær. Svaret er enkelt og nærmest automatisk. Sikkerheten er veldefinert og kjent, den krever ikke redegjørelse utover henvisning til *boken*. Fremheving av sikkerheten speiler forventninger utenfra, og argumentene for sikkerhet rettes utover heller enn innover. Betjentene argumenterer ikke for sikkerhet ut fra egen hverdag; rutiner og felles praksis.

Fengslet i samfunnet er fundert i straff, ikke omsorg og habilitering. Straffeideologien ligger i bunnen, fordi den alltid har gjort det. Uten straff ville ikke fengslet vært, eller betjenter hatt en jobb. Betjentene holder fram sitt ansvar utad i forståelse av at de

²⁴ Sikkerheten er et begrep betjentene selv bruker om den delen av jobben som handler om å hindre rømming. De snakker ikke om å vokte sikkerheten, eller om å være voktere. Sikkerheten, eller sikkerhetsarbeidet, innebærer rutinemessige oppgaver som gittersjekk og cellevisitasjon.

forvalter fengslets primære oppgaver. Som primært krav alene, uten andre hensyn, er sikkerhet enkelt definert. Sikkerhet er selvfølgelig, men under svarene fins et men.

c. Sikkerheten kommer først, men...

Budskapet om sikkerheten som kommer først, etterfølges, i nesten alle svarene, av henvisning til noe mer som er viktig. Sikkerheten er ikke viktig alene; betydningen av å gi omsorg blir synlig ved siden av ideologien om straff. Betjentene snakker ikke bare om sikkerhetsarbeid når de forteller hva som er viktig. Svarene i forrige avsnitt følges av:

- Utover sikkerheten er det mange oppgaver; vi skal jo prøve å hjelpe dem(innsatte) på rett veg. Hovedformålet med fengselsvesenet er jo å holde dem her! Det blir en splitting som er vanskelig å forholde seg til.

- Det er jo klart at sikkerheten er viktig, men når jeg tenker på det, jeg bruker ikke mye tid på å tenke på det, sikkerheten er innarbeidet. I stedet bruker jeg tid og krefter på å tenke på andre ting. Det viktigste, bortsett fra sikkerheten, er å ha det sånn at det er trivelig for både innsatte og ansatte.

- Samtidig med sikkerheten så skal vi jo få innsatte til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster, som er hovedmålet vårt. Sikkerheten, og å prøve å få innsatte på rett kjøll er det viktige. Det krever mye, det krever tett oppfølging.

- Det er et utrolig vanskelig spørsmål! Det må jo være å kunne mestre både det sikkerhetsmessige og det medmenneskelige. Den viktigste oppgaven må jo være å være tilstede. Det er vanskelig. Som fengselsbetjent har du flere roller; du skal tenke sikkerhet, for du jobber jo i et fengsel! Du skal være et medmenneske, fordi du skal tilrettelegge for at innsatte skal kunne velge hva han vil gjøre med soningen sin og med resten av livet sitt.

Sikkerhetsarbeidet er tydelig som selvfølgelig krav. Betjentene jobber i fengsel. Det er også der de utøver sikkerhet at betjenter og innsatte skal trives og betjentene skal gjøre noe for innsatte. Sikkerhet er viktig, men den er ikke viktig alene. Kriminalomsorg, arbeidet med innsatte, krever flere beskrivelser. Omsorg er ikke like lett å definere i betydning og i utøvelse som sikkerhetsarbeid. Kriminalomsorg er noe *utover sikkerheten, bortsett fra sikkerheten, samtidig med sikkerheten* som skal kunne *mestres* sammen med sikkerhetsarbeid. Jeg gjorde disse utdragene for å vise at omsorg står i forhold til sikkerhetsarbeid og kan beskrives som et tillegg, noe ved siden av, eller i samtidighet med sikkerhet. Jeg gjør flere utdrag; betjentene ser det som sin oppgave å; *hjelpe innsatte på rett veg, gjøre det trivelig for innsatte og ansatte, få innsatte til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster, få innsatte på rett kjøll, tilrettelegge for at innsatte skal kunne velge hva han vil ,med soning og livet sitt.* En betjent sier også; *du skal både mestre det sikkerhetsmessige og det*

medmenneskelige. Det som følger etter alle *men* betjentene gjør er komplekst. *Men*, og det som følger, viser et forbehold til sikkerhetsarbeidet. Det er åpent for dobbelthet i betjentenes oppgaver. Dobbелtheten trenger ikke stå i sammenheng med kontaktbetjentordningen, den nevnes ikke her. Betjentene framhever at de har noe å ivareta ved siden av sikkerheten. Etter alle *men* er det rom for å definere det viktige som peker innover i fengslet; innsatte, kolleger og hverdag som ikke har noe å gjøre med sikkerhetsarbeid, men som likevel ikke er løsrevet fra det fordi betjentene skal ivareta hensyn både utover og innover.

d. Dobbелthet

At sikkerheten er primær holdes fast. Når betjentene skal sammenligne den med annet som er viktig, kommer dobbeltheten til syne. Oppgavene er ikke så enkle å sammenligne med hverandre fordi de fordrer vidt forskjellige betjentroller. Omsorg for innsatte er et formelt krav til betjentrollen, men det er et krav som ikke defineres like entydig som kravet til betjentene om å være sikkerhetsagenter. Sikkerheten *ligger der, står i boken og er ikke noe en tenker over.* Omsorg og arbeid mot rehabilitering inneholder mer og krever mer: *...sikkerheten er innarbeidet. I stedet bruker jeg tid og krefter på å tenke på andre ting. Vi skal få innsatte til å motvirke sitt kriminelle handlingsmønster, som er hovedmålet vårt. Det krever mye, det krever tett oppfølging. Den viktigste oppgaven er å være tilstede. Det er vanskelig.*

Når betjenter setter innsatte i fokus blir hensynet til dem tydelige. Da blir de også viktigst – sett innenfra er hovedmålet arbeid med innsatte. Å utøve omsorg blir ytterligere utfordret i omtalen av omsorg i sammenligning med sikkerhetsarbeidet: *Det blir en splitting som er vanskelig å forholde seg til. Som fengselsbetjent har du flere roller.* Kjernen i utfordringen er motsetningen i krav til betjentene og hensyn som fordres av dem. Kjernen er at straff fordrer relasjonsform som gjør det vanskelig å realisere relasjonsformer som er nødvendig for utøvelse av omsorg. Straff er veldefinert i fengsel. Omsorg er mer utydelig i innhold og utførelse i fengsel så lenge straffen er primær.

e. Utydelighet

Etablering og definisjon av sikkerhet vises i utsagn som: *Det er klart det at sikkerheten skal prioriteres og hvis det går ut over den andre biten, ja så gjør den det. Sikkerheten skal prioriteres så hvis du har satt deg opp på en kontaktbetjentsamtale og den kommer i vegen for noe sikkerhetsmessig, så må den bare vike.* Denne betjenten forklarer *den andre biten* som må vike, med distanse til *den andre biten* og ikke til sikkerhetsarbeidet. Sikkerhetsarbeidet synes lettere å sette ord på enn

innholdet i kontaktbetjentrollen. Sikkerhetsarbeidet er definert med feste i straffeideologien. *Den andre biten* skal betjentene selv fylle. Det andre er ikke like definert formelt sett. Den andre rollens plass i forhold til sikkerhet og straff er ikke avklart. Kriminalomsorgens plass og vesen er utydelig formelt, og skal realiseres av betjenter som et formelt krav der også uformelle hensyn har betydning. Omtale av *den andre delen* av jobben er utydelig og mangfoldig; jeg ser at den krever mer. Den krever medmenneskelighet og tenkning. Med engasjement i, og nærhet til, innsatte skal betjentene utøve *sikkerhetsdelen* av sin rolle.

Fortellingen om kriminalomsorg er en kompleks fortelling, med budskap om motsetning i kravene betjentene møter. Betjentene kaller det *en splitting*. Når betjentene snakker om det som kreves av dem i tillegg til det sikkerhetsmessige aspektet, snakker de om hensyn som virker vanskelig å sette opp mot sikkerhet i en sammenligning av viktighet. Betjentene stopper opp ved to sider av arbeidet som er vanskelig å sammenligne, fordi det er krav og hensyn som fordrer ulike roller, med feste hvert sitt sted. Sikkerheten er orientert utover. Å arbeide mot rehabilitering er en lengre fortelling, den orienterer seg ikke bare utover, mot kravet til kontaktbetjenter. Det som kreves for å gjøre godt rehabiliterende arbeid overfor innsatte for betjenter som samtidig tar vare på sikkerheten, er å ivareta formelle krav – hensyn utover – samtidig med hensyn innad. Å trives med hverdag og formelle krav krever mye av betjenter som også er tilstede som medmennesker overfor innsatte og kolleger. Dobbeltheten i kravene blir tydelig der betjentene skal vise begge betydning, og forklare dem i sammenheng med hverandre. Fengslets brytningstid er samtidig forvaltning av motstridende krav. De formelle kravene skal forvaltes i en hverdag, med relasjoner som ivaretas slik at enhver kan trives og ha det levelig.

MOTSETNING MELLOM STRUKTURKRAV OG HVERDAGSHENSYN

I avsnittet ovenfor ble andre grunnlag for motsetninger synlige enn ressursmangel og tidspress. Arbeidsoppgavene er også motstridende i seg selv når betjentene, overfor innsatte, skal iverksette både straff og omsorg. Jeg har vist hvordan motsetninger i de formelle kravene kommer til uttrykk. Jeg skal nå ta for meg hvordan motsetningene kommer til uttrykk i spesifikke omstendigheter.

Forståelse i hverdag

Konturene av hverdag og relasjoner som er viktige, kommer til syne og kommer på siden av de formelle kravene. De motstridende formelle kravene skal iverksettes i en hverdag, med relasjoner, etablert mellom betjenter som kolleger og med innsatte. Betjentene skal iverksette formelle krav der de har sin hverdag og ivaretar hensyn

overfor de som de har omgang med. Omgang med kolleger og innsatte, de som deler fysiske rom og daglige erfaringer, utgjør i seg selv et hensyn. Hverdag, og relasjoner som etableres der, danner hensyn for betjentene. Med utgangspunkt i egen hverdag kan betjentene fortelle ut fra en annen forståelse enn den systemlojale. Forståelse av sikkerhetsarbeid kan være noe annet innenfor enn utenfor fengslet. En betjent forteller: *Det viktigste er å ivareta sikkerheten på en human måte, huske at en har med folk å gjøre. Vi gjør en hel del annet enn bare å passe på og å kontrollere. Det er de tingene vi bør gjøre, vi blir hele tiden presset av sikkerheten og rutiner. Har du mye rutiner går det ut over muligheten til å drive dynamisk²⁵ sikkerhet. Rutinene går utover det å tilbringe tid med gutta, som er viktig i dynamisk sikkerhet. Det er viktig å ivareta dem her. Det som kontrollerer oss er det som gjør oss synlig; hva er det å gjøre en god jobb i fengsel? Det er om det er narkotika her, og om det er noen som rømmer. Er det rømning så gjør fengslet en dårlig jobb. Det er den måten vi er synlige på, det er derfor sikkerheten er i høysetet, det er den måten samfunnet ser fengslet på. Sikkerheten kommer først, vi vet at vi blir syndebukker dersom noen stikker av. Utover det mener jeg at det kommer an på hvilken definisjon av sikkerhet vi bruker. Sikkerheten til de som sitter her er også viktig. Innsattes ve og vel er også sikkerhet. Dersom innsatte blir mobbet må vi inn og gjøre noe, det er også en del av sikkerheten som er veldig viktig. Vi skal ikke bare beskytte samfunnet mot innsatte, vi skal også beskytte innsatte mot andre innsatte, det er også noe vi må huske på.*

Betjenten snakker innenfra, og presenterer en forståelse av sikkerhet i sammenheng med omsorg for innsatte. Forståelsen er dannet med hensyn innad og avstand utover. Den er basert på hverdagen. En annen forståelse av sikkerhet kan presenteres ut fra hverdag og hensyn til innsatte. Forståelsen står i motsetning til krav utenfra, og forventning om straffegjennomføring i tradisjonell forståelse. Når betjenter snakker ut fra sin hverdag blir motsetningen mellom forståelser av sikkerhet synlig. Hverdagen danner i seg selv et viktig hensyn for de som lever i den. Opplevelsen er delt av betjentene som kolleger. I hverdagen har innsatte stor plass. Forståelse av sikkerhetsarbeid utad eller innad danner en direkte motsetning mellom formelle og uformelle krav og hensyn; mellom struktur og hverdag. Der hverdagen er viktig er det hensyn i den som holdes fram fordi det er den betjentene snakker ut fra. Krav utenfra kan da reduseres til nettopp krav en kan innta distanse til, slik betjenten ovenfor påpeker at sikkerheten må ivaretas på grunn av at det er den som gjør fengslet synlig.

²⁵ Dynamisk sikkerhet kan ses i sammenheng med "fengselsvettreglene" s' punkt 9.(vedlagt oppgaven) Det handler om sikkerhet gjennom å kjenne innsatte og gjennom samvær med dem. Betjentene snakker ofte om dynamisk sikkerhet som samvær med innsatte.

Forståelse ut fra hverdag er alternativ til forståelse av sikkerheten som primær. Til den hører en annen argumentasjon. En annen forståelse av sikkerhet kan holdes fram der hensyn til innsatte og hverdag trer fram, på bekostning av krav utenfra.

Fangebehandling

Ved flere anledninger fikk jeg høre: *Fangebehandling er noe vi alltid har drevet med, det er ikke noe nytt som kommer med kontaktbetjentordningen.* Ordningens innhold er ikke nytt og ukjent i hverdagen. Betjentene formidlet sin kompetanse på behandling av innsatte. *Fangebehandling* har feste i hverdagen, og viser til etablert praksis. Kontaktbetjentordningen medfører ikke et nytt ideal for betjentene, idealet bak den er et betjentideal. Fangebehandling er et ideal i hverdagen med innsatte.

I hverdaglig samvær fins selvfølgeligheter som er slått fast og handles etter, uten at de uttales og settes ord på. Sikkerhetsarbeidet i fengsel kan ses å være en slik selvfølgelighet; der det holdes fram og ikke utfordres. Andre selvfølgeligheter fins, som selvfølgelige hensyn i relasjoner. Betjenter er mest sammen med kolleger og innsatte. Hverdagen er viktig. Betjentene kan og vil drive fangebehandling, uavhengig av kontaktbetjentrollen. Det gjør fangebehandling til et uformelt hensyn. Innsatte kan også gjøre krav på betjentene. Krav kan uttales og fortelles om som innsattes forlangende til betjentene. Selvfølgelige hensyn til innsatte vil være mindre direkte uttalt, enn det betjentene opplever som krav – og kan sette ord på som forventning.

MOTSETNINGER – SYNLIG I OMTALE AV INNSATTE

Betjentene snakker med og om innsatte, de snakker mye og på flere måter om dem. Jeg tar for meg snakk om innsatte, og lite om snakk med dem. Mye av snakket handler om tidspress som går ut over innsatte. Når betjentene sier andre oppgaver går ut over innsatte, heller enn at hensyn til innsatte går utover andre oppgaver, blir innsatte tillagt betydning – de fortjener tid betjentene gjerne skulle brukt på dem. Jeg vil presentere forskjellige typer snakk om innsatte og sette det i sammenheng med hverdag og system - omsorg og kontroll.

a. Krevende innsatte

Mange fortellinger handler om tydelige forventninger, som kan oppfattes som press, fra innsatte. To betjenter forteller om innsattes forventninger:

- *Det innsatte ber deg om ser de helst at skulle vært gjort i går.*
- *Innsatte forventer på en måte for det første at du som betjent skal kunne alt, for det andre skal du være skikkelig ålreit. Du har en sånn sum av forventninger. Men altså jeg sier det at det er opp til deg som betjent hva du ønsker ut av det.*

Betjentene viser distanse til innsattes forventning - som krav. Det handler ikke om hva betjentene vil leve opp til, men hva de forventes å leve opp til. Betjenter som ikke vil la seg spise opp av *summen av forventninger* viser distanse og evne til å vurdere krav. Slike fortellinger er praktisk og distansert forholdelse til innsatte som i verste fall stresser betjentene. Distanse til innsattes forventning, og komplekse krav som ikke lar seg møte, er nødvendig for profesjonelle betjenter. Der betjenter uttaler krav i hverdagen holder de fram distanse til innsatte, de snakker ikke ut fra hensyn til innsatte, heller ut fra hensyn til seg selv som betjent.

b. Forståelse for innsatte

Betjenter forteller om sin kontakt med innsatte:

- *Innsatte setter ingen grenser, de prøver å tøyne grensene så langt de kan. Det er jeg som må sette grensene for hvor langt jeg ønsker å drive det. Du kan gjøre det klart fra første samtale ved å si; "jeg hjelper deg med det og det, men lengre går jeg ikke".*

- *Vi kan godt si om innsatte at de maser, når de ber om ditt og datt, men oftest er det bare det at de har et problem de ikke har fått løst, eller så har de rett og slett et kontaktbehov. De fleste innsatte har jo den tendensen at hvis du gir dem lillefingeren så tar de hele hånden. De må ha grenser, for det har de fleste av dem hatt lite av.*

Innsatte krever betjenter som på sin side formidler forståelse for innsattes situasjon. Betjentene viser forståelse for innsattes vilkår i fengsel; de har rett til hjelp og forståelse. Innsatte er prisgitt betjentene, i fengslet som gjør dem hjelpeløse. Betjentene viser innsikt og ser sitt eget ansvar for å sette grenser. Budskapet er at balanse mellom å møte innsattes forventning og påpasselighet med egne grenser, krever tydelighet fra betjentenes side. Betjentene holder fram sitt ansvar i relasjonen.

En betjent forteller: *Det vanskeligste er å måtte si til noen at det de har sett fram til, det de har gledet seg til, ikke blir noe av. En permisjon de hadde trodd skulle gå i orden. Å måtte fortelle at det ikke blir noe av er vanskelig, da lider jeg med dem.*

Medfølelse og forståelse for innsatte som medmennesker blir tydelig. Innsatte lever nær betjentene, som kjenner sin egen betydning som hjelpere. Betjentene som forteller fra sin egen hverdag, har et perspektiv på behandling av innsatte de ikke relaterer til straff. De vektlegger hensyn til innsatte og til hva de selv er i stand til. Forståelse og velvilje står i motsetning til å skulle forvalte sikkerhet og straff. Praktisk omsorg er lettere å snakke om når de ikke samtidig refererer til krav utenfra. Når betjenter snakker ut fra hverdagen er ikke de formelle kravene synlige. Hensynet til innsatte kan holdes fram alene, ut fra den betydning det har i hverdagen. Formelle krav trenger seg ikke fram i denne fortellingen, de kan holdes skjult av betjenter som retter sin oppmerksomhet mot hensyn til innsatte, og deres behov. Der kan velvilje og

forståelse for innsatte som medmennesker dominere. I snakket om innsatte er betjentenes engasjement lett synlig, uavhengig av kontaktbetjentrollen. Engasjementet er fundert i nærhet og kjennskap til innsatte i hverdagen.

Betjentene vet det er lett å bli engasjert. Nærhet er viktig, de uttrykker også at evnen til distanse er viktig. Distanse er viktig på grunn av at sikkerheten skal voktes, men også på grunn av at betjentene selv ser sin begrensning og er redd for å love innsatte mer enn de kan holde – faktisk av hensyn til innsatte selv i ytterste konsekvens.

c. Nærhet - og motsetning i oppgavene

Betjentene omgås innsatte, det er et strukturkrav å hjelpe innsatte. Betjentene kan snakke om å hjelpe innsatte, løsrevet fra formelle krav til kontaktbetjenter. Å redusere virkningene av fengselsoppholdet er omsorg og hjelp med formål å gjenvinne verdighet i det uverdige. Betjenter sier:

- *Vi skal jo ikke pålegge dem en tilleggsstraff, men gjøre det beste ut av det.*
- *Det er viktig at jeg behandler innsatte med verdighet, at jeg ikke gjør det verre for dem enn det egentlig er. Jeg må hele tiden tenke på at jeg gjør det jeg gjør på en måte som ikke gjør det å være her verre for dem! Om det er en som ringer og skal på toalettet om natta, jeg kan ikke drøye det en halv time! Han må jo å do! Han sitter innelåst! Det er bare jeg som kan gjøre noe med det! Jeg skal ikke få han til å føle seg mer mindreverdig enn han faktisk gjør i utgangspunktet. Det er ille nok å måtte ringe på for å gå på do. Det er ingen andre som kan hjelpe, jeg er jo hans nærmeste hånd.*

Nære fortellinger handler om betydning og bekreftelse i rollen som omsorgsyter. Forståelse for innsatte er tydelig for betjenter som holder fram at de er hjelpere. Å kompensere for påkjenningene av fengsling er viktig. Betjenten jeg siterte sist setter ord på handlinger som er små i seg selv, men viktige og dominerende i sitt vesen som begrensninger det er betjentenes oppgaver å pålegge innsatte. Samtidig er det betjentene som, ved utøvelse av omsorg, har mulighet for å redusere de negative konsekvensene av det de selv iverksetter som forvaltere av straff.

Motsetningene i betjentoppgavene blir tydelige, når innsatte blir synlig som hensyn i hverdagen. Det er en absolutt motsetning mellom typene oppgaver de utfører. Formelt skal innsatte fratas verdighet i fengselsstrukturen. Betjenter skal utføre nedverdiggende handlinger overfor mennesker de skal ha respekt for. Å be om å få gå på do er uverdiggende i de fleste gjenkjennelige situasjoner og relasjoner mellom mennesker. Cellesjekk og visitasjon etter besøk er nedverdiggende for innsatte. Cellesjekk forteller betjentene at de helst vil gjøre når innsatte er ute av avdelingen. Jeg sto i døren og kikket under cellesjekk. Seansen var litt surrealistisk. Betjenten fortalte om alt han gjorde, på en

måte som om han også fortalte seg selv om det. Han løftet på alt som var løst, så gjennom innhold i skap og skuffer. Viste meg morsomme ting som underbygget hans inntrykk av beboeren på cella og hans personlighetstrekk. Han sa selv; Det er ikke en hyggelig ting å gjøre, det må gjøres og er noe også innsatte vet. Betjentene fortalte innsatte om visitasjonen, enten i forkant eller etterpå, når innsatte kom tilbake til avdelingen. De hengte også opp en lapp om at de hadde vært der. Betjenten jeg fulgte understreket hvor viktig det var for innsatte at alt sto på samme sted som før; innsatte fokuserer på detaljer, det er noe de gjør på grunn av at de har så få detaljer å styre i sin hverdag. Det forteller betjenter om, med forståelse for at det er sånn det er.

Mitt inntrykk av hele visitasjonsseremonien, som jeg kaller en seremoni fordi det fortonte seg som nettopp det, er at den ble utført med en viss distanse. Det var et rituale som skulle gjøres og han gjorde det, med fokus på form – å gjøre det som skulle gjøres i følge forskriften – og ikke på innhold – han gikk ikke med kropp og sjel inn for å endevende cella på jakt etter rømningsutstyr eller rusmidler. Hans fortelling underbygde min følelse av at jeg var med på et rituale. Betjenten gikk inn i en rolle han kunne beskrive innholdet i eksplisitt og følge i det han foretok seg. Han utøvde rolledistanse (Goffman 1961). Betjenten satte ord på sine handlinger mens han utførte dem, på en måte som understreket distanse mellom han selv og det han gjorde.

Betjenten invaderer en annens territorium (Goffman 1972:28-41) gjennom visitasjonen, det bryter med allmenneskelig respekt. Betjenten tar avstand til bruddet med respektfull distanse til en annens eiendeler, som er verdighetsnedbrytende. Sikkerhetsarbeidet står i motsetning til samvær med innsatte og nærhet i hverdagen, uten at kontaktbetjentarbeidet nødvendigvis trenger være i fokus. I hverdagen finnes uformelle hensyn som har betydning, og danner motvekt til andre krav.

d. Forståelse fra innsatte

På spørsmål om det som kan oppfattes som nedverdiggende handlinger overfor innsatte svarer to betjenter: *Innsatte skjønner at det er noe vi må gjøre og de vet at det er en del av jobben vår.* Budskapet er betydningen av innsattes aksept av betjentenes arbeid. Fortellinger om innsatte som fortjener forklaringer fra betjentene, på handlinger de utfører, viser betjentenes respekt for innsatte. Å fortelle om det en *må gjøre* viser at krav kan stå i motsetning til respekt for, og relasjoner til, innsatte. Bekreftelse fra innsatte, for det en *må gjøre* vises som viktig. Innsatte bekrefter betjentenes innsats overfor dem. Å *måtte gjøre* viser avstand til formelle krav der relasjoner til innsatte holdes fram, fordi de bekrefter betjentenes forvaltning i

hverdagen. Den omsorgsfulle betjent realiseres sammen med de omsorg ytes ovenfor. Der omsorg holdes fram og bekreftes kan betydningen av andre krav holdes skjult.

Betjenter forklarer: *Innsatte aksepterer det vi gjør når vi forklarer hvorfor vi gjør det og er du ok mot innsatte så er de ok mot deg.* Disse utsagnene inneholder distansen jeg har omtalt i sammenheng med det betjentene *må gjøre*. Det ligger en avstand til det som er utenfor relasjonen mellom innsatte og betjenter i det at aksept fra innsatte holdes fram, samtidig med distanse til andre oppgaver som noe de *må gjøre*. Omtale av det en *må gjøre* viser distanse til formelle krav. At de ikke handler på vegne av seg selv er innholdet i forklaringer ovenfor innsatte. Ved å holde fram innsattes aksept og ta avstand til formelle krav kan hverdagen verdsettes. At betjentene tar seg bryet med å forklare innsatte det de gjør viser deres respekt for innsatte som fortjener forklaring. I hverdagen har betjentene forståelse for innsatte. Mellommenneskelig respekt blir tydelig. Festet i hverdagens gjensidige opplevelser kan innsatte og betjenter dele gjensidig forståelse. Som mennesker kompenserer de for handlinger de sammen *må gjøre* og som i sitt vesen er verdighetsnedbrytende.

Når betjentene uttrykker at de ikke selv står for det de gjør blir avstand til strukturen, som nærheten til innsatte fordrer, tydelig. Formelle krav og hverdagslige hensyn representerer motsetninger som betjentene ikke kan holde fram til samme tid. Motsetningene blir synlige i betjentenes fortellinger om nærhet til innsatte og distanse til straffeutøvelse som hverdagsbasert omsorg og gjensidig forståelse. Hensyn til innsatte står i motsetning til formelle krav til betjentrollen. Betjentene jobber nær innsatte. De får innsyn i innsattes liv og erfaringene de har med seg. Mange betjenter forteller om forståelse for innsatte og kjenner igjen "Fangenes tapsliste"²⁶ som Yngve Hammerlin har utarbeidet. En betjent forteller: *Du må huske at vi kommer veldig tett inn på hverandre på en avdeling, innsatte og ansatte. Vi går jo oppå hverandre. De vi kjenner godt, de vi har kjent i mange år kan vi spøke mye med. Andre, som du blir kjent med kan du spøke med når du ser at de har humor. Mange innsatte har utrolig galgenhumor selv. Det har de vel måttet ha fra barnsben av. Fordi, når du tenker på det at det har jo en årsak, som regel, det at folk har blitt som de har blitt. Selv om en ikke skal unnskyldes dem med det! Men når du får bakgrunnshistorien deres så forstår du på mange måter hvorfor det har gått som det har gått. En kollega sa en gang; ut fra forutsetningene så har de utviklet seg normalt! Det er i grunnen sant.*

Annen omtale av innsatte er: *Det er utrolig hva de finner seg i, som også viser til restriksjonene som legges på innsattes virksomhet i fengslet.*

²⁶ Fangenes tapsliste er en oppsummering av undersøkelser, som fremmer fengselsoppholdets negative virkninger. Fangenes tapsliste er vedlagt.

Betjentene vil være ok mot innsatte, resultatet er; *åltreite gutter* som er greie mot betjentene. En betjent svarer på spørsmål om hva som er viktig for en god betjent: *Det er viktig å være menneske, å ikke glemme at det er mennesker du har med å gjøre. Det er ikke så enkelt som at han har gjort noe galt og jeg skal være den som bestemmer, det er faktisk en person som sitter der. (...) Man blir annerledes av å være betjent, av å være her.*

Betjentene opplever nærhet til innsatte, basert i hverdag hvor andre hensyn enn krav utenfra råder. Det gir mening å være menneske overfor innsatte. Det er et perspektiv det er viktig for betjentene å bevare. At det er viktig å bevare, at det krever bevissthet å bevare viser til at noe truer idealet om å være menneskelig. Det som truer er andre krav til rollen, andre krav som er motstridende til den hverdagsbaserte og meningsfulle nærheten. Der nærhet holdes fram og bekrefter betjentidentitet basert i omsorg kan andre krav holdes skjult. De må også holdes skjult. At de holdes skjult der omsorg holdes fram viser motsetningen mellom oppgavene, men det viser også betjentenes mestring av motsetningene – ved at de forvalter ulike hensyn og krav i ulike rammer. Betjentene forvalter motsetninger mellom krav fra strukturen og et fotfeste i hverdag med innsatte som er bekreftende for en betjentrolle som er menneskelig og nær. Den menneskelige og nære betjentrollen står i motsetning til systemlojalitet for betjenter som lever tett med innsatte. Hensynet til innsatte er et hensyn betjentene tar, med selvfølgelighet i forståelsesrammen av hverdag.

e. Forståelse av innsattes vilkår; sånn er det bare!

Jeg var sammen med to betjenter inne på vaktrommet da en innsatt kom innom og sa: *...Har fødselsdag! Vi må ha is, snop og kake!* Betjenten sukket og sa: *Ok, skal ringe kiosken!* Innsatte går, betjenten snur seg mot meg og forklarer: *Sånn er det her. Alt skal ordnes på en gang. De har visst om denne fødselsdagen i flere dager, men de kan ikke planlegge.* Betjenten himler med øynene og smiler. Han gir ikke uttrykk for at dette medfører merarbeid, eller at det er mas. Det er noe godmodig over tonen han holder overfor innsatte, og ovenfor meg når han etterpå snakker om innsattes manglende organisering. Den andre betjenten utfyller: *De kan ikke planlegge. Når de plutselig bestemmer seg så skal alt skje på sekundet! Kaken de får er nok frossen, men de vil spise den med en gang.* De to betjentene smiler og rister på hodet uten tegn til irritasjon. *De er bare så ivrige!* Sier den ene før han går for å hente kaken. Når han kommer tilbake henter innsatte ”snopet” på vaktrommet. Han spør etter kakekniv. Betjenten ler mot han og sier: *Dere kan vel ikke spise den nå, den er jo frossen!* Innsatte får kniven og går. Betjentene smiler. De forteller meg at dette er ganske typiske hendelser på avdelingen: *Sånn er det bare her.*

Det er en typisk situasjon med innsatte og betjenter. Innsattes handlinger er tilsynelatende urimelige, betjentene gjør mye for å imøtekomme dem. Betjentene ser innsattes vilkår tydelig og det er lett å vise forståelse, fordi de kjenner begrensningene på hva innsatte kan bestemme over. Slik jeg ser det bidrar betjentene til at innsatte får så mye medbestemmelse som mulig. Sett utenfra kan det fortone seg nedverdiggende og til og med nedlatende, men sett i fengsel er dette eksempel på små handlinger for imøtekommende betjenter. De bruker sin kjennskap til innsattes vilkår ved å imøtekomme innsattes ønsker i stedet for å møte deres forlangende med fornuft som hører til i andre omgivelser. Betjentene er i stand til å handle slik det passer seg overfor innsatte. Kaken og innsattes bestemmelse over kaken har betydning som noe mer enn en kake. Den gir mulighet til medbestemmelse, selv om den er liten, og vanskelig å forstå for oss som ikke kjenner fengslets egenart. Betjentene ser det urimelige i henvendelsene fra innsatte men prøver å imøtekomme dem. Slik er det å være betjent, sånn er det her. Hva som er viktig i hverdagen er det betjenter og innsatte, som deler den, som har tilgang til og forutsetninger for å forstå. Hverdagen inneholder kompromisser på et nivå betjentene distanserer seg fra. De kjenner innsattes vilkår, men lar seg ikke sluke av nivået deres forlangende ligger på. Distanse til å spise en frossen kake kan ses som viktig å framheve for betjentene, særlig dem i mellom, for at ikke de skal bli del av *fangekulturen*; med innsattes normer, eller mangel på normer. Betjentenes behandling av *det urimelige* i situasjonen kan også ses som uttrykk for paternalisme overfor innsatte som underordnede.

f. Et spørsmål om tillit

Betjentene har kunnskap om, og forståelse for, innsattes vilkår. En betjent forteller: *Det er en del innsatte som manipulerer, ved å gå til forskjellige betjenter med samme spørsmål, det er vi bare nødt til å prøve å begrense, men manipulasjon er en naturlig konsekvens av at innsatte er her. Det er det maktmidlet de har til rådighet når vi har all egentlig makt.* Betjentene er bevisste innsattes begrensede rom for utfoldelse, som kan gi utslag i manipulering. Betjentene uttrykker forståelse for at innsattes handlingsbetingelser er basert i det som er tatt fra dem; mangel på goder og utfoldelsesmulighet som ligger i det å være innsatt. Betjentene uttrykker bevissthet om innsatte som manipulerer i stor forståelse for at det er en konsekvens av fengslingen. En av betjentene forteller: *Vi har tillit fra innsatte, vi har i alle fall mer tillit enn det de har til politiet! Det er da en trøst.* Dette sier en betjent som viser viktigheten av tillit fra innsatte til betjenter.

Et nært forhold, mellom innsatte og betjenter, med base i hverdagen på avdelingen er et strukturkrav gjennom kontaktbetjentordningen (Hammerlin, samtale januar 2001;

betjentrolleprosjektet er et hverdagsprosjekt) samtidig som det er noe betjenten blir bedt om å vokte seg for å utvikle av den samme strukturen²⁷

Formelt er tillit et virkemiddel og ikke et mål. Å bygge opp tillit som del av den dynamiske sikkerheten²⁸ er formålsrettet, med økt sikkerhet som målsetting. Fra et slikt ståsted er tillit fra innsatte en del av det å representere systemet og ivareta samfunnets krav.

Hensynet til at innsatte har andre betingelser, og dermed kan handle annerledes – gitt tillit, enn det som forventes i relasjoner utenfor fengsel, er et hensyn betjentene skal ha med seg i sine nære relasjoner til innsatte. At innsatte kan misbruke tillit pålegger betjentene distanse. De skal forholde seg med distanse til innsatte som også er mennesker de er nær.

Snakk om tillit med lojalitet til system

En av betjentene forteller: *Innsatte skal ha tillit til deg, som betjent, men du skal ikke ha tillit til innsatte. Jeg kan ikke stole på innsatte. Som betjent får du en tilnærmet tillit blant innsatte. Noen innsatte klarer å opparbeide seg en form for tillit når det gjelder deg som betjent. Du får et litt bedre forhold til noen i forhold til andre. Jeg kan bruke min livserfaring til å oppnå goder blant innsatte, sånn at jeg skaper falsk tillit for dem overfor meg. (...) det er på en måte et spill for å skape noe som egentlig ikke eksisterer. Men det medfører at jeg får et veldig godt forhold til mange innsatte, sånn at jeg kan komme og si negative ting uten at det blir problemer. Jeg ville aldri gitt bort nøklene mine til en innsatt, men jeg kan godt ha tillit nok til at jeg forlater kontoret 2 sekunder uten å se alt han gjør. Sånn tillit oppnår innsatte ved å være den perfekte innsatte, men likevel kan den perfekte innsatte lure deg bak ryggen din så du kan bli skremt. Du vet at det kan skje, men likevel så lar du det gå, for sånn er det å være fengselsbetjent. (...) du kan ikke gå rundt å vente på at du skal bli manipulert.*

Betjenten forteller om tillit ut fra formelle krav. Sikkerhet, og å gjøre det lettere for seg selv, holdes fram som motivasjon for å skape tillit. Betjenten tilstreber distanse.

²⁷ I fengselsvettreglene som deles ut til alle nyansatte ved fengslet står det i punkt 5: Opptre slik at du ikke kommer i avhengighetsforhold til innsatte. I punkt 8: Din oppmerksomhet må hele tiden være rettet mot den innsatte og dennes atferd – på den måten kan vi hindre rømning, innsnugling og annen uønsket atferd. I punkt 9 står det: Å kjenne de innsatte og å vite hva de står for, er en sikkerhetsfaktor.

²⁸ Prinsipp i sammenheng med fengselsvettreglenes punkt 9. Deltakelse i innsattes hverdag gir større sikkerhet på grunn av innsyn og oversikt. Dette kan også ses på som en motsetning til tillit. Det blir et grunnlag for tillit som ikke har nærhet og kontaktbetjentarbeid som mål, men heller tradisjonell sikkerhet utøvd et sted midt mellom kontaktbetjentrollen og vokterrollen.

Tillit skal bare finnes en veg i relasjonen. Å få innsattes tillit er å lykkes; ved å skape *falsk tillit*. Betjenten formidler høy bevissthet om samvær med innsatte og om makt i relasjonen; det skal ikke være tvil om at betjenten selv har kontroll i *bruk* av seg selv. I tråd med det som forventes av betjentene, av den tvetydige strukturen, fremstår betjenten som ivaretaker av hensynet til den. Betjenten holder fram sin lojalitet til systemet ved å vise distanse til innsatte i rammen betjenten forteller ut fra.

Snakk om tillit med forståelse for innsatte

En betjent svarer på spørsmål om tillit: *Det tar tid, de må lære å bli kjent med deg og du må tørre å gi av deg selv. Som person, og ikke bare være et menneske i uniform. Vi kan ikke forlange av de at de skal sitte og utlevere seg selv også skal ikke vi gi noe tilbake, men uten å bli privat. Det er en måte å få tillit på.*

Å gi av seg selv, å gi noe tilbake viser til respekt for innsatte fra betjenter som ikke er ute etter å lure noen. Betjenten forteller om en selvfølgelig omgangsform under fortrolige samtaler med innsatte. Kjente rammer for omgang trer i kraft også mellom betjent og innsatt når situasjonen krever det. Betjenten avslutter med å si at det er en måte å få tillit på. Det kan ses som å ta tilbake distansen som er påkrevd og holder fram lojaliteten betjenten har til systemet. Samtidig viser det til hvor viktig det er å få tillit. Om en ikke får tillit kan intet utrettes. Å kunne nå målsettinger med innsatte forutsetter å sprengne noen formelle rammer for samvær mellom betjent og innsatt; habilitering forutsetter tillit. Innsatte bekrefter den nære betjenten med evne til å være rehabiliterer.

Der og da fins ikke motsetninger for betjenter som mestrer hensyn som råder der en er. I fortellingen om sikkerhetsarbeidet som alltid, og uproblematisk, kommer først er en nær systemets krav til og, kanskje vel så viktig, samfunnets forståelse av betjentrollen. I fortelling om hverdag, seg selv og innsatte dominerer forståelse innad i fengslet. Der hensyn innad holdes fram blir hensyn utad skjøvet til side. Tillit som tema gjør motsetninger tydelige der jeg fikk tilgang til forståelse av tillit i ulike rammer.

HENSYN TIL INNSATTE OG KRAV FRA LEDELSEN - UTENFOR

En betjent snakker om motsetningene mellom det en er pålagt og det en selv opplever som viktig: *En får slengt mye opp i hendene som en blir pålagt å gjøre, så er det kanskje litt i konflikt med det en selv synes. Lover og regler blir bestemt fra høyere hold som en kanskje ikke klarer å være helt lojale mot fordi en synes det er galt å gjøre det! Mange av de som sitter her har en fremtid vi egentlig ikke kan tenke oss, så skjer det innskrenkninger som merkes godt for dem. Det er egentlig for jævlig. Det er*

en stor utfordring som betjent å være lojal mot noen bestemmelser, det er jo vi som skal formidle til innsatte hvordan det har blitt. Innsatte er ikke dumme, de skjønner at jeg ikke kan stå og si at jeg synes det jeg gjør er ålreit. De kjenner meg, så det ville blitt helt rart.

Det betjenter blir pålagt å gjøre kan være i konflikt med det de selv vil gjøre. Det en får *slengt opp i hendene, lover og regler fra høyere hold*, kan det være vanskelig å være lojal mot, på grunn av *en synes det er galt å gjøre det*. Påleggene kommer utenfra eller ovenfra. Når budskapet i fortellingen er at påleggene utenfra er i konflikt med det en selv helst vil, er det hensyn i hverdagen som holdes fram som viktig. Betjenten er i en ramme hvor fortellingen om å være betjent retter oppmerksomheten mot hverdagen, når hensyn til innsatte holdes fram.

Det er påleggene utenfra det er vanskelig å være lojale mot, og ikke det de er i konflikt med. Betjenten har innsikt i og forståelse for innsattes situasjon, med avstand til krav fra *høyere hold*. Påleggene utenfra representerer krav om lojalitet i en annen retning, i konflikt med ansvar overfor innsatte. Å være lojal mot lover og regler som pålegg fra høyere hold står i konflikt med hverdagen som holdes fram. Fortellingen bærer budskap om gjensidig forståelse mellom innsatt og betjent, når betjenten snakker om problemet med å være lojal mot formelle bestemmelser, i møte med innsatte. Ledelsen kommer med pålegg, som er i konflikt med hensyn som hører til i avdelingshverdagen; ansvar overfor innsatte for betjenter som kjenner deres vilkår og muligheter. De som er utenfor kjenner ikke hverdagen, men kommer med pålegg som strider mot den. Betjentene har forutsetninger for å forstå innsatte, de har nærhet til dem, de tar ansvar for dem, når krav utenfra er i konflikt med innsattes interesse. Innsatte representerer et hensyn som for betjentene er i konflikt med krav utenfra.

Omtalen, av pålegg fra ledelsen, holder fram ledelsens manglende forståelse for at betjentene forholder seg til et annet hensyn som er viktig. Påleggene utenfra undergraver betjentenes kjennskap til innsatte og tar ikke hensyn til den komplekse hverdagen, eller innsattes behov. Betjentene er mer orientert mot innsatte enn ledelsen, i framstillinger betjenter gjør. Grunnen holdes fram å være at betjenter har innsyn ledelsen ikke har eller viser. Sett fra hverdagen er det et skille mellom den og det som er utenfor; et skille mellom de som har forståelse for den, og de som er utenfor og ikke har tilgang til opplevelsene betjentene gjør. Kunnskap med base i avdelingshverdagen utgjør forskjellen mellom betjenter og ledelsen som kommer med pålegg som virker inn på hverdagen. Regler og pålegg utenfra er fundert i straffeideologien, mens hensyn innad, ansvar for innsatte, er fundert i et annet syn fordi hverdag er basert i omsorg, og ikke i formelle krav som

kontaktbetjentordningen. Hverdag og relasjoner til innsatte bekrefter identitet for nære betjenter. Å møte kravene utenfra kan ikke bekreftes på samme måte i samvær.

Motsetninger i forholdet til ledelse og innsatte, formelle krav og hverdagshensyn.

En betjent snakker om *betjentrollen*: *Det er faktisk at betjenter lever i et konstant krysspress, med motstridende rolleforventninger. Men dette i seg selv kan være bra; at en møter ulike forventninger. Det får fram et fellesskap, en kan stå sammen. Det problematiske ligger i at vi stadig blir pålagt flere oppgaver, uten at det blir tilført flere ressurser. Jeg befinner meg i en mellomposisjon, jeg er plassert mellom ledelsen og de innsatte. Ofte er også jeg satt til å gjøre ting jeg er uenig i. Jeg må gjennomføre noe jeg ikke står for. Det er et dilemma.*

Betjenten setter ord på flere motsetninger: Pålegg om flere oppgaver, uten flere ressurser og det å skulle gjennomføre noe en ikke står for. Krysspress, motstridende rolleforventninger, pålegg om flere oppgaver uten ressurser, mellomposisjon mellom ledelse og innsatte og å gjennomføre noe en ikke står for blir en sum av dilemmaer. Tidspress fordrer prioritering mellom flere hensyn, av de som er i en mellomposisjon mellom innsatte og ledelse. Ledelsen kommer med pålegg og betjentene skal ta hensyn til innsatte i sin prioritering. Å være satt til å gjøre ting en er uenig i er mer alvorlig, det viser en mer grunnleggende konflikt mellom hensyn og interesser. Med utgangspunkt i egen hverdag presenterer betjentene innsattes interesser som et hensyn ledelsen ikke viser forståelse for. Motstridende rolleforventninger medfører dilemma for betjenter som skal møte forventningene, gjennomføre regler og pålegg samtidig som de ivaretar innsattes interesse, i sin forståelse av hva som er innsattes interesse. Betjentene holder fram å ha et annet syn på hva som er nødvendig enn hva ledelsen har, og viser tilbake til hverdagen som gir kjennskap til og forståelse for innsatte og deres beste. Betjentenes formidlede forståelse av hva som er gjennomførbart, står i motsetning til det de presenterer som ledelsens syn på å drive fengsel.

Å være satt til å gjøre ting en er uenig i, og å måtte gjennomføre noe en ikke står for, er et annet budskap om formelle krav enn det systemlojale budskapet som ble presentert om at sikkerheten alltid kommer først. Når betjenter snakker ut fra hverdagsopplevelser med innsatte blir sikkerheten mer utydelig – som viktig hensyn holdes det skjult. Når sikkerheten er tydeligst er innsatte mer utydelig – som viktig hensyn holdes innsatte skjult. Betjentene forvalter et enten eller forhold til motsetningene – de mestrer dem som både og ved atskillelse i rammer, som forståelser av hva som er viktig og godt betjentarbeid.

Ledelsen eller innsatte, sikkerhet eller omsorg er motstridende krav og hensyn som må føres tilbake til at betjentene skal forene fengslets doble mandat der de jobber tettest med innsatte. Der det ene holdes fram må det andre holdes tilbake. Hvilket hensyn som er gyldig, hvor og til hvilken tid, kan neppe være endelig i et så komplekst og tett lite samfunn som fengslet er. At det ene kan holdes fram der det andre holdes skjult er betjentenes faktiske forholdelse til motstridende krav og hensyn som er uforenelige, men gjennomføres hver for seg.

Å møte kravene utenfra - innenfor

Jeg spør en betjent: *Hva kjennetegner en god betjent?* Og jeg får til svar: *En god betjent har, for å si det veldig enkelt, øyne i ryggen og mye antenner, i alle retninger. Både sosiale antenner og sikkerhetsmessige. Det er mye snakk om dynamisk sikkerhet, det går på at du skal ha så mye antenner at du kan fornemme det hvis noe er i gjære, og avverge situasjoner, gripe fatt i ting før de blir reelle konflikter.*

Betjenten setter ord på komplekse krav som skal forenes; å ha både sosiale og sikkerhetsmessige antenner er samtidig ivaretagelse av hensyn til strukturkrav om sikkerhet og sosiale hensyn som viser til innsattes ve og vel. Dynamisk sikkerhet speiler krav om tilstedeværelse blant innsatte samtidig med sikkerhetsarbeid, som forening av, og buffer mellom det motstridende.

Betjentene stiller store krav til sin egen yrkesrolle. Forventninger, fra flere kanter, blir synlig i fortelling om hva en skal være: *Som betjent skal du være grensesettende, imøtekommende, ikke fordømmende, klar, kunne gi tilbakemelding, tørre å være deg selv, tørre å ta avgjørelser, stå på egne bein, ha mot til å motsi innsatte, kunne stå på sitt, kunne innrømme feil.*

Betjenten gir komplekse beskrivelser som er gjengangere i det betjenter forteller at de skal være, og må være. Komplekse krav settes fram som mål på hva som skal til for å være en god betjent. Det er ikke en fortelling om forventning, men om hva betjentene vil være. Å fortelle om hva en god betjent er speiler det som etterleves daglig. Å være en god betjent overfor innsatte er primært i det som kommer fram. De *menneskelige* sidene ved betjentrollen er viktige der betjentene er mest, i forhold til menneskene de er sammen med. Sikkerhet er viktig i hverdagen. Det kan likegodt være snakk om sikkerhet for innsatte; som å avverge konflikter som er i gjære. Betjentene skal fornemme hva som skjer.

Når det er snakk om hva en god betjent er, avviker svarene fra de som gis på spørsmål om det viktigste ved å være betjent. Spørsmål om å være en god betjent åpner for betjentenes egne oppfatninger. Å være en god betjent åpner for det betjenten selv

erfarer. Hva som er viktig settes i sammenheng med et innlært hensyn til hva som står i instruksene; *i boken*. Spørsmål om det viktigste speiler ikke bare betjenten innenfor, men også rollen utad, den som ivaretar straff. Å være en god betjent åpner for det som gir mening, det som kan bekreftes i hverdagen innenfor og er noe betjenten selv kan forme. Det er mer enn å forvalte krav utenfra for betjenter som kan ta hensyn til innsatte. To motstridende roller skal realiseres. Den ene bekreftes i hverdag og samvær med innsatte, det er dem omsorg er rettet mot – de bekrefter nære betjenter.

Dobbelt mandat; formelle krav og hensyn til innsatte

Bruk av ordene krav og hensyn er min egen. Sikkerheten framstilles som selvfølgelig ut fra noen grunnleggende krav. Omsorg for innsatte er selvfølgelig ut fra menneskelige hensyn. Sikkerhet viser til pålegg og forventning utenfra, det forekommer meg naturlig å kalle det krav. Omtale av innsattes behov som hverdagsbasert omsorg assosierer jeg med det å vise og å ta hensyn, slik ser jeg det betjentene er opptatt av. Sikkerhet gjøres. Omsorg engasjerer og er dermed mer enn et formelt krav til kontaktbetjenter.

Sikkerheten som selvfølgelig kommer først er enkel å forholde seg til dersom en ikke skal ta andre hensyn. I vokterrollen – i en annen tid – er ideal og realitet sammenfallende. En betjent beskriver mangfoldet å forholde seg til, sitt syn på det og sitt mål som del av det: *Å være betjent er å kunne forholde seg til alle disse typene forskjellige mennesker. Det er utfordringen; det at du skal være en del av sikkerheten, du skal være en del av miljøet, du skal være en del av kollegastaben, også skal du få alt dette til å fungere. Å få alt til å fungere er mål og det er ideal. Betjenten forteller om sin hverdag, som konsekvenser av mangfoldige krav. En ramme har alltid vært, er kjent og etablert; betjentene representerer samfunnet der de forvalter straff og kontrollerer innsatte i fengsel. En ny ramme for betjentarbeid skal etableres ved siden av; kontaktbetjentordningen som formell ramme for omsorg. Omsorg er en ramme som er kjent, mellom mennesker som er sammen og som fangebehandling fra betjentenes fotfeste i hverdagen de har med innsatte.*

En betjent forteller om balansegang: *Det vanskeligste er jo hele tiden den der balansegangen mellom å skulle være omsorgsperson og sikkerhetsperson, det er jo et paradoks. Det doble mandatet blir synlig som noe som krever forholdelse der betjentene har fokus på innsattes interesser, og ikke framhever at sikkerheten på en uproblematisk måte kommer først. Når innsattes interesser og hensynet til dem blir tydelig blir også dobbeltheten i kravene til betjentene tydelig.*

Krav om sikkerhet, fra ledelsen, er motstridende fordi...

Det er så mange regler som er vanskelige å forklare, på grunn av at de ikke er logiske. Det er mye du må gjøre som du selv ikke tror på. Når du selv ikke tror på det er det vanskelig å praktisere det; forlange av innsatte, sette krav som du ikke kan stå inne for. Det er jo du som skal stå for det, de reglene ledelsen finner på.

Betjenten legger vekt på å skulle stå inne for jobben han gjør, det er viktig. Å representere det ledelsen *finner på* er motsetning til å utøve yrket på en måte han selv kan stå inne for. En betjent viser rom for hensyn til innsatte og viktigheten av respekt for innsatte som mennesker: *Det er grunnleggende å ha respekt for individet, samme hva innsatte har gjort skal du behandle han med respekt. Vi er ikke her for å gi innsatte en tilleggsstraff ved å være uhøflige og arrogante. Straffen ligger i frihetsberøvelsen, og den er det rettsvesenet som har idømt han. Det er noe av det viktigste for meg; å kunne gå her og beholde respekten for innsatte.*

At betjentens refleksjon går i denne retning, heller enn mot regelorientering, viser hverdagens verdi. Dagens betjenter er betjenter i brytning, på veg bort fra det samfunnet rundt forbinder med betjentarbeid, på veg mot aksept av det meningsfulle i å jobbe tett med en klientgruppe de har førstehånds kjennskap til, ut fra felles forståelse av hva hverdagen inneholder av tatt-for-gitt-heter. I hverdagen er det innsatte, og ikke ledelsen betjentene deler erfaring og danner forståelse sammen med.

Når betjenter snakker i, og ut fra hverdagen på avdelingen, er det med distanse til det som er utenfor denne. Hensyn til innsatte og kolleger veies mot krav utenfra. Betjentene uttrykker trygghet i forhold til kolleger og innsatte på ens egen avdeling. Ledelsen er usikker å forholde seg til; *den finner på ting, den er uforutsigbar, den kan dolke deg i ryggen.* Betjenter kan uttrykke avstand og mistillit til ledelsen, på samme måte som framheving av straffeideologien fordret distanse til innsatte. Dobbel mandat og motstridende krav og hensyn gir en dualisme betjentene har med seg i arbeidshverdagen sin. Der de til enhver tid er tar de stilling til det som er nærmest der og da. Oftest er betjentene tilstede i hverdagen hvor innsatte har en selvfølgelig plass.

Avstand til ledelsen, lojalitet til avdeling og innsatte

Gjennomført framstiller betjentene stor avstand fra ledelsen og til det som skjer på avdelingene. Betjent: *Ledelsen er nesten aldri her. De slenger innom et og annet møte, det er ikke mye vi ser til dem ellers. Førstebetjenten vår ser vi jo! Han er flink, han er jo på en måte en av oss. Han er mye tilstede på avdelingen, han skiller seg nok en del fra andre førstebetjenter.*

Ledelsen har ikke innsyn i hverdagen, fordi ledelsen selv har valgt den bort: *Ledelsen er ikke synlig og Den er ikke her.* Avstand mellom betjenter og ledelse begrunnes med

at ledelsen ikke er tilstede og dermed ikke kan forstå. Avstanden framheves og kan vokse der betjentene samles om den. Avstanden blir en ressurs for betjenter som trenger, og bygger, et fellesskap i krysningspunktet mellom motstridende krav. Å markere avstand bygger fellesskap internt blant avdelingsbetjentene som base for kollegial lojalitet. Enighet om at ledelsen ikke forstår hverdagen er noe å samles om, i visshet om at ledelsen står fjernt fra avdelingshverdagen.

En betjent svarer på spørsmål om mening i arbeidet, forholdet til ledelse og innsatte ved å greie ut: *Mening finnes i samvær med og tilbakemeldinger fra innsatte. Det er dem du som betjent får respons fra, heller enn ledelsen, derfor har du også din lojalitet plassert blant dem i større grad. Ledelsen pålegger oss nye ting hele tiden, så skal vi forklare innsatte det, når vi ikke ser noen mening i det selv. Innsatte ser jo bare oss, men det forundrer meg at det har blitt så lite bråk, det er utrolig hva de finner seg i. De skjønner jo at vi bare gjør en jobb, de skjønner at det ikke er noe vi selv mener. Det skal du jo ikke si til innsatte. Jeg gjør det likevel. Du skal jo representere systemet, men jeg gjør det ikke. Mye av det vi pålegges er så feilslått, det fungerer ikke. Sånn som visitasjon, det er ingen grunn til å visitere etter besøk en som aldri har drevet med narkotika. Det burde være mulig å gjøre forskjell på folk når det gjelder sånne ting.*

Avstand til ledelse og formelle krav gjøres når betjenter kan sette ord på oppgaver det ikke er mening i ut fra andre hensyn. Formidling av godt betjentarbeid med fotfeste i avdelingshverdagen åpner for å vise at godt sikkerhetsarbeid også kan defineres på et annet grunnlag enn den formelle instruksen. Kravene utenfra kan reduseres til å være noe betjenten ikke står inne for. Det finnes andre definisjoner og en annen plattform for godt arbeid, med en annen fundering enn den tradisjonelle basen for en rolle som vokter. Å utføre pålegg fra ledelsen er *bare å gjøre en jobb*. Betjenten begrunner sin avstand til systemet med at det er urimelig. Regler og pålegg kommer utenfra og stemmer ikke overens med opplevelsene i hverdagen. Påleggene verdsetter ikke betjentene eller bekrefter deres kompetanse, men representerer det motsatte av tillit og bekreftelse for betjenter som kan finne mening og bekreftelse i samvær med innsatte.

Betjenten ovenfor uttrykker ikke tvil, men har plassert seg og definert hva som ligger til grunn for betjentens varen som betjent. Budskap om nærhet til innsatte og kolleger viser tilhørighet i avdelingshverdagen. Tilhørigheten begrunnes med at strukturen er urimelig og umulig; den fortjener ikke betjenten. Organisasjonen verdsetter ikke arbeidet som gjøres, kompetansen eller engasjementet. Betjenten formidler at arbeidet er utføring av ordre, en agent som ikke kan forsvare systemet. Begrunnelsen er lett

tilgjengelig i systemet selv og dets urimelige krav til både innsatte og betjenter, i hverdagen hvor andre hensyn holdes fram.

Avstand med funksjon

Lojalitet og samhold i en gruppe som betinget av avstand til en annen gruppe, som tema i Arbeiderkollektivet (Lysgård 1961) er et gjenkjennelig fenomen i betjentenes fortelling om avstand til ledelsen. Betjentene uttrykker frustrasjon over at ledelsen ikke viser kjennskap til eller forståelse for hverdagen på avdelingen. De gir åpent uttrykk for manglende støtte fra ledelsen. En betjent svarer på spørsmål om den største utfordringen ved å være betjent: *Vi har jo reglementer å forholde oss til, så er det jo ledelsen som kommer med en del ting som kanskje ikke bestandig vi synes er så veldig fornuftig. Det er klart at i situasjoner hvor du skal drive å forsvare ting som du er pålagt, det er ikke bestandig lett. Det kan være andre ledere som kommer med pålegg du kanskje synes virker helt håpløse. Det har det vel vært tildels mye av her.*

Utdraget er eksempel på at ledelsens pålegg ikke er i overensstemmelse med betjentenes hverdag. Betjentenes forståelse av hva som er viktig og som bør vektlegges blir en motsetning til det som vektlegges fra ledelsens side. Det ledelsen ser som fornuftig er ufornuftig for betjenter som skal gjennomføre påleggene.

REGLER FUNGERER IKKE – I MOTSETNING TIL SKJØNN

Ledelsens pålegg er det som formelle krav fordrer av både ledelse og betjenter. Betjentene skal forvalte formelle krav der de tar hensyn til innsatte og kolleger. En betjent sier om regelstyring: *Nå utøver vi så mye skjønn at det går veldig bra, vi er ikke så veldig regelstyrt, altså selvfølgelig er vi regelstyrt, det ligger jo i bunnen, men det er mye mer vurderinger som blir lagt til grunn her enn andre steder. Det er en av grunnene til at dette fengslet fungerer så bra. Det er mange typer innsatte her, mye rart, det er en mengde nedkjørte mennesker som vi faktisk får til å fungere her. (...) Jeg sier selv at det og det står i reglementet, og sånn skal det være, men så hender det at vi gjør sånn og sånn. Og det er jo håpløst egentlig, å forholde seg til. Jeg tror vi er nødt til å ha den muligheten til å utvise det skjønnnet, det har å gjøre med at ting fungerer så bra som de faktisk gjør. (...) Det er klart at hvis betjenter går helt på tvers av det en leder sier, så er jo det uheldig, en skal ikke se bort fra at det skjer heller. En må på en måte bare skyve det unna.*

Evnen til skjønnsmessige vurderinger framheves i motsetning til formelle krav fra ledelsen. Argumentasjonen er at betjentene gjør sine vurderinger på bakgrunn av kjennskap til hverdagen, og innsattes beste, som ledelsen ikke besitter. Umiddelbart kan utsagnet virke selvreferdig, men det viser motsetningene betjentene lever med. Motsetninger blir synlige i understreking av at de *selvfølgelig er regelstyrte – det*

ligger jo i bunnen før skjønn framheves som grunn til at fengslet fungerer så bra. Betjenten tar avstand til regler og instruks i at brudd kan *skyves unna*. Der og da er andre hensyn viktigere og mestring fordrer at en kan gå på tvers av instruks. Han ser hva som fungerer, selv om de som er utenfor ikke kan se.

Betjentene forteller om å definere sin egen praksis, med hensyn til regler som må overholdes, i forening med egen kompetanse. Betjentene er klar på at *regelstyring ligger i bunnen*, samtidig som neste setning kan framheve at det er skjønnsvurderingene som betinger suksessen. *Det er en mengde nedkjørte mennesker som vi faktisk får til å fungere* henger sammen med skjønnet som utøves av betjentene på avdelingen. At betjenter og innsatte fungerer i hverdagen skjer mer på tross av enn på grunn av systemet de er del av, og pålegg som kommer utenfra. Der hverdagshensyn og egen kompetanse holdes fram med tilgjengelig argumentasjon, kan systemkrav holdes tilbake. Systemkrav kan presenteres som direkte motstridende, i rammen kollegial enighet og tilhørighet i hverdagen holdes fram.

Distinksjon i avstand til innsatte og til ledelse

Å erkjenne avstand til ledelse og innsatte gir avhengighet til kolleger. Innsattes svik mot betjenter er ikke svik på samme måte som når ledelsen svikter. Betjentenes fortelling om innsattes handlinger og reaksjoner er fortellinger om innsatte som er resultat av omgivelsene de handler i. Betjentene ser innsattes betingelser, har forståelse for at de lever med betingelser som gjør ivaretagelse av tillit fra betjenter vanskelig. Svik fra ledelsen er lettere å ta avstand til enn det som kan fortone seg som svik fra innsatte. Når innsatte svikter er det flere tilgjengelige forklaringsfaktorer enn når ledelsens beslutninger får negative konsekvenser i betjentenes hverdag. Innsatte som bryter tillit snakker betjentene om som situasjonsbetinget; det er handlinger de har forståelse for, fordi de kjenner handlingenes betingelser. En betjent forteller om innsatte på en måte som viser forståelse for deres vilkår i fengsel: *Det er vi som får alt det negative, vi er skyllebøtter. Men det er ikke deg som person det er ment for, det er systemet innsatte er frustrert over, og de lar det gå utover deg. Fordi det er du som betjent som er nærmest.*

En betjenten svarer på spørsmål om forholdet til ledelsen: *Førstebetjenten vår er dyktig, han er lett å forholde seg til. Videre opp i systemet har jeg sluttet å se for mange år siden. Det bryr jeg meg ikke om, jeg er nødt til å gjøre det jeg blir pålagt å gjøre av ledelsen, men utover det ser jeg ingen grunn til å verken irritere meg eller gå noe særlig inn i det. De pusser opp sine lokaler og vi sitter her og har det som vi har det. Da glemmer de det vesentligste. Det er ikke uten grunn at det er*

bemanningsproblemer, det er ikke uten grunn at folk mistrives og ønsker seg andre steder.

Betjenten viser avstand til det ledelsen står for. Innsatte er forutsigbare. Om ledelsen sier betjentene at *den finner på ting* og *den er uforutsigbar*. Omtale av ledelsen er betjentenes grunnlag for å etablere praksis basert på skjønn. Ledelsen skulle være forutsigbar, den var ventet å være klar og tydelig, på et nivå er den ønsket som klar og tydelig. Slik arbeiderne i Arbeiderkollektivet (Lysgård 1961) ventet av sine ledere at de skulle være både harde og smidige, ønsker betjentene ledere som gir klar instruks men som også setter pris på betjentenes kompetanse. Betjentene opplever at ledelsen blir utydelig, den er tvetydig i sine krav og verdsetter ikke deres kompetanse. Dannelse av betjentfelleskapet er løsrivelse fra strukturen, som betjentene begrunner med manglende støtte fra ledelsen. Der betjentene gjør tydelig at signalene er doble og utydelige griper de ressursen i å definere base for skjønn, ut fra egen hverdag. Der støtte fra ledelsen faller bort må og kan betjentene holde fram det de mestrer.

En betjent gjør en sammenligning av ledelse og innsatte, etter at jeg oppfordrer til det ved å spørre om avstanden er størst til ledelsen eller innsatte: *Avstanden er størst til ledelsen. Det kan ikke sidestilles. Det er jo innsatte vi jobber med og som vi jobber for, og kanskje også jobber i mot! Men ledelsen det er en sånn klamhet langt borte som liksom er der. Den ser vi ikke noe til.*

Dobbelt mandat – igjen

Ulike sammenhenger for å holde fram straff, sikkerhet, instruks, rutiner og krav fra ledelsen eller omsorg, avdelingshverdag, innsatte og kolleger viser motsetninger som blir synlige på flere plan. De kan spores tilbake til det utydelige mandat betjentene skal sette ut i praksis. Yngvar Løchen (1965) omtaler pleierne i det psykiatriske sykehuset som ”systemets bødler”. Det er en betegnelse som passer på betjentene og det de er satt til å forvalte i sitt arbeid og i møter med innsatte som de både skal kontrollere og ivareta interessene til. Når fengslets mandat er utydelig og dobbelt, blir også betjentenes oppgaver doble, og forholdet mellom oppgavene utydelig. Hvordan krav og hensyn skal vektes er utydelig i signalene utenfra og ovenfra. Betjentene tar tak og ansvar for å utarbeide egne retningslinjer. Motstridende hensyn begrenser, men gir også ressurser gjennom flere begrunnelser som kan brukes avhengig av hvilke hensyn som holdes fram i rammen.

Der betjentene forteller om sikkerheten som kommer først blir andre krav usynliggjort. Når omsorg framheves blir sikkerheten skjøvet i bakgrunnen, i fortellingen betjenter gir, og i forståelsen de formidler. Signalene ovenfra og utenfra

er utydelige når det gjelder forholdet mellom straff, sikkerhet og omsorg. Om sikkerheten er primær og omsorg sekundær, eller om ideologiene er eller skal være sidestilt kommer det forskjellige signaler om. Når kravene synes utydelige og motstridende kan betjentene selv definere hvilke hensyn de handler i forhold til.

Løchen (1965) skriver om en nærmest automatisert autoritær væremåte hos ansatte i det psykiatriske sykehuset som hadde vært preget av kontrolloppgaver. Denne væremåten passet til kontrolloppgavene, men sto i kontrast til de nye idealene for behandling av pasientene. Dette er gjenkjennelig i fengslet, ved at kontrolloppgavene er veldefinerte og det fins en rolle som kler dem – vokterrollen. Omsorgsoppgavene er vanskelig å få til å passe inn ved siden av. Likevel er mitt inntrykk at omsorg er velkjent for betjentene, og har vært utøvd – som fangebehandling, før kontaktbetjentrollen. I fengslet fins det motsetninger mellom kontroll og omsorg, men også mellom formell og uformell omsorg. Kontroll, formell omsorg og uformell omsorg viser alle til ulike krav og hensyn. I avdelingshverdagen er det den uformelle omsorgen som lar seg iverksette, fordi den bekreftes som identitet for de som utøver den, av de den utøves ovenfor.

Betjentene kan definere både sikkerhet og omsorg ut fra sin egen hverdag. Kontroll og omsorg kan defineres på flere måter, fra flere ståsteder. Betjentene kan definere sikkerhetsoppgaver med orientering mot mandatet om straff, som peker utover og lojalitet til systemet. Omsorg er ikke definert utenfra og ovenfra, det frigjør betjentene til egne definisjoner, med utgangspunkt i det de har erfaring med; innsatte. Orienteringen mot innsatte er betjentene alene om å ha, det er de som kjenner hverdagen de handler ut fra og med hensyn til. Hensyn til, og forståelse av, innsatte er delt mellom betjentene som føler samme hverdag på kroppen.

Betjentene skal ivareta to formelle krav - straff og rehabilitering. Kravet utenfra er kjent og tydelig som dominert av samfunnsbeskyttelse ved straff. Betjentene kjenner det og forholder seg til det. Betjentene viser seg rede til å gjøre en sidestilling av kontroll og omsorg, om de ikke allerede har gjort det i sin hverdag. Utenfra kreves utøvelse av sikkerhet i tradisjonell forstand.

Alternativ sikkerhet, og fordeler ved denne er det betjentene selv som kjenner behovet for, og effekten av, gjennom sin kjennskap og nærhet til innsatte. Samfunnet utenfor og innsatte innenfor er ytterpunkter for krav og hensyn betjentene forholder seg til. Hvordan krav og hensyn skal vektes i forhold til hverandre er det de selv som må

finne ut av, ettersom mandatet er dobbelt og signalene utenfra og fra systemet er utydelige.

Å takle forventningspresset – å mestre sammen

Betjentene skal ta hensyn i flere retninger, de skal også ha det ålreit der de er. En betjent forteller i et intervju: *Som betjent forventes du å fikse det aller meste, man lever med et høyt forventningspress. Man skal være autoritær, man skal være bestemt, man skal følge det overordnede sier, så skal man ha det sånn at innsatte ikke ”går i ansiktet” på deg. Her er det ikke lov å si at dette fikser jeg ikke, eller den innsatte klarer jeg ikke å snakke med. Kanskje vi alle sammen føler oss litt ensomme, en del av de tingene vi sliter med er det ingen utenfor huset som kan skjønne. Det er bare kollegaen du kan dele det med.*

Betjenten setter ord på en kultur hvor det å mestre er viktig. Det ble tidlig klart at det å mestre er et ideal blant betjentene, det er noe de pålegger seg selv. Om en ikke er klar til å mestre har en ingenting i fengsel å gjøre. Det er et oppgjør å ta med seg selv i siste instans. Betjenten ovenfor presenterer en løsning på ensomheten som kan true; en er avhengig av kolleger. Kollegene deler felles opplevelser som bare de har utgangspunkt for å forstå. Samfunnet utenfor forstår ikke deres dilemma, ledelsen har avstand, innsatte arbeider de både med og mot, men kollegene står på samme sted som en selv. Forståelse fins hos kollegene, det er de en kan dele med.

Gjensidighet og bekreftelse er budskap i fortellinger om forholdet mellom betjenter og forståelse for innsatte. *Alt med stjerner på* holdes på avstand der fellesskap mellom betjenter, på avdelingen, holdes fram. Avstand til ledelsen er en del av fortellingen om fellesskapet på avdelingen. Fellesskapet inkluderer kolleger, som kan vise aksept av og forståelse for innsattes handlinger – som er del av avdelingshverdagen – men ikke for ledelsens. Når ledelsens svik egenskapsforklares kan innsattes svik strukturforklares. I fortellingen om sikkerheten som kommer først var ledelsens handlinger strukturforklart i større grad av betjenter som tok avstand til innsatte som alltid vil svikte.

Betjenter kan fortelle; *Det kan se ut som det er en motsetning mellom sikkerhetsarbeid og kontaktbetjentarbeid, men for oss er det egentlig ikke det, det går helt greit.* Budskapet er at de ser et problem, som ikke oppleves som et problem for oss. På spørsmål om motsetninger kan betjentene svare ut fra sitt ideal om å mestre; *Jeg skjønner at du som kommer utenfra tror det er vanskelig, men for oss som har vært her ei stund går det helt greit.* Utsagn som dette fikk jeg høre mange av, de fulgte ofte sammen med utsagn som *når du har jobbet her ei stund skjønner du*

hvordan vi gjør det her. Vi snakker sammen og er enige. Dersom det er noe vi er uenige i så kan vi snakke om det. Fortellingene er preget av at motsetningene kan mestres av betjenter som står sammen. Når de snakker om motsetningene som kan mestres snakker de om *vi* og *oss*, ut fra en base som er delt med kolleger; et kollegialt fellesskap som er dannet om det betjentene mestrer. Motsetningene gir noe å ta avstand til og noe å samles om. Der fellesskapet holdes fram kan motsetningenes negative konsekvenser holdes skjult. Mestring holdes fram og motsetningene utenfra omformes til ressurs i fellesskapet som gir styrke.

OPPSUMMERING

Betjentene kan fortelle eksplisitt om det som forventes. De kan også fortelle om forventninger gjennom det de viser som viktig å være selv; hensyn som former den gode betjent. Det de vil være speiler det de lever opp til på en annen måte enn det de forteller eksplisitt om som forventninger til hva de skal og må være. Det de vil være ser ut til å peke innover til hverdag, det de skal være peker utover mot samfunn og ledelse utenfor hverdagen med innsatte og kolleger.

Når budskapet er at sikkerheten kommer først, viser betjentene sitt selvfølgelige ansvar som forsvarere av strukturen og fengslets mandat utad. *Å måtte gjøre det en er uenig i* er budskap om et annet hensyn med feste i hverdag og fellesskap innad. Betjentene frir seg fra den tvetydige strukturen ved å fortelle fra et annet ståsted, i fortellingen om å mestre hverdagen. Systemet krever at regler følges, at sikkerhet håndteres, samtidig med omsorg, men har ikke sagt hvordan. Betjentene tar selv ansvar ved å distansere seg fra kravene utenfra der de forvalter omsorg på en forsvarlig måte i forhold til krav utenfra, men med hensyn til innsatte. De kjenner kravene utenfra og de kjenner innsattes vilkår og skal selv balansere mellom krav og hensyn. Strukturens utydelighet kan snus til ressurs som gir rom for å finne balansen mellom sikkerhet og omsorg gjennom å utøve skjønn. At hverdagen fungerer skjer på tross av det som er utenfor og på grunn av det som gjøres innenfor, av betjentene.

Hverdag og ideal

Ideologien om det terapeutiske samfunn som Løchen (1965) beskriver har fellestrekk med det betjentene selv ser seg i stand til å gjennomføre i sine relasjoner til innsatte. Betjentenes eget ideal er løsrevet fra de formelle kravene i kontaktbetjentordningen. Det er et høyt ideal betjentene presenterer, det er et ideal de trenger. Jeg som kommer inn utenfra, ser betjentenes ideal som forsøk på forening av to motstridende krav. Fortellingen om at dilemmaet ikke oppleves som et problem, er budskap betjentene setter fram om egen styrke og evne til å forvalte relasjoner og å mestre utfordrende

omgivelser. Idealet betjentene samler seg om i fellesskap er vissheten om at dilemmaet ikke truer der de kan stå sammen og møte det. Betjentene danner en front mot strukturens urimelige krav.

Idealet som søkes etterlevd når betydningen av organisasjonens krav reduseres til fordel for hverdagens betydning blir, vanskeligere å leve opp til. Betjentene som selv tar ansvar, løsrevet fra den tvetydige strukturen, til beste for sin betjentgjerning og for innsatte, stiller veldig høye krav til seg selv. Den enkleste fortellingen, med færrest hensyn å ta, er den hvor en kan lene seg mot kravet om sikkerhetsarbeid som det rollen etableres i henhold til. Strukturen har gitt signaler om at sikkerhetsarbeid som det ene primære krav er historie. *Fangebehandling er noe vi alltid har drevet med* er uttrykk for at vokterrollen forlot hverdagen på avdelingene før den nå er i ferd med å forlate strukturen.

To forståelser av å være betjent trer fram i to rammer. I en ramme er tolkning av viktig betjentarbeid sikkerhetsarbeidet. I rammen holder betjentene fram sitt ansvar utad og overfor formell struktur. I den andre rammen tolker betjentene godt betjentarbeid som omsorgsarbeid. I rammen holder betjentene fram hverdagen, hensyn innad, til innsatte og kolleger.

Fellesskap og ideal

Idealet for det kollegiale fellesskapet, er troen på at det er mulig å forene sikkerhetsarbeid og et nært og hverdagslig forhold til innsatte. Fellesskapet gjør det mulig. Idealet bygger på fellesskapet i betjentenes fortelling om en plattform som er det de sammen er enige om som mål for sin virksomhet: Det er der betjenter kan fortelle: *Vi følger ikke reglementet til punkt og prikke, men i bunnen ligger en plattform som vi er enige i her på avdelingen.* Dette kan ses i sammenheng med distanse til instruksen: *I reglementet står det over alt at det og det gjelder dersom, om og hvis, under forutsetning av. Det er rom for å utvise skjønn etter det som står der.* I fortellingen om plattformen er det rom for tillit til egen og hverandres sunne fornuft. I fellesskap deler betjentene en fornuft som er fundert i mer enn det allmenne reglementet. Gjennom kollegial enighet om en felles plattform kan betjentene ivareta både motstridende strukturkrav og en hverdag som står i motsetning til kravene utenfra. I håndtering av motsetningene etablerer betjentene en uformell struktur gjennom plattformen de forvalter i fellesskap.

Plattformen som skal forvaltes i betjentfellesskap, er enda et hensyn som fordres av hver enkelt. Plattformen er deres svar til motstridende og utydelige krav. Men den kan også vise seg som struktur den enkelte må forholde seg til. Det doble mandatet blir

synlig på et nivå hvor plattformen har en funksjon, i mestring av motsetningene i fellesskap. På samme måte som Løchen (1965) analyserte den diagnostiske kultur i det psykiatriske sykehuset, som fungerte som buffer mot motsetningene utenfra fungerer plattformen som betjentenes buffer. Fellesskapet som holder fram plattformen avverger konflikt. Det er en bevarende mekanisme for det sosiale systemet i fengslet, på samme måte som den diagnostiske kultur var det i sykehuset.

Foreløpig har jeg vist hvordan motsetningene blir synlige og hvordan betjentene møter samme motsetninger. Betjentene bygger harmoni i forståelse av hverandre som betjenter som alltid gjør sitt beste, med hensyn til både kolleger, innsatte og struktur. Fellesskap er etablert mellom betjentene, bygget på aksept dem i mellom, på tross av individuelle forskjeller, på grunn av at de baserer hverdagen sin på en felles plattform. At strukturen krever mer blir, i forståelsen betjentene samles om, et positivt argument for å etablere egen håndtering av reglementet på avdelingen. Ved etablering av en felles plattform kan betjentene etablere egne sannheter om god fangebehandling, med hensyn til strukturkrav og til hverdagen som er delt med innsatte, fordi det kollegiale holdes fram. Plattformen er utarbeidet på grunnlag av betjentenes erfaring i sin hverdag. Plattformen tar også hensyn til kompleksiteten i krav som skal forenes i betjentrollen.

Tro på at de er i stand til å forene sikkerhetsarbeid med et nært forhold til innsatte er noe betjentene deler der de er sammen. Dilemmaet er der, men sammen kan de forholde seg til det uten at det er en trussel. I fellesskapet er det innforstått at sikkerhetsarbeidet skal komme først – det er instruks og pålegg ovenfra. Det er derimot åpnet for at det ikke alltid er riktig at sikkerhetshensyn skal komme først. Det er åpnet for at sikkerhetshensyn ikke alltid er forenlig med - men heller står i motsetning til - andre mål for utøvelse av betjentrolle. Befestet i hverdagen kan betjentene gjennom plattformen forvalte reglementet til beste for sin og innsattes hverdag.

6 Å MESTRE MOTSETNINGENE - I FELLESSKAP OG UTENFOR

Motsetningene som krever forholdelse danner vilkår betjentene skal forholde seg til. Jeg har vist hvordan betjentene kan holde fram hensyn eller krav, oppgaven de er konsentrert om fordrer, i rammer. Det doble mandatet og det utydelige forholdet mellom oppgavene kommer utenfra. Betjentene skal også utøve skjønn. Ved å holde fram skjønn kan dilemma, som konsekvens av den formelle strukturens utydelighet holdes tilbake for betjenter som selv tar ansvar for å forene krav og hensyn med fotfeste i hverdagen. Motsetningene i det de er pålagt ble synlig ved å se hva som må holdes skjult, i forhold til det som holdes fram i rammen.

FELLESSKAP

En strategi er at betjentene mestrer motsetningene gjennom kollegialt fellesskap. I fortellingen om å mestre gjennom fellesskap er motsetninger håndterbare fordi betjentene står sammen i å definere viktige mål i sin hverdag, de samles om avstand til det som er utenfor fellesskapet. Fortellinger med fotfeste i fellesskapet formidler betydningen av relasjoner til kolleger. Å ha gode kolleger er sentralt. Motsetningene mellom hensyn til strukturkrav og til innsatte er der, fellesskap med kolleger er en stabil motvekt mot det som er skiftende og som betjentene må manøvrere i forhold til. Fellesskapet med kollegene får hverdagen til å gli.

Felles avstand til ledelsen

I kapittel 5 viste jeg først hvordan betjentene formidlet den umiddelbare fortellingen om sikkerheten som kommer først, som gjør forholdelsen til det doble mandatet enkelt. Fortellingen ble imidlertid fulgt av framheving av motsetningen til sikkerhetsarbeid; hensynet til innsatte var også viktig for å være en god betjent. Betjentene lever med krav utenfra og ovenfra der de skal ta hensyn innad ovenfor innsatte. En måte å vise avstand til ledelse og til innsatte er å framheve kollegialt samhold som en buffer mot dilemmaet. Å erkjenne at en er kolleger som står sammen mellom to posisjoner som ikke er til å stole på bygger samhold som er verdt å ta vare på. De snakker varmt om kolleger og lojaliteten til kolleger. Samholdet styrkes når en kan vise til ledelsen som *kan dolke en i ryggen*, eller til innsatte som er i stand til det samme – de manipulerer. Motsetningene er erkjente, betjentene må forvalte dem, og det gjør de best i fellesskap. Fellesskap og kollegialt samhold holdes fram, enten potensielle problemer presenteres som forventninger fra innsatte eller krav fra ledelsen. Betjentene tar avstand til og distanserer seg fra det som strider mot hensyn eller krav som holdes fram. Der betjentene holder fram det kollegiale fellesskapet og utøvelse av skjønn blir motsetninger utenfor betjentfellesskapet, som ledelsens pålegg om reglement og instruks, ressurser i videre bygging av fellesskap. Betjentene kan

samles om at det viktigste er å stå sammen, da reduseres betydningen av andre problemdimensjoner.

Betjentene formidler at pålegg fra ledelsen ikke gir rom for egen vurdering. For mye regler åpner ikke for skjønn. Betjentene er i stand til å utøve. Betjentenes evne til å utvise skjønn verdsettes ikke av ledelsen som pålegger betjentene å handle etter styring utenfra. Betjenter som hevder sin egen kompetanse, viser at kompetansen er noe de selv må framheve. Ledelsen verdsetter den ikke. Betjentene samles i fortellingen om at ledelsen kommer med formaninger og pålegg som gjør at de føler seg umyndiggjort. Uttrykk for avstand til ledelsen er betjentenes svar på at de ikke føler tillit fra ledelsen.

Avstand mellom reglement og avdelingshverdag gir plattformen

I fortellingen om det viktige fellesskapet kan betjentene mene noe om instruks og foreldet struktur; for omfattende reglement: *Det er for mange regler her. Hverdagen fungerer når vi kan bruke skjønn. Reglementet er bare noe du skal ha å støtte deg til hvis du mangler sunt bondevett.* Plattformen betjentene anerkjenner er deres forening av strukturkrav og avdelingshverdag. De kan forvalte reglementet til beste for avdelingen; reglementet kan tilpasses hverdagen ved at de stoler på hverandres skjønnsvurderinger og fornuft. Plattformen betjentene ofte refererer til er utformet på bakgrunn av tillit til hverandres vurderinger og visshet om delt erfaring i hverdagen, som motsetning til de som ikke kjenner hverdagen. Det er uoverensstemmelse mellom reglementet betjentene pålegges å praktisere og deres syn på hvilke regler som trengs. Påleggene kommer fra de som ikke deler betjentenes kunnskap om hverdagen. I det kollegiale fellesskapet finner betjentene støtte som burde komme, men ikke kommer ovenfra. Betjentene danner et kollektiv med base i avstand til ledelsen.

Å utarbeide en hverdagsbasert plattform er å verdsette betjentenes kompetanse uten å ensidig vise til ett av de motstridende hensyn. Plattformen er symbolet på foreningen betjentene er i stand til, og idealet de selv holder fram, med rom for hensyn til regler og skjønn, struktur og innsatte.

Det er vi som mestrer

Fortellinger om *vanskelige innsatte* går igjen. Fortellinger om innsatte som har hatt problemer med å slå seg til ro på andre avdelinger har som budskap: *Han har slått seg til ro hos oss.* Der slike historier fortelles har de en positiv funksjon for fellesskapet betjentene i mellom og den enkeltes tilhørighet i fellesskapet på avdelingen. Fortellingen viser utfordringer – som problemer andre avdelinger har hatt, som er

mestret på ens egen avdeling. Innsatsen på egen avdeling, evne til samarbeid og samholdet blant betjentene holdes fram og er ressurs. Historier som rommer tro på at det nytter bygger fellesskap og gir mening i arbeidet. En betjent forteller fra sin avdeling: *Det er klart at det gode miljøet der inne, det smitter over på de innsatte. Vi har håndtert innsatte på vår avdeling som de ikke klarer med andre steder. For eksempel ..., han er regnet for å være helt håpløs alle andre steder. Han er regnet for å være så vanskelig å håndtere og vanskelig å kommunisere med at han har blitt flyttet mye. Nå har det gått seg til med han. Jeg forklarer det med hvordan vi håndterer han, og det at vi er enige om hvordan vi skal håndtere han.*

Betjentene snakker ofte ut fra det de selv gjør, det de klarer, på sin avdeling. Mestring av vanskelige innsatte begrunnes med betjentsamarbeid og enighet.

Når årsaken til den vanskelige hverdagen plasseres utenfor betjenthverdagen fremmes en forklaring som ikke truer fellesskapet betjentene har sammen. *Den vanskelige hverdagen der det er et dilemma* truer ikke fellesskapet, eller hver enkelt betjent, når opphavet til det vanskelige og dilemmaet holdes fram å komme utenfra. Når betjentene snakker om det de mestrer som motsetning til formelle strukturkrav gir det trygghet å snakke om *vi* og *oss*. De holder fram sin enighet som styrke for mestring. Betjenter som kan vise sin evne til å utøve skjønn, etter sunn fornuft, sammen og med base i etablert plattform og praksis, har et fellesskap som kan stå imot press utenfra.

Budskapet om løsrivelse rommer også avhengighet. Enhver betjent kan ikke alene løsrive seg fra formelle forpliktelser og hevde å forvalte reglement og skjønn på en mer adekvat måte enn ledelsen pålegger. Å snakke ut fra *vi* og *oss* beskytter mot ensomhet. Betjenter som forteller om avdelingshverdag og motvekt mot formelle krav gjennom felles kollegial plattform, gir en positiv fortelling om å mestre sammen. Framholdelse av betjentfellesskapet er løsrivelse fra strukturen som begrunnes i manglende støtte fra ledelsen.

Betjentfellesskapet er svar på krav utenfra, det er ikke noe de selv ønsker men noe de må foreta seg som en mestringsstrategi. Når betjentene ikke møter forståelse fra ledelsen kan de selv ta avstand til den og holde fram bekreftelse og forståelse der den fins; primært blant kolleger som deler opplevelser og erfaring. Betjentene kan bruke motsetningen til ledelsen som en ressurs for fellesskapet. I fortellingen om å stå sammen med kolleger virker motsetningene utad styrkende på fellesskapet. Fellesskapet holdes fram med begrunnelse i det som er utenfor – ledelsen – og som har sviktet.

Strategi for håndtering av ulik praksis mellom betjentene

En betjent svarer på spørsmål om etablert praksis og avvik fra det som betegnes som plattformen: *Dette med å gjøre ting likt, det er en evigvarende diskusjon. Vi diskuterer det veldig mye, men det blir ingen konflikt av det. Vi konkluderer vel ofte med det at vi er forskjellige som mennesker, og det er ofte slike ting som du må utøve skjønn på.*

Det er noe en må utvise skjønn på. At en må utvise skjønn viser til utydelige signaler ovenfra, fengslets mandat er utydelig. Betjentene viser at de er klar over det. At de må utvise skjønn åpner også for ulik praksis, det følger av utydelige krav fra ledelsen. Betjentene forteller at de kan takle det sammen; de snakker om det, det blir ingen konflikt. De vet de er forskjellige. Fortellingens budskap er at betjentene manøvrerer så godt de kan, ulik praksis truer ikke fellesskapet; de er forskjellige som mennesker.

Fortellingen om fellesskap beskytter. Troen på fellesskap, lik praksis og uproblematiske avvik fra plattformen gir en buffer mot forholdelse til et potensielt dilemma. Å fortelle om det og å samles om fortelling av det, gjør fellesskapet virkelig. I denne forbindelsen vil jeg trekke inn Habermas' (Eriksen & Weigård 1999:70) begrep livsverden, som tar utgangspunkt i at det fins tatt for gitt og delt kunnskap, som deltakere i samfunn har del i som sikrer at vi ser ting likt. Å være i en livsverden er å dele forståelsen av hva en er del av. Om en knytter begrepet til Goffmans begrep ramme er livsverdenskunnskapen det en samles om å holde fram som delt forståelse. På den annen side er fortelling om å stå sammen mot krav utenfra gyldig i noen situasjoner. Andre fortellinger i andre situasjoner kan gi plass for den enkeltes kritiske bevissthet om betjentfellesskapet – i fortelling om den andre rammen. Bevisst og kritisk forholdelse til livsverdenskunnskapen forutsetter at den bringes fram i en annen kontekst. I andre situasjoner kan den bli satt under kritisk belysning. Der betjentene samles, og har samvær som fokuserer på at påleggene utenfra gjør hverdagen vanskelig, fins gjensidig forståelse og gjenkjennelse som gir mening. Det er en overlevelsestrategi for å leve med motsetningene hver og en kan kjenne på kroppen. Den enkeltes dilemma er den kritiske bevissthet de kan holde fram i situasjoner hvor det som tidligere ble tatt for gitt ikke er selvfølgelig og dermed må, og kan settes under kritisk belysning av den enkelte.

En vanlig hendelse i betjentsamvær – fellesskap gjennom likhet

Tre betjenter sitter på vaktrommet, de prater om forholdet mellom regelstyring og skjønn. Jeg refererer samtalen mellom betjentene og meg:

Betjent: *Vi har jo rutiner her, og de fungerer, de trengs ikke endres på for de fungerer om de følges. Men så kommer ledelsen inn og innskrenker, det er unødvendig det.*

Jeg: *Hvorfor innskrenkningene da?*

Betjent: *Om det blir for slapt, og det kan jo skje, så kommer de inn og endrer rutinene med det samme. Vi kunne jo bare gått inn og fulgt de rutinene vi hadde etablert.*

Jeg: *Er det uformelle rutiner her på avdelingen da?*

Betjent: *Ja, og de fungerer. Alle er enige her. Alle gjør det samme og behandler innsatte likt her hos oss. Men det er forskjell mellom avdelingene, vi har vår egen måte å gjøre ting på.*

Betjent: *Vi blir jo pålagt ting av ledelsen da, men alle her er jo enige om hvordan en skal gjøre det.*

Betjent(til meg): *Du burde ta deg en tur på avdeling X, se hvordan de gjør det der, det er noe helt annet det.*

En annen betjent ser på han: *Ja! Det var det ...(en som var innom tidligere) sa til henne også!*

Her hos oss har vi det ikke så stramt, på X er de mer restriktive med rutinene. Her er de uformelle rutinene mer innarbeidet. Vi trenger ikke følge de formelle da. Særlig her på vår avdeling, vi utmerker oss nok, alle behandler innsatte likt. Da er det ingen som blir gode og dårlige betjenter.

Dette samværet med betjentene var entydig positivt og fylt med god stemning. Betjentene er veldig engasjerte. De snakker om seg og sin tilhørighet til avdelingen. Referatet er fra typisk betjentsamvær slik jeg opplevde det. Betjentene samles i og om sitt eget fellesskap. Fellesskapet bygges i understreking av at alle betjentene arbeider likt, de er enige, de behandler innsatte likt, de har sine uformelle rutiner som fungerer. *Om det blir for slapt, og det kan jo skje, så kan en bare gripe tak i de uformelle rutinene som allerede er der.* Når ledelsen heller innfører nye rutiner viser det, for betjentene, avstanden mellom deres hverdag og ledelsen. Fellesskapet er en buffer mot ledelsen. Fellesskapet er en ramme hvor enighet mellom betjenter holdes fram. I rammen er det viktig å vise fram fellesskapet og seg selv som del av det.

Det er i samarbeid på avdelingen betjentene er sterke. Ingen stiller spørsmål ved enigheten. Dette er rammen hvor betjentene viser at de mestrer sammen. Mestring på avdelingen holdes fram og styrkes av avstand til andre avdelinger og avstand til ledelsen. Betjentene er enige om å mestre, de holder fram sin likhet. Budskapet er at de har ingen problemer så lenge ikke ledelsen blander seg inn og de pådyttes problemer utenfra. I situasjoner med flere tilstede og fokus på fellesskap er det ikke rom for å si at andre betjentes måte å gjøre jobben på gjør ens eget arbeid vanskelig.

En uvanlig hendelse i betjentsamvær – å stille spørsmål ved likhet

Jeg satt på vaktrommet sammen med en betjent. Han fortalte meg om sin frustrasjon over situasjonen ved fengslet, om vanskene ved det å være betjent. Han sammenlignet

med andre og mer regelstyrte fengsler og framhevet at det kunne vært enklere om en jobbet mer regelstyrt: *Det vanskeligste er at det er så stor variasjon i hvordan ting håndheves, det er vanskelig å vite hvordan du skal forholde deg til kolleger, folk har ulik praksis på telefoner for eksempel.*

Han fortsetter å snakke om dette når en annen betjent kommer inn. Han gir henne en oppsummering av sitt resonnement mens han ser på henne. Hun plukker opp tråden med en litt annen vinkling: *Ja, du må veksle hele tiden etter hvilken avdeling du er på, det er ganske frustrerende.*

Hun støtter hans utsagn, hun gir han bekreftelse på det han er frustrert over ved å vinkle tema uoverensstemmelse inn på forholdet mellom avdelinger. I den første betjentens utsagn var det rom for å gjøre det, selv om det for meg var tydelig at han snakket om forholdene på egen avdeling. Hans initiativ tok ingen andre under mitt feltarbeid; han tok opp uenighet om praksis innenfor avdelingen med en kollega. Det er et tabu. Den andre betjenten plasserer dilemmaet utenfor avdelingen ved måten hun svarer på. Han gir flere beskrivelser av uoverensstemmelse på avdelingen ved å fortelle om konkrete episoder. Hennes svar på de eksemplene han gir av praksis her er: *Ja, det er sånn det gjøres her ja.*

Hennes respons er en støtte til hans oppfatning av hvordan ting rett og slett gjøres her, samtidig som hun ikke følger opp med kritikk av egen avdeling. Han tar opp tema som kan true fellesskapsidealet, om at en mestrer gjennom enighet, ved å snakke om at det er vanskelig å forholde seg til kolleger som arbeider på en annen måte enn han selv. Hun kunne plukket opp tråden, gitt eksempler på egne opplevelser, men gjør det ikke. Han får snakke mens hun lytter aktivt. Hun uttrykker respekt for han uten å bli med på fortellingen ved å gi egne eksempler på at ulik praksis er et problem.

At samvær mellom betjenter er etablert i rammer som bygger fellesskap, tyder den kvinnelige betjentens reaksjon i det siste avsnitt også på, ved at hun deltok i samværet på en måte som ikke stilte spørsmål ved fellesskapet mellom avdelingsbetjentene. Den mannlige betjenten initierte brudd med en kjent ramme for samvær, den kvinnelige viste han respekt ved å la han snakke uten innvendinger. Hun lyttet uten å bidra til å utfordre virkelighetsoppfatningen av fellesskap og enighet på avdelingen.

Betjentviet som ideal - vilje til å stå sammen

Der betjenter kan ta fram bevissthet om at det er et dilemma, å forholde seg til krav fra - og hensyn til – struktur og innsatte, regler og skjønn, forteller de at årsaken til at de likevel mestrer dilemmaet ligger i kollegialt samhold. Det er betjentene som forstår hverandre og kjenner samme virkelighet. Betjentene går sammen om å forme betjentviet som er sterkt nok til at betjentene kan holde fast på det de er og vil være på

tross av motstridende forventninger. Der betjentene er sammen er det mye bekreftelse å hente for at det en opplever i andre rom er krav de har distanse til. Dannelsen av betjentviet gir bekreftelse og trygghet for betjenter som er bevisste at det er et dilemma de manøvrerer i. Styrken i fellesskapet holdes fram, det fordrer at mulige negative konsekvenser av ulik praksis holdes skjult.

Styrke innad i betjentfellesskapet, med tilhørende distanse til det som er utenfor blir tema når jeg spør: Om en kollega gjør noe du ikke ville gjort, sier du da i fra? Betjenten: *Jeg kan ta det på bakrommet, men ikke foran innsatte. Men jeg kan si i fra.* Betjenten snakker om bakrom²⁹ som definisjon av fysisk og sosialt fellesskap med en kollega. Bakrommet er atskilt fra det innsatte har tilgang til; et sted betjentene er fri fra hensynet til innsatte. Budskapet er at det fins et rom for dialog med kolleger om det som skjer utenfor. Det er et sted å komme sammen igjen etter at en potensiell trussel mot betjentsamarbeidet er framsatt som resultat av at betjentene ikke handler i et vakum, men faktisk handler under press fra flere hold.

Bakrommet med kolleger fungerer som et sted for reetablering av den kollegiale relasjonen med fremheving av at der og da er kollegaens bekreftelse sentral, om relasjonen har vært truet et øyeblikk før. Betjenten viser sjonglering som beherskes ved å vise at hun kjenner hvor lett det er å gjøre feil, det er noe alle vet. Viktigst er det å vise at det går an å snakke om det med en kollega. Kollegaene samles om at de er viktigst for hverandre, ingenting utenfor kan true deres fellesskap. Om ulik praksis blir et problem kan det tas opp kollegialt og korrigeres. Styrken i fellesskapet holdes fram, og trusselen snus til å styrke betjenter som holder fram hensynet til hverandre. Betjentene forteller om bakrommet hvor de kan korrigere hverandre. De møtes i betraktning av at alle gjør sine feil på grunn av en presset hverdag. De forteller at begge deler skjer; de har mulighet til å ta opp problemer og uoverensstemmelser med kolleger, om de ikke gjør det er det fordi alle av og til tar feil avgjørelser. Budskapet i fortellinger er at de er tilgjengelige for kritikk og tør å kritisere kolleger. Muligheten for åpenhet er der. Det er ikke alltid nødvendig å benytte muligheten når de vet den er der. Det viktigste er å fortelle om åpenhet, og å dele fortellingen. Åpenhet blir virkelig

²⁹ Betjentene kaller av og til den innerste delen av vaktrommet for bakrom. Jeg forstår også omtalen av bakrom som noe mer; som sosiale rom hvor betjentene er isolert og kan forholde seg til hverandre som kolleger uten andre hensyn å ta enn kollegiale. I den betydningen er det et sted å samle seg, vise seg kun for hverandre som om det som var utenfor var en iscenesettelse som kanskje truet noe de kan gå sammen på bakrommet om å gjenopprette. I betjentenes egen omtale av bakrom minner det om Goffmans begrep "backstage". "Backstage" er rom hvor en kan være sann, det som er utenfor er iscenesatt og "backstage" stedet en kan returnere til å vise seg som noe annet. "Backstage" og "frontstage" – om iscenesettelse – er teaterterminologi.

når den uttales. Praksis av åpenhet er noe annet. I følge Dag Album (1996) er det å samles om fortellinger en vanlig ramme for samvær: *Fortellingen om livet er noe annet enn selve livet* (1996:208). Det primære i slikt samvær er ikke å gå til bunns i faktiske forhold, men å enes om fortellingen.

Kollegene er viktigst uansett

Viktigheten av at betjenter står sammen er det en betjent setter ord på i et intervju:

En god betjent er også klar over at han er avhengig av kollegene sine for å gjøre en god jobb, det er ingen enmannsjobb. Innsatte er ikke fornøyd om jeg gjør en god jobb, han kan gå til neste betjent å be han gjøre jobben. Så vi må samarbeide, vi må ha en dialog ellers vil vi bare trække på hverandres områder. (...)For mitt vedkommende, jeg har ikke noe behov for verken anerkjennelse eller aksept blant de innsatte (...) om de ser på meg som en drittsekk så betyr det lite for meg. De er jobben min, kollegene mine betyr alt for meg. Betjenten beskriver samhold blant betjenter som gjør aksept fra innsatte overflødig. Det er kollegene betjentene avhenger av for å være betjenter slik de vil være. Et ideal presenteres i fortellingen om å mestre motsetningene ved å stå sammen med kolleger. Når betydningen av kolleger holdes fram kan andre krav gjøres ubetydelige. Når en motsetning mellom aksept blant innsatte og blant kolleger presenteres, er innsattes aksept overflødig fordi kollegene holdes fram. Å bli sett på som drittsekk av innsatte har ikke betydning for betjenten som kan vise til anerkjennelse fra kolleger.

Idealet inneholder flere elementer; *en er avhengig av kollegene sine for å gjøre en god jobb, Innsatte er ikke fornøyd om jeg gjør en god jobb, vi må samarbeide, vi må ha en dialog, , jeg har ikke noe behov for verken anerkjennelse eller aksept blant de innsatte, , kollegene mine betyr alt for meg.* Essensen er at en avhenger av kolleger, de må en samarbeide med, innsatte er uansett ikke fornøyd. Betjenten presenterer en holdning til det å være betjent som fortøner seg som et ideal for meg som har opplevd hverdagen på avdelingen hvor innsatte og ansatte omgås og betjenter finner anerkjennelse i samvær med innsatte. Kapittel 5 viste omsorg for innsatte som viktig hensyn. Motsetningen kommer utenfra; en skal ikke ha et for nært forhold til innsatte, deres aksept skal ikke ha betydning. Om innsattes aksept får betydning blir den motpol til formelle krav om kontroll og sikkerhet. Betjentene unngår lojalitetskonflikt mellom formelle krav og hensyn til innsatte ved å holde fram det kollegiale fellesskapet. Det kollegiale fellesskapet skåner betjentene fra å ta stilling; enten eller, lojalitet gir seg selv når en forteller ut fra tilhørighet blant kolleger. Å se den kollegiale avhengigheten som en ressurs vinner betjentene på. I noen fortellinger er betjentfellesskapet truet; det er åpning for at hensynet til kolleger er et krav som

hemmer utfoldelsen av betjentidentitet som kan bekreftes i andre rammer; der innsatte står mer sentralt.

Betjenten fortsetter ved å framheve ressursen i fellesskapet: *Det er i samarbeid du blir sterk. Står du alene er du svak.* Jeg spør: *Enn om dere gjør ting forskjellig?* Hun svarer: *Ja, sånn er det her inne. Vi er såpass mange forskjellige personligheter så man må regne med at ting blir gjort forskjellig. Vi tar også forskjellige avgjørelser, men det spriker ikke så mye fra malen. Det gjør ikke det, det er det sjelden det gjør. Noen ganger gjør det det, og da blir det tatt opp ved at vi sier: du, det gjør vi ikke igjen. Altså; jeg har gjort mine feil, alle andre har gjort sine feil, men det er ting det går an å prate om. Vi prøver å forbedre det så vi får det sånn noenlunde sånn som vi vil.* Fortellingen handler om at når en ikke alltid klarer holde seg til malen – en annen benevnelse på plattformen – så er heller ikke det et problem. Betjenten framhever kollegiets evne til å ta opp sprik og ulik praksis. Å være forskjellige personligheter blir legitim forklaring på det som kan være en trussel; kolleger som håndterer en sak på en annen måte enn en selv ville gjort, ved avvik fra malen. Fellesskapet tåler ulik praksis for betjenter som snakker om hverandre som individer med forskjellige personligheter. Ulik praksis kan dermed forklares på en måte som ikke truer fellesskap. Snakk om det som gjøres forskjellig holdes fram som naturlig ulik praksis.

Forklaring i ulike personligheter er en avdramatisering som tjener fellesskapet. Den kulturelle sannhet om personlighet avverger omtale av avvik som svik. I fortelling om fellesskap er avvik fra malen en bagatell. Det er mulig å ta opp vanskelige ting med kolleger. Det viktigste er fortellingen om det som er mulig, ikke hvorvidt det er mulig.

Å være lojal mot kolleger er et betjentideal. Det bekrefter den samme betjenten ytterligere senere i intervjuet: *Det er de jeg jobber sammen med jeg må forholde meg til, innsatte flytter til stadighet. Kollegaen min skal jeg gå sammen med hele tiden.* Dette kan ses som et tvetydig utsagn; avhengigheten til kolleger har både forside og bakside. Relasjonen til innsatte er flyktig. Betjenten presenterer to hensyn det er rom for å se som motstridende. Hun fremhever det positive i betjentfellesskapet, men under det positive ligger det et element av forventning også fra kolleger; det er de hun må forholde seg til. Fortelling i og ut fra fellesskapet kan være noe annet enn fortelling om det, slik fortelling i en ramme er noe annet enn fortelling om en ramme (Album 1996). En annen fortelling om fellesskapet skal jeg komme tilbake til.

Lojalitet og uenighet

En betjent forteller om sin opplevelse av lojalitet og av uenighet betjenter i mellom: *Hvis du tenker på lojalitet overfor ting som er sagt av andre betjenter til innsatte, så er det klart at det hender jo at folk sier ting til innsatte som jeg ikke er helt enig i. Kanskje det skulle vært formulert annerledes, kanskje tatt en annen avgjørelse. Men det er klart at jeg stiller meg bak det, selv om jeg vet innerst inne at jeg ville tatt en annen avgjørelse så kan ikke jeg gjøre det om, eller jeg gjør aldri det.* Betjentene har vilje til å akseptere hverandres forklaringer. De har respekt for andres fortelling. Betjenten tar et sjeldent utgangspunkt i at en har ulik praksis, hun søker å forklare hvordan en lever med det. Betjentene vil være åpne, de vil vise evnen til å ta opp med hverandre det som er vanskelig. Jeg ser at noe må holdes utenfor, det kan ikke nevnes, fordi det truer det betjentene har samlet seg om. Å vise seg lojal er der og da viktigere enn å hevde hvordan en selv synes jobben skal gjøres. Andres praksis kan true betjentens eget arbeid. Reell åpenhet ville være et brudd med det fellesskapet bygger på. Å rokke ved dets fundament ville bryte ned det betjentene avhenger av for å holde sammen. Trusselen er potensiell, den kan ses å komme, det er betjentenes evne til å stå sammen som er truet. Når trusselen beherskes snus den til en ressurs for betjenter som kan stå sammen og være lojale mot hverandre. I rammen av fellesskap - som ramme for forståelse og for handling - må kollegene holdes fram for enhver pris. Betjenten gir et klart bilde av forholdet mellom hensynet til seg selv, eget arbeid, og viktigheten av å ha det hyggelig sammen. I avdelingshverdagen er det viktig å støtte hverandre og å stå sammen; ha det ålreit. Fortellingen bærer budskap om at det går på bekostning av åpenhet.

Idealet om å mestre sammen står i motsetning til åpenhet. Betjentene kan hevde styrken i åpenhet, men også fremheve at fellesskapet trues av åpenhet. Når åpenhet framstår som trussel kan betjentene redusere viktigheten av åpenhet til fordel for det som bare må gå sin gang.

Jeg spør betjenten jeg sist siterte: *Det går ikke an å ha åpenhet til enhver tid eller?*

Betjenten: *Nei, det er liksom slike ting som bare må gå sin gang.*

Jeg: *Dere balanserer i en hverdag med veldig mange utfordringer?*

Betjenten: *Ja, nemlig! Så har du i tillegg det at alt ikke er nedfelt i reglementet, så du må ta avgjørelser selv. Og da kommer en opp i situasjoner hvor en er uenige.*

Betjentene praktiserer forskjellig. Forstått i rammen av fellesskap er det en bagatell de kan håndtere, fordi systemet fordrer ulik praksis; de har ikke regler for alt og betjentene er gitt i oppgave å forvalte reglementet. Å komme opp i situasjoner hvor en er uenig er naturlig konsekvens av strukturens utydelighet. Betjenten holder fram avstand til strukturen som reduserer trusselen av konflikt mellom betjenter. Når

betjenter omtaler åpenhet som vanskelig skyves betydningen av den bort fordi hensynet til fellesskapet er primært. Betjentene kjenner situasjoner med ulik praksis, men de er ikke åpne med hverandre om det. Til fellesskapets fordel holdes det fram at ulik praksis følger av at det ikke er regler for alt – sånn er det bare.

Det familiære

Betjentene kan understreke overfor hverandre hvor hyggelig de har det sammen. Nettopp denne understrekningen ser ut til å være det sentrale i samværet. De poengterer nærhet til kolleger ved uttrykk som : ”*det er som å komme hjem*”, ”*det er som å være på kaffebesøk*”. Ett uttrykk som gjelder beskrivelser av både kolleger og innsatte er ”*vi er som familie*”. Det hjemmekoselige og det familiære knyttes til livet på den avdelingen en selv tilhører. Ledelsen beskrives ikke i familiær terminologi. ”Viet” er kolleger på samme nivå som en selv. Når betjentene snakker om familiære og nære relasjoner til kolleger er fortellingen en del av fellesskapet som er etablert. Omtale av fellesskapet som familiært forsterker betjentens tilhørighet i det.

Idealisme og generasjon

Eldre betjenter kan beskrive lojalitet overfor og engasjement i innsatte som gir mening i arbeidet. De har det ok på avdelingen, sammen med kolleger og sammen med innsatte. Eldre betjenter hevder oftere det positive ved å utøve skjønn. Det er ensidig eldre betjenter som vektlegger det familiære, både i forhold til kolleger og innsatte. Yngre betjenter kan oftere beskrive eksplisitt lojalitet til andre betjenter, med grunnlag i å utføre jobben i forhold til reglement og rutinebeskrivelser. Alene på vaktrommet med en ung betjent spurte jeg om det ikke var vanskelig med all utøvelsen av skjønn. Betjenten sa; *Når du er ny er det ganske forvirrende. Det er også unødvendig, vi har jo alt her; det står i boka, det er egentlig bare å følge rutinebeskrivelsene. Men slik gjøres det ikke her. Nå har jeg vært her så lenge at det går greit for meg, jeg kjenner rutinene. Men det er lett å bli forvirret.*

Betjenten forteller om det som ikke er et problem for han selv, for han er kjent. Budskapet er at det er verre for andre. Han takler den mulige forvirringen fordi han har lært å orientere seg. Yngre betjenter stiller spørsmål ved utøvelse av skjønn ved å vise til sin egen forvirring da de var uerfarne. De kan vektlegge distanse til innsatte, og representasjon av systemet som meningsfylt mer tydelig enn eldre betjenter. En ung betjent sier: *Som betjent skal du lure innsatte til å ha tillit til deg.* Yngre betjenter vektlegger distanse og profesjonalitet på en annen måte enn eldre betjenter. Det hender yngre betjenter snakker om eldre betjentes måte å gjøre jobben på som slepphendt. En betjent sier: *De har jo gått her ei stund, en kan egentlig skjønne at de blir litt desillusjonerte etter å ha travet her i over ti år.* Dette ble sagt mens betjenten

fortalte om for lite regelstyring. En erfaren betjent sier om unge betjenter: *Hvis man er ny og usikker har man kanskje lett for å ta på seg en rolle; har du tatt på deg uniformen så har du fått tildelt den rollen, du er helt sikker på hvordan systemet fungerer og kan gjøre akkurat som det står i boka.* Dette er en hyppig forekommende fremstilling av yngre betjenter, fra eldre betjenter. Eldre anser yngre for å være mer regelorienterte når de kommer inn i fengslet. Regelorientering forklares, nær sagt som vanlig, med utrygghet.

Eldre kan også gi uttrykk for at yngre er idealistiske. En eldre betjent forteller i et intervju om sitt syn på nyutdannede betjenter: *Det er mange flinke unge, men livserfaringen er for dårlig. Om du bare har gått på skole og så skal inn i fengslet sier de "jeg har gjort dette for å arbeide med mennesker". Det kan være et fint uttrykk, men det er ikke sant. Det å jobbe med mennesker er så alvorlig og krevende.* Betjenten legger vekt på erfaring som viktig egenskap for å være en god betjent. Dette er egenskap som kreves for å fylle en nær rolle heller enn en distansert vokterrolle. En eldre betjent forteller om nyutdannede betjentes oppførsel: *De krever at innsatte skal stå i giv akt utenfor cella, som om de kommer rett fra militæret!* Ankepunkter i forhold til nyutdannede er at de enten er for idealistiske; med ensidig ønske om å hjelpe, eller de befinner seg på motsatt side av skalaen; med for mye disiplin.

Gjennomgående er fortellinger om andre typer en måte å framheve egen måte å være betjent på som mer ideell. Betjentene beskriver ofte seg selv ved å fortelle om det de ikke vil være. Å bruke andre som modell å sammenligne seg med, er en måte å formidle noe om seg selv og det en vil være, i fengslet. Betjenter formidler betydning av egne handlinger ved å gå veien om det de ikke gjør og konsekvenser av det.

Jeg opplevde mange eldre betjenter som utpreget *idealistiske*. I møter med eldre betjenter, særlig utenfor fortellinger rammet inn av fellesskap, synes de å være mer åpne om å finne mening i fellesskap med innsatte. Min betraktning av den idealistiske, og den ideelle betjent står i motsetning til framstillingen Siv Garborg (1992) gir av betjentsosialisering som en veg fra idealisme, via realitetsorientering til etablering av den ideelle betjent. Betjenter presenterer sine egne idealer som ideelle. De presenterer sine idealer ved å holde fram det som støtter betjentidentiteten de gjør krav på, utenfor fellesskapet, som ideelt. Garborgs framstilling mangler et situasjonelt perspektiv som åpner for flere betjentidealer og flere måter å være ideell betjent som rammeavhengig ut fra hensyn betjentene holder fram og vektlegger til enhver tid.

RUNDE ELLER FIRKANTEDE BETJENTER

Betjentene kan fortelle om den betjenten de ikke vil være ved å tegne et bilde av den *firkantede* betjenten. Motsetningen til den *firkantede* betjenten er den *runde*. I fortelling ut fra fellesskap er den ideelle betjenten verken firkantet eller for rund, men mer rund enn firkantet, i bildet av betjenter som er mennesker, som bruker sunn fornuft. Der er den firkantede betjenten en beskrivelse av noen utenfor. Firkantede betjenter er ikke i stand til å utvise skjønn. Firkantede betjenter er paragrafryttere. Alt for runde betjenter skulle heller vært sosialkonsulenter. Betjentene fremstiller to tydelig motsatte typer å definere seg i forhold til. Idealet ligger et sted i mellom de to typene, kanskje nærmere den runde enn den firkantede, fordi det er den firkantede det refereres mest til som motsetning til det en er og vil være. Den firkantede betjenten blir en modell å definere seg selv, og kollegene, positivt i forhold til.

Jeg spør: *Finnes det ulike kategorier av betjenter?*

Betjenten: *Ja, noen er veldig regelstyrte, de er så usikre at de ikke kan klare seg dersom de må ta en avgjørelse på skjønn. Det blir så problematisk for dem at de ikke tar en avgjørelse, men sender ballen videre. Det er problematisk, fordi de lager problemer for seg selv og innsatte, og kolleger. Så har du de som ikke bryr seg om regler, de som tar alle avgjørelser på skjønn. De lager kaos. Så har du de du ser flest av; de som bruker både skjønn og regler, og sunn fornuft!*

Betjenten viser kjernen i idealet betjentene deler - i plattformen; å kunne bruke sunn fornuft. Tillit til at kolleger bruker sunn fornuft holdes fram. Balansen mellom reglement og skjønnsvurderinger er viktig og vanskelig. Betjenten erklærer at de fleste er i stand til å utvise skjønn; bruke reglementet med sunn fornuft. Det er slik det skal være, og slik er det her, på tross av motsetningene betjentene balanserer mellom.

Rund med feste i hverdag, firkantet med feste utenfor

Betjentene deler hverdag, det er livet på avdelingen betjentene framhever positivt; det er der rundhet er nødvendig. De hører hjemme der. Ut fra avdelingshverdagen får bildet av den firkantede betjenten sin funksjon. De forteller ofte at denne typen ikke er på ens egen avdeling, han finnes det mange av ellers i fengslet. Den firkantede betjenten er et referansepunkt utenfor avdelingen, med en annen ladning enn den positive framstilling som blir kollegene på egen avdeling til del. Den firkantede betjenten følger reglementet til punkt og prikke. Den firkantede betjenten er fortid, han kan ikke utvise skjønn. Modellen er et annet bilde på den formelle føringen fellesskapet tar avstand til, som avstand til ledelsens pålegg om flere rutiner og regler. Et svar på spørsmål om hva som kjennetegner en god betjent følger: *Vet ikke helt hva jeg skal svare, alle er jo mer eller mindre bra betjenter. (...) Når du har vært her i 10*

år så klarer du å skille mellom en god og en dårlig betjent. Når det begynner nye betjenter her (...) så ser du fort at de skulle ikke vært her, de skulle vært i militæret. De tror at arbeidet skal ha militær art, som at innsatte skal stå i grunnstilling utenfor døra når du snakker til dem, og det blir fort firkantet i alle retninger, smidigheten er ikke der. Men på min avdeling har vi ikke noen sånne betjenter nå. Selvfølgelig skal du også være firkantet, men klare å kombinere det at du skal være firkantet og rund samtidig. Når du begynner er du kun firkantet. Rundheten lærer du, når du lærer hva jobben egentlig går ut på. Hvis du er begge samtidig så klarer du fint å utføre jobben, og du kommer til å bli godt likt av de ansatte, og du blir betrodd av de innsatte. Men hvis du er firkantet får du lite tillit hos begge parter.

Jeg: Enn om du bare er rund?

Betjent: Nei, da har du ikke noe her å gjøre, da får du søke jobb i sosialetaten.

Jeg: Skjer det, at noen er for runde?

Betjent: Ja, det skjer alt for ofte. Du har ikke evne til å si nei, jeg vet ikke om det har med evne eller vilje, eller med rettferdighet å gjøre.

Betjentens beretning går via det en god betjent ikke skal være, før han beskriver det å være rund som mest fordelaktig. Forklaringen er at å bli rund skjer med deg når du har vært betjent en stund. Å være firkantet er mindre akseptert enn å være rund, forklart når relasjoner til kolleger og innsatte holdes fram. Å være en god betjent forklares ved relasjoner til innsatte og ansatte. Betjenten holder fram hverdagen på avdelingen som referanse. Å være rund er å ha innsett realitetene. Det er forståelig å være rund – selv om det ikke er et ideal. Det er nærmere *menneskelig* behandling av innsatte. Jeg ser fortelling om å behandle innsatte som mennesker som motsats til krav om bevoktning. Å være menneskelig og rund er noe annet enn forestillingen om betjenten i samfunnet utenfor. Samfunnet utenfor er kravene om straffefullbyrding og rettferdighet for offeret, som tilhører en annen virkelighet enn den betjentene primært forholder seg til daglig. I samfunnet utenfor fengslet lever vokteren, og innenfor, i avdelingshverdagen, er det ikke rom for vokteren. Betjentene kan holde fram rundhet der de argumenterer for den ideelle betjent ut fra hverdag med kolleger og innsatte. Å bli godt likt av kolleger og betrodd av innsatte er sentralt i hverdagen.

Fortellingen om den firkantede betjenten handler om en betjent som ikke ble synlig for meg. Når det er vanskelig å fortelle om hva en selv helst vil, er det lettere å fortelle via det en ikke vil. Den firkantede betjenten er viktigere som en modell å definere seg i motsetning til, enn typen er en reell trussel for de *menneskelige* og *runde* betjentene jeg har møtt. Den levende framstillingen av typen står ikke i forhold til min opplevelse av betjenter. Om jeg skulle formidlet hverdagen i fengslet ut fra

intervju alene, og den plassen den firkantede betjenten får der, ville min oppfatning blitt skjev. Ut fra betjentenes omtale i intervju forventet jeg å møte typen, men gjorde det ikke. Betjentene kan sammen bruke den firkantede betjenten som modell for samhold innad og avstand til det formelle kravet om fangebehandling med ensidig vekt på rutinepreget sikkerhetsarbeid. Rundhet er viktig for betjenter som viser fotfeste i hverdagen med tilhørende avstand til krav utenfra og utenfor hverdagen.

OPPLEVELSER AV FELLESSKAP SOM UFORMELL STRUKTUR

Det fins flere måter å beskrive seg selv som betjent. Betjenter kan fortelle på en annen måte når de ikke har føttene festet i betjentfellesskapet. Betjenter som bare retter sin fortelling mot meg, kan miste eller gi avkall på festet for fortelling i kollegialt fellesskap. Det skjer i intervjuer, etter å ha snakket en stund, eller der andre hensyn blir mer fremtredende, og kollegene skyves i bakgrunnen. Først når betjentene beveger seg utenfor konteksten som forståelsen i fellesskapet er, blir kritisk bevissthet om rammen mulig. Utenfor rammen av fellesskap blir fortellingen *om* det kollegiale ett av flere krav de møter som betjenter. Fellesskapet krever en betjentrolle. Andre fortellinger i andre rammer viser forståelse av uenighet og ulik praksis med negative konsekvenser for den enkelte som snakker om sine opplevelser. Jeg ser likhetstrekk mellom måten betjentene kan vise til fellesskapet med kolleger som en uformell struktur, og Løchens (1965:214) analyse av den diagnostiske kultur som virker innad i organisasjonen, og blir synlig som konsekvens på individnivå.

Når kolleger svikter – mellom lojalitet til kolleger og innsatte

Betjent: *Om du har begynt å jobbe i en avdeling, med en spesiell sak til en innsatt. Da kan det være betjenter som sier i fra; de går til førstebetjenten, som er ansvarlig og sier; jeg tror det hadde vært best om du tok vedkommende ut fra avdelingen fordi han er alt for mye knyttet til noen som sitter her og det går ut over oss andre i tjenesten. Da føler du at det er tjenestemennene som går i mot jobben din.*

Jeg: *Altså, at andre går og sier noe om en, i stedet for å ta det opp med kollegaen?*

Betjenten: *Ja, for det er mye bedre om de kommer og tar det opp med vedkommende, i alle fall i første omgang å si; ”jeg synes ikke du skal legge ned så mye arbeid i den innsatte, jeg synes heller at du skal hjelpe oss med å utføre den vanlige sikkerhetsmessige jobben i fengsel”. Det har skjedd her, og det har skjedd på så brutale måter at folk har sluttet her og begynt et annet sted.*

Jeg: *Det at kolleger har gått til overordnede?*

Betjenten: *Ja, ja, så det er ikke 100% samhold mellom alle betjentene her, for du har noen som holder seg sammen med, og som jobber på lik linje med hverandre egentlig,*

jobber etter samme retningslinjer, mens andre nesten er på avdelingen for å prøve å gjennomskue en eller annen som de har mulighet til å rapportere.

Jeg: *Det må være usikkert og utrygt?*

Betjenten: *Det er usikkert og utrygt å være i sånne situasjoner. Så lenge du har den type ansatte som støtter seg mot førstebetjenter og inspektører, for å innarbeide seg tillit hos dem, på bekostning av andre ansatte, blir det en falsk måte å jobbe på.*

Her vises flere hensyn enn fellesskapet som råder alene. Når hensyn og nære forhold til innsatte blir tema dannes det en motsetning som er problematisk. Kolleger som syntes innsatsen overfor innsatte var for stor viser at kolleger utgjør en uformell struktur den enkelte betjent må forholde seg til, som krav å innrette seg etter. Betjenten viser motsetning til kolleger som er uenige med han om forholdet mellom sikkerhetsarbeid og hensyn til innsatte. Betjentene er uenige om hva som er viktigst.

Som den diagnostiske kultur (Løchen 1965) er også betjentenes fellesskap en bevarende mekanisme, på et nivå, som er problematisk for menneskene som opplever den. Betjenter som snakker om fellesskapet kan fortelle at det legger begrensning på en selv, og ens valg av handling. På den annen side kan betjentene, i rammen bak fellesskapet, mestre med andre ressurser de er fristilt til å holde fram i sine redegjørelser. Løchen tok, som nevnt, i liten grad for seg pleierne i sykehuset, og deres eventuelle redegjørelser.

Når jeg videre i intervjuet spurte om eksempler på hva rapportering kunne inneholde fikk jeg til svar; å glemme cellevisitasjon, til fordel for samtale med innsatte. Omtalen var at det egner seg for rapportering ettersom det går på reglement og rutinebeskrivelser: *Det kan du gå og si til en overordnet, fordi det er slikt de er opptatt av, det er sånt som kan rapporteres i forhold til reglementet. Det er sånt som du kan ta en kollega på. Det er frustrerende, det er å svikte kolleger. Kolleger skulle være sterkere overfor ledelsen.*

Betjenten viser et misforhold; manglende gjensidig forståelse mellom betjenter og mellom betjenter og ledelse om hva som skal være primært fengselsarbeid. Når uenigheten blir tydelig forteller han om et dilemma han forholder seg til alene. Han må plassere seg i forhold til motsetninger. Når fortellingen om ulike praksis formes i en annen forståelse enn at betjenter står sammen, må betjenten ta standpunkt til det den andre rammen beskyttet mot å ta standpunkt til. Betjenten må være, og argumentere for å være, på egen hånd, uten å holde fram støtte fra kolleger. Han tar avstand til det ledelsen representerer og viser skuffelse over kolleger som er lojale mot ledelsen heller enn mot kolleger.

Betjenten viser frustrasjon over kolleger som svikter, og over ledelsen som svikter, ved at de ikke anerkjenner det viktige og meningsfulle ved arbeidet slik han ser det. Når kolleger svikter faller bunnen ut av fellesskapet og betjenten er frigjort til å fortelle om seg selv. Å fortelle om seg selv, når kolleger også representerer et krav, åpner for å holde fram andre hensyn enn kollegiale som avgjørende for egen handling. Han kan ta avstand til kolleger, når han forteller i en ramme hvor han holder fram deres svik og ikke deres støtte. Han forteller om å ville gjøre noe for innsatte og beskriver kolleger som kan hindre han i det.

Når kollegene svikter – mellom lojalitet til kolleger og system

Når fortellingen om å være betjent ikke har idealet om kollegialt fellesskap, eller *viet* blant betjentene, som utgangspunkt, kan negative opplevelser med kolleger holdes fram. Betjenten foran viste distanse til kolleger som svikter ved å holde fram at å gjøre en god jobb rettes mot innsatte. Han holder fram arbeidet med innsatte i motsetning til kolleger fordi de holder seg til ledelse og sikkerhetsarbeid. Bak forståelsen av fellesskap, kan betjenter holde fram andre hensyn i fortelling om seg selv. Uenighet om mål, middel, aksept og ideologi kan uttales når idealet om fellesskap og plattform faller. Et ideal faller bort, betjenten er alene om fortellingen hvor han kan holde fram andre hensyn. Hver enkelt må forholde seg til dilemmaer, og redegjøre for det de holder fram. Når kolleger svikter gjøres rom for andre hensyn.

En betjent forteller i et intervju om sin erfaring med ulik praksis av visitasjon etter besøk – stripping av innsatte. Betjenten har opplevd å be en innsatt kle av seg, og fått til svar at innsatte slapp det da en annen betjent gjorde jobben. Betjenten forteller om opplevd ulik praksis med dette som utgangspunkt: *Vi har jo rutinebeskrivelsene, de ligger der, men det blir ikke fulgt. Kanskje blir du den store stygge ulven midt opp i det hvis du gjør jobben korrekt. Det er klart at det skaper splid; du får gode betjenter og mindre gode, eller slemme betjenter som tross alt gjør jobben riktig. I innsattes øyne blir han en streng betjent. Det skaper litt misnøye blant betjentene, ja litt uro.*

Jeg: *Tar dere det opp og snakker om det; ”hei, jeg visiterer sånn og sånn” ?*

Betjenten: (...) *Det er klart at det skal litt til, for oss som er unge, å irettesette, eller å si fra, til en som har trasket her i 10 år. Det skal veldig mye til. Til folk på ens egen alder, de kan en snakke med om slike ting, eller si fra om hvilke rutiner en har på stripping. Men sånn som med førstebetjentene her nede er det vanskelig; å prate med dem, noen av dem, å si; ” kanskje det ikke er riktig, å gjøre det på den og den måten.”*

Jeg: *Er det vanskelig å prate, også med overordnede, om det?*

Betjenten: *Ja, det er det. Det er nok det, det tror jeg, det gjør en nok ikke ofte.*

Jeg: *hvorfor ikke?*

Betjenten: *Jeg har vel kanskje gjort det selv noen ganger, og da kan det hende at du, ja jeg vet ikke, du kan være heldig og komme gjennom, og kanskje vedkommende er enig med deg i det du sier, men andre ganger er vedkommende ikke det, og da føler en vel det at; ”skal du rette på meg?”*

Betjenten forteller om å befinne seg mellom ledelse og kolleger. Ulik praksis er ikke ressurs i fortellingen med budskap om betjenten som står alene. Han finner ikke støtte i plattform. Han søker rutiner som er der, men finner ikke støtte for det hos kolleger. Han vil følge instruksen, men møter andres praksis som begrensning på eget arbeid. Kolleger hindrer han i å utføre jobben slik han selv finner det riktig. Han må selv forholde seg til sin motsetningsfylte hverdag hvor andre betjentes praksis legger begrensning på hans egen; kollegene utgjør en uformell struktur som krever en annen praksis enn den han selv vil stå for. Praksis i henhold til rutinebeskrivelsene hindres.

Når det blir uttalt og tydelig at kolleger ikke alltid står sammen, blir betjentene i seg selv tydelige. Det kollegiale fellesskapet kan ikke lenger holdes fram som buffer. Hver og en forholder seg til motsetningene og må foreta valg mellom krav og hensyn. Goffmans begrep ”front”- og ”backstage” (1959 & 1974) viser forvaltning hvor ”backstage” åpner for å holde fram seg selv og gjør ”frontstage” til en opptreden en kan fortelle om. Bak scenen kan en fortelle om det som skjer på scenen. Goffmans begrep kan i denne sammenhengen brukes for å illustrere hvordan betjentene bak rammen av fellesskap (”backstage”) kan fortelle om fellesskapsrammen (”frontstage”) som en iscenesettelse. At den andre rammen snakkes *om* bak, viser en annen bevissthet om det som fant sted, i den andre rammen. En annen bevissthet blir synlig. Det som holdes fram bak, kunne ikke holdes fram i det som nå, med distanse, kan fortelles om som en iscenesettelse. Der iscenesettelsen skjedde, var betjenten i rammen og var den dermed ikke bevisst, fordi han var oppslukt av forståelsen som var gyldig der. ”Back” og ”front” viser lagvise rammer, hvor fortellingen som hører til bak iscenesettelsen, er en sannere fortelling der den fortelles. Goffmans grep åpner for at andre ressurser kan holdes fram i en ramme bak en annen. Rammen bak har også en funksjon for de som befinner seg i den. Fortelling om en ramme som en iscenesettelse - slik betjentene bak fellesskapet kan fortelle om det – åpner for bevissthet om iscenesettelsens funksjon, og en kritisk bevissthet om dens konsekvenser. Den enkeltes dilemma er en sannhet i fortellingen som ligger bak fortellingen om fellesskap. Andre rammer for å fortelle om seg viser ens egen opplevelse som ikke kan holdes fram i front.

Betjentene kan bruke egne argumenter for hensyn de kan holde fram ”backstage”. Hensynet til kolleger har endret karakter fra primært hensyn til å bli ett av mange krav

for betjenter som snakker *om* fellesskapet og kan holde fram og argumentere enten for lojalitet til innsatte eller lojalitet til systemet med motsetning til kolleger. Det gjøres ved å eksemplifisere kollegers avvik fra idealet de selv står for.

Løchens' (1965) analyse av den diagnostiske kultur viser en kultur som gir mestring av motsetninger mellom de motstridende målene for organisasjonen. Kulturens funksjon er at medlemmene unngår konfrontasjon mellom ideal og realitet. Kulturen er en mekanisme som bevarer det sosiale systemet som ikke ville tåle åpenhet om avstanden mellom de to målene for virksomheten, og dermed avverger sammenbrudd i det sosiale systemet. Som en buffer virker kulturen til å dempe kollisjonen mellom indre og ytre krav (1965:214). Han trekker analysen et nivå ned, fra mestring i kulturelle forklaringer til individnivå, og sier kulturen representerer et slør over dilemmaer den enkelte opplever. Den diagnostiske kultur er et slør som kamuflerer konflikt (1965:224). I rammen bak sløret, av mestring i fellesskap, kan sløret avsløres av betjenter som snakker om kollegers avvikende praksis, og den uformelle strukturens begrensning for en selv. De gjør det uten at deres tro på det de selv gjør bryter sammen, fordi avsløringen frigjør andre ressurser i fortellingen om egen mestring. Andre hensyn kan holdes fram i rammen bak rammen av fellesskap som bekrefter det betjentene holder fram og styrker deres tro på egen mestring.

Fellesskapet er bygd om at betjenter betrakter omgivelsene fra samme ståsted, det er viktigere enn hvor dette ståstedet er. I rammen av fellesskap er fortellingen om plattformen viktigere enn innholdet i den. Den holdes fram som buffer og bagatelliserer ulik praksis. Den beskytter mot konflikter og gjør åpenhet overflødig for betjenter som alltid kan referere til plattformen heller enn å definere den og hva som er viktig praksis. Når de forteller om egne opplevelser kommer ulik praksis til syne med negative konsekvenser på individnivå. Andre jobber ut fra andre hensyn enn en selv vil gjøre, og det virker tilbake på hver enkelt. Utenfor og i fortelling om fellesskapet kan en annen bevissthet; bevisstheten om plattformen holdes fram. Når betjenter setter ord på opplevde konsekvenser av ulik praksis, trer problemet i ulik praksis fram. Det er et problem som også må relateres til kolleger. Når betjenter snakker ut fra seg selv og egne opplevelser lar det seg ikke gjøre å bagatellisere ulik praksis. Som enkeltmennesker opplever betjentene dilemmaer på grunn av andres praksis, og den uformelle strukturens begrensning på egen virksomhet.

I det psykiatriske sykehuset viste Løchen (1965) at hver og en må forholde seg til det doble mandat organisasjonen er gitt. Den diagnostiske kultur ble opplevd som begrensende for den enkelte. Når oppgavene er doble og bygger på motstridende

verdier og hensyn, må hver enkelt forholdelse seg til dobbeltheten. Betjentene gjør det, de balanserer også alene mellom motstridende hensyn, men viser sammen med kolleger sin tilhørighet til et fellesskap som er viktig og verdsatt. Fellesskap og alene rommer ulike forståelser av seg selv og kolleger. Utenfor fellesskapet er en selv ressurs som mestrer. Bevissthet om egen trygghet er nødvendig når hverdagen er en manøver mellom motsetninger. Andres praksis holdes fram som motstridende til ens egen, med negativ konsekvens for en selv. Kolleger påfører et dilemma for betjenter som må - og kan - holde fram, og redegjøre for andre hensyn.

Jeg har gitt to eksempler på dilemmaer betjenter opplever alene. Det ene satte ord på opplevd konflikt mellom kolleger og innsatte, det andre satte ord på konflikt mellom kolleger og system. Når betjenter blir alene må de ta stilling enten eller; innsatte eller ledelse, omsorg eller kontroll, hensyn innad eller hensyn utad. I andre rammer beskytter fellesskapet mot dilemmaer som blir synlig bak det. Betjentene finner ikke lengre beskyttelse mot forholdelse til motstridende krav, de må heller forholde seg til enda et krav – fra kolleger. De kan selv bestemme hva de nå må holde fram og holde skjult, avhengig av hvilke hensyn som er viktigst og hvordan de lar hensyn bli viktige i sine egne redegjørelser. Betjentenes egne redegjørelser har en bevarende funksjon for dem selv, ved det de kan fortelle om som sin egen mestring.

Egen vilje til reglement – i møte med kollegers uvilje

Firkanter og rundinger behandles i et intervju når tema er sikkerhet og kontroll. Betjenten snakker om selv å være sikker på reglementet, men møter krav fra kolleger om mindre fokus på sikkerhet enn det han selv vil praktisere.

Jeg: Reglementet er jo der, kunne ikke du bare gått inn og praktisert det da?

Betjent: Nei, fordi det har med at vi skal jobbe likt. Hvis jeg kjører firkantet på sikkerhet kommer jeg til å få et helvete med både kolleger og innsatte. Enkelte ting er nok jeg mer firkantet på enn andre, mens andre er mer firkantet enn meg på mye annet. I henhold til reglementet, bare så det er sagt, så står det kan og hvis og om mulig, på det aller meste. Så det er ikke noe problem. (...) Du kommer til et stadie hvor du kjenner så godt til reglementet at du ikke trenger forholde deg til det 100%. Det er en del av deg fordi det er jobben din. Du vet hva du må forholde deg til, og du vet hvor du kan være mer rund i kantene. (...) Du skal få ting til å gli, og til å fungere bra, da må du enkelte ganger gjøre ting du kanskje ikke synes er helt greit, men likevel, for å holde harmonien, roen, at ting skal fungere, så gjør du det.

Betjenten forteller om sitt dilemma mellom å gjøre som en føler best selv, samtidig som en gjennom avgjørelser og handling sender signaler til både innsatte og kolleger om hvem en er, hvordan en plasserer seg. Strengere håndheving av reglementet ville

være mer i tråd med det betjenten mener et fengsel skal være. At kolleger kan gi betjenten *et helvete* viser det kollegiale som en uformell struktur betjenten må forholde seg til. Betjentens egen forståelse av viktig fengselsarbeid er motsetning til kollegers forståelse. Kollegene krever forholdelse i motsetning til det en selv står for. Dette er en fortelling *om* rammen av fellesskap. Betjenten forteller at kolleger danner en uformell struktur som hemmer. Utenfor rammen av fellesskap fortelles det *om* at den krever tilpasning av den enkelte i motsetning til de betjenten helst vil være.

Det er et frigjørende element i å ta avstand til kolleger, selv om det ikke gjøres før deres avvik blir tydelig. Å måtte fortelle om seg selv åpner nettopp for avstand til uformell struktur. Fellesskapet er en uformell struktur som legger negative føringer på den enkeltes arbeid. Uenighet hemmer i fortellingen der betjenter setter ord på ulik praksis. Ord på ulik praksis åpner også for å holde fram egen praksis og andre hensyn.

Frigjøring av flere ressurser

I rammen av fellesskap holder betjentene fram sin vilje til å se gjennom fingrene med at andre gjør arbeidet på sin måte. Å framheve fellesskap er aksept av at enhver gjør så godt de kan og handler etter samme fornuft. Å ikke utfordre andre er å ikke selv bli utfordret, eller konfrontert. I en slik ramme ville definisjon av plattformen fordre konfrontasjon i strid med plattformens funksjon – den er der for å avverge konfrontasjon. Betjentene deler taus kunnskap om hva som gjelder der de er sammen. De viser det gjennom hva de holder skjult og hva de holder fram, i gjeldende ramme. Dag Album (1996:25) skriver om forvaltning av taus kunnskap som forutsetning for relasjonelle aktiviteter. Taus kunnskap om hvilken ramme som gjelder er viktig. Formidling skjer gjennom å ikke uttale det som truer rådende forståelse. Den overordnede, men ikke uttalte, funksjon av plattformen der den holdes fram er at tro på den ikke truer verken ens egen eller andres handling og avgjørelse.

I fortellingen om kolleger vises motmakt mot en sterk uformell struktur. Betjentene kan holde fram seg selv, i motsetning til det de ikke vil være. Utenfor fellesskapet er en selv ressurs i det som holdes fram. Framheving av seg selv gjøres primært i formidling av trygghet på det betjenten selv står for. Ressurser er positiv fortelling om mer enn fellesskap. I rammen med avstand til fellesskapet, frigjøres betjenten til å holde fram andre hensyn. Utenfor fellesskapet er det åpning for å fortelle om seg selv som rund eller firkantet ut fra andre hensyn enn kolleger. De kan fortelle om hva de selv mestrer; hvordan og hvorfor.

SKJØRT FELLESKAP OG STERKE BETJENTER

Betjentene snakker med et annet perspektiv i andre rammer; om seg selv og sine opplevelser med løsrivelse fra det kollegiale som uformell struktur. Å snakke om kollegers måte å arbeide på, og det ved deres måte å arbeide på som gjør hverdagen vanskelig for en selv, er det innerste rommet som betjentene kan åpne bevissthet om. Utenfor rammen av fellesskap blir andre hensyn tydelige, og ressursen er flere referanser for å presentere seg selv. Et nytt ideal trer fram når idealet om fellesskapet avløses av realiteten i ulik praksis. Betjentene er fri til å presentere sin trygghet på seg selv. Fortelling om rammen av fellesskap viser realiteten bak idealet i rammen av fellesskap. Betjentene holder fram hva de vil mestre og hvordan, presentert gjennom det de ser som sine viktigste oppgaver. Erklæring av realiteten bak plattform og fellesskap er ikke en fallitterklæring. Erklæringen hører til i andre rammer, der et annet ideal kan formes av betjenter som viser sin egen måte å mestre motsetninger gjennom hensyn de holder fram. At betjenter bruker andre rammer til snakk om konsekvenser av ulik praksis, viser at både snakk *i* og *om* fellesskapsrammen er viktig og har en funksjon.

Fortellingen bak fortellingen om fellesskap

At konfrontasjoner er sjeldne og at betjentene bruker andre rammer for å komme med kritikk viser hvor sentralt fellesskapet er og at betjentene er enige om at de trenger det. Det er skjørt, det er viktig og betjentene viser sin verdsetting av kolleger ved ikke å true fellesskapet de er i sammen. Dyrkning av fellesskap, og at det fins en ramme bak, viser motsetninger. Det fins to nivåer for å takle motsetninger som begge er skjøre på sin måte. Betjentfellesskapet tåler ikke motsetninger innad. Betjentene blir ensomme utenfor det og må, når plattformen blir utydelig, redegjøre for å finne bekreftelse fra annet hold ved å holde fram andre hensyn.

Å unngå konflikt med kolleger

Jeg: Er det ikke vanskelig å oppleve at andre gjør ting forskjellig fra deg selv?

Betjenten: Det er et par av kollegene mine, inne på avdelingen, som jeg veldig ofte er uenig med, i avgjørelse de tar. Jeg har oppdaget at det fører ofte til unødvendige konflikter på avdelingen. Men jeg gjør ikke noe med det. Det er vel for å ikke skape misstemning blant oss betjenter. Det er vanskelig, for privat liker jeg vedkommende veldig godt. Vi er mer enn kolleger, vi er jo venner. Det ville bli som å "konfirmere" en god venn. Det blir å skulle irettesette. Det synes jeg blir vanskelig.

Betjenten forteller om sin egen opplevelse av det utfordrende og vanskelige i å forholde seg til kolleger hun er uenig med. Hun sier ikke fra når hun opplever at andres avgjørelser medfører konflikter på avdelingen. Hun forteller om å holde skjult

sin opplevelse av at andres praksis gir konflikter, til fordel for bevaring av et godt forhold til kolleger hun liker godt. Hun holder fram fordelene ved god stemning betjentene i mellom og argumenterer ut fra at kollegene er venner. Hun veier hensyn og konkluderer med at det koster for mye å skulle irttesette en god venn. Fellesskapet bevares av betjenter som er prisgitt sine kolleger. Betjenten viser å vite hva som er viktigst der en er sammen. Å kritisere kolleger ville bryte med rammen om fellesskap, der enighet holdes fram og konsekvenser av uenighet holdes skjult. Å unngå konflikt med kolleger er et viktig hensyn, det gir imidlertid en annen konflikt som den enkelte må forholde seg til, men i en annen ramme.

Skjønnets bakside

Å ta avgjørelser med base i skjønn er ikke bare enkelt, det har en bakside; ulik praksis. Ulik praksis er et problem, det fortelles i en annen ramme, bak fellesskapet. Fortelling om å måtte ta avgjørelser selv er noe annet enn å kunne utvise skjønn. Situasjoner med uenighet er konsekvens av dobbelt mandat med utydelig vekting. Videre i intervjuet spør jeg: *Blir en da sårbar som betjent?*

Betjenten: *Ja, man blir det.*

Jeg: *Stilt ovenfor innsatte er dere alltid lojale mot kolleger?*

Betjenten: *Det er vi! Det må vi være. For de er eksperter på å manipulere. Hvis de fikk nyss om at vi er uenige så ville de spille oss ut mot hverandre, og gå til den hvor de visste at de ville få saken sin gjennom.*

Jeg: *Er det noe innsatte prøver på?*

Betjenten: *Ja, hele tiden.*

Jeg: *Lykkes de aldri?*

Betjenten: *Ja, de lykkes med det.....det skjedde for noen dager siden at en innsatt ikke hadde jobb. Jobb skal han ha. Han skal ikke være på avdelingen uten jobb, så jeg sa ” mandag skal du i jobb!” Han svarte meg at han skulle begynne om en uke. Jeg svarte ”jeg vet det, men du skal jobbe uken før også!” Han ville ta det opp med kontaktbetjenten. Jeg sa jeg ikke visste når han kom på jobb igjen, og at dette ikke er kontaktbetjentarbeid, ”du skal jobbe, basta! Enten er du villig til å jobbe eller du må på restriktiv avdeling, det fins mange der som vil jobbe!” Så der prøvde han seg! Og det vet jeg; hadde han fått snakke med kontaktbetjenten ville han sagt ”nja, det er greit, du kan ligge der en uke”. Men han gav seg, om han syntes jeg var streng! Han syntes nok det at jeg var streng.*

Betjenten forteller om seg selv, som mestrer en situasjon ved å være streng og klar på tross av press fra innsatte som ikke vil jobbe. Betjenten forteller at kollegaen ikke ville støtte standpunktet dersom han fikk ta seg av saken. Betjenten kan ta saken i egne hender, og viser seg i stand til å handle alene. Kollegaen som ville gitt etter

overfor innsatte, utgjør en trussel mot det betjenten ovenfor presenterer som foretrukket, og mestret praksis. Betjenten taklet situasjonen uten å la seg manipulere, og unngikk konflikt med en kollega.

Betjenten står alene, når tilliten og lojaliteten mellom kolleger avsløres i fortellingen om kollegaen som svikter. Samtidig gjør det potensielle sviket, fra kollegaen, det mulig å holde fram sin egen mestring. Når sviket blir tydelig og betjenten ikke kan begrunne mestring i enighet og samhold gripes en annen ressurs; fortelling om å takle selv, med redegjørelser om hvorfor og hvordan.

Redegjørelsene

Betjentene kan fortelle om seg selv, med vektlegging av det de selv gjør som ideelt. De holder fram sin egen håndtering i motsetning til kollegenes. Betjentene er reflekterte rundt det de gjør og det de står for. Alt kan begrunnes. Redegjørelser og selvbevissthet forekom meg å være et særtrekk ved fengslet. Jeg tror bevissthet og selvbevissthet henger sammen med fengslets mangfold som egenart hvor mennesker forholder seg til seg selv, hverandre og struktur. At det er viktig å redegjøre for seg selv antyder motsetningene betjentene møter i fengslet, som de evaluerer seg selv i forhold til.

Å bruke hodet - og seg - selv

Begrensningene i systemet kan manifesteres i fortelling om at en er sin egen lykkes smed. Alene kan mestring som avhenger av en selv holdes fram. Det doble mandatet blir synlig på individnivå. Sikkerheten kommer ikke alltid først når omsorg også skal utøves. Betjentene danner et kollektiv for å takle motsetningen det doble mandatet legger på deres hverdag. Fellesskapet beskytter hver enkelt i rammen der en holder fram skjønnsutøvelse og har tiltro til plattformen. Når betjentene forteller om sine egne opplevelser av kolleger som svikter, blir individuell forholdelse til de doble oppgavene tydelig. På individnivå er redegjørelsene for hvorfor en selv gjør som en gjør viktig. Alene kan betjentene holde fram sin egen håndtering av hverdagen, i motsetning til kollegenes, ut fra hensyn som holdes fram og redegjøres for.

Betjent:*Er du alt for rund lar du innsatte ringe litt lengre. Er du jævlig firkantet så får han tre minutter til å snakke!*

Jeg: *Hva skjer om en kollega tar en avgjørelse du ikke ville tatt ? Bruker innsatte det?*

Betjenten: *Innsatte bruker det hele tiden. Men vi bryr oss ikke. Vi henger oss ikke opp i hva den enkelte gjør i tjenesten. En innsatt kan ha spurt om å få ringe, fordi det er sykdom i familien, så kan jeg gi han 20 minutter ekstra³⁰. Andre ansatte kan komme*

³⁰ Innsatte har 20 eller 30 minutter telefontid hver uke.

og si; ”jeg skjønner ikke at du kan være så løssluppen med telefonen, du gir tillatelse og han får ringe hit og dit.” Det har skjedd mange ganger og da svarer jeg: ”Jeg spør verken førstebetjent eller inspektør om tillatelse til å gi innsatte et svar. Jeg vurderer det som at her må vedkommende få lov til å snakke med familien sin. Da er det jeg som står for det og ikke alle dere andre!” Jeg godtar ikke å bli trakassert på den måten av andre ansatte. Jeg svarer for meg selv og tar avgjørelsen der og da. Det er greit at de kan komme i ettertid å si at sånn burde du ikke gjøre. Men i mitt tilfelle, der og da, så gjør jeg akkurat hva jeg vil. Hvis du ikke stoler mer på deg selv enn at du må spørre andre om lov til å tenke fornuftig så får du vurdere jobben din.

Jeg: Er det en dårlig ting det å kommentere en annens avgjørelse?

Betjenten: Ja, men det skjer ofte her. Du får høre; sånt burde du ikke gjøre! Og; du burde ikke gi innsatte mer tid til det enn det som er bestemt! Men jeg sier det er lov å bruke hodet i alle retninger, det er lov til å tenke klart. Reglement er reglement, men det er ikke bestemt at det skal være helt sånn som det står bokstavelig.

Idealet framheves å være at kolleger ikke bryr seg eller henger seg opp i andres tjeneste. Gode betjenter skal ha respekt for hverandres avgjørelser. Mellom kolleger er forståelse og aksept av andres avgjørelser viktig. Betjenten ovenfor forteller om hvordan kolleger burde omgås. Respekt for hverandres avgjørelser skal bygge på tillit. Når betjenten møter kritikk fra kolleger – i omtale av kolleger som andre ansatte ligger det kanskje en distanse – holder han fram og forsvarer sin egen avgjørelse med avstand til andre ansatte. Andre ansatte svikter en kollega med sin urimelige kritikk. Han kan dermed holde fram en redegjørelse basert i trygghet på egen evne til sunn fornuft. Trygghet på ansvaret han har tatt holdes fram i tillit til egen vurdering av situasjonen; i mitt tilfelle, der og da. Som betjent må en være i stand til å stole på seg selv og egne avgjørelser. Kollegene burde ha tillit til hans vurdering, og ikke stilt spørsmål ved den. Når kolleger ikke gir tillit skapes rom for å holde fram tillit til egen dømmekraft i forklaring av det inntrufne. Betjenten har klar sin egen redegjørelse.

Med fotfeste i egen fornuft kan betjenten fortelle om å gjøre akkurat hva jeg vil. Han er fri til å forvare seg i andre hensyn enn lojalitet til kolleger fordi de har vist seg illojale. Betjenten viser hvordan han må forlate idealet som kan fungere, men trues av kolleger som skulle stå sammen. Det er kollegene som svikter. Sviket forklares ikke av strukturen, men ved at de er dårlige kolleger, de er ikke slik de burde være. Han tar avstand til dårlige kolleger, og deres betydning reduseres i omtalen av dem som andre ansatte og ikke som kolleger, slik han tidligere snakket om dem.

Bak fellesskapet åpnes rom for refleksjon om det en er del av i andre situasjoner. En betjent forteller om å ta avgjørelser: *Egentlig skal de skrive lapp for å ringe, men om jeg ikke har noe å gjøre akkurat da, og en kommer og spør, ja så lar jeg han få ringe da. Hvorfor skulle jeg ikke det? Hvorfor skal jeg på en måte nedverdige han ved å si at han får gjøre det dagen etter? Sånn tenker jeg. En er på en måte illojal overfor systemet, fordi det sier at du skal skrive lapp om telefon. Jeg er kanskje litt slepphendt med det. For andre kan kanskje det virke litt provoserende, kanskje for en nyansatt som har fått beskjed om at det skal skrives lapp. Det kommer kanskje til en konflikt med den betjenten da. Det kan ofte være litt vanskelig. Men hvis jeg forklarer den betjenten det godt nok, så godtar han ofte det også. Man bør ikke være firkantet om en kan slippe! Og jeg er ikke en firkantet person.*

Betjentene fristiller seg ved det som holdes fram løsrevet fra formelle og uformelle krav. Betjenten definerer gyldige hensyn der egen mestring holdes fram. Betjentene tar tilbake makten, de viser seg selv som motmakt mot formelle og uformelle krav.

Det er opp til en selv å være tydelig og forutsigbar, overfor kolleger og overfor innsatte: *Om det blir konflikter, om noen er uenige så er det mest fornuftige å holde kjeft og å gjøre jobben sin. Så får andre vurdere en etter det! Din egen jobb den kan du også forsvare selv! For meg er det ikke vanskelig å balansere mellom å jobbe ren sikkerhet og å ta den sosiale delen med innsatte, ved å være både menneskelig og rund. Å gjøre de to tingene samtidig er verken press eller jobb! Det faller seg helt naturlig for meg.(...) Det er en måte å lære å jobbe på. Du må nok jobbe her en stund for å lære det, egentlig er det ikke sikkert du lærer det da heller, det er så stor forskjell på betjenter.*

Sterke betjenter kan se gjennom fingrene med konflikter, å holde kjeft og å gjøre jobben sin uten å påtale andres svik holdes fram som strategi av betjenter som redegjør for hva de selv står for. Å vise seg å stå alene om å forholde seg til sin ensomhet fordrer redegjørelser. Å forsvare sine egne avgjørelser er endelig. Ressursen i å redegjøre for seg selv er at motstridende hensyn gir mangfold med flere standpunkt som hver for seg er viktige. Redegjørelsen holder trusselen mot en selv på avstand når en kan holde fram hvorfor en selv mestrer. Redegjørelse ved å holde fram gyldige hensyn synes viktigere enn forholdet mellom hensyn i fengslets mangfold.

Redegjørelser – om relasjoner til innsatte

Jeg har omtalt betjentenes bekreftende fortelling om kollegiale forhold som familiære. Betjenter kan også fortelle om forhold til innsatte som familiære, fortellingen handler om ens egen betydning i relasjoner til innsatte. Innsatte ser betjenten som *En streng mor* eller *En farsfigur*. Betjentene beskriver mestring av, og bekreftelse i en nær

relasjon til innsatte gjennom: *Jeg er som en mor for dem eller De ser på meg som en far.* En kvinnelig betjent sier i et intervju:

Jeg har det forholdet til innsatte som jeg vil ha, fordi jeg vet at jeg kan sikkert få det. Jeg har et godt forhold til dem. Jeg tror de innsatte, siden jeg er såpass voksen, så tror jeg at de har respekt for meg og ser på meg som en , ja kanskje litt som en streng mor. Men så vet de også det at hvis det er noe så kan de komme til meg og jeg ordner opp. Jeg er snill selv om jeg kjefter, for det er det mange som sier; du kjefter fælt men du er snill. Det har jeg fått høre i mange år. Jeg kjenner mange fra lang tid tilbake og jeg har hjulpet veldig mange med veldig mye. (...) De vet jo at de kan stole på meg.

Hun holder fram det hun selv har gjort for å ha et godt forhold til innsatte. Budskapet er kontroll over relasjonen gjennom sin egen væremåte. Det bekreftes i beskrivelsen av innsatte som verdsetter måten hun er på. Innsatte kjenner henne og vet hvordan hun virkelig er; de aksepterer at hun er streng når de vet at hun stiller opp for dem.

Budskapet er forklaring av tillit fra innsatte gjennom det en selv gjør. Hun holder fram sine egenskaper som betjent ved å vise hvordan det gir henne innsattes tillit. Det er en fortelling med nærhet til innsatte, fra betjenten som har tatt kontroll over sin egen hverdag. Hun selv, og hennes egenskaper holdes fram som ressurser for en relasjon til innsatte som er hennes egen. Betjentes evne til omsorg bekreftes av de den ytes ovenfor. Innsattes bekreftelse trer fram i sin egenart. Nære og omsorgsfulle betjenter blir virkelige når hensyn til innsatte holdes fram som ressurs.

Innsattes bekreftelse

Bekreftelse fra innsatte omtales av en betjent: *Jeg har på en måte en rolle der inne, som jeg føler er bare min. Jeg føler at jeg er verdt noe, innsatte synes det er greit at jeg er der. Jeg får tilbakemeldinger på det. Når jeg kommer på jobb smiler de og er glade for å se meg. Det viser at de setter pris på at man er der. Innsatte gir faktisk mer tilbakemeldinger på den måten enn det ansatte gjør. Og det er veldig hyggelig.*

Innsattes bekreftelse holdes fram i sammenligning med ansattes, av en betjent som verdsetter at innsatte setter pris på betjenten. Kollegenes svekkede betydning kompenseres for av innsatte. Fortelling om egne opplevelser med innsatte holder fram varme og nærhet, sårbarhet og omsorg.

En betjent forteller om arbeidet med innsatte: *Jeg hadde jobbet i lang tid med saken, for å legge forholdene til rette, så kom han ikke tilbake fra permisjon. Først orket jeg ikke synet av han, jeg følte meg snytt. Men så går det et par dager, du begynner å skyve det fra deg. Neste gang er det like galt igjen! Med den innsatte det dreier seg om blir det som et familieforhold, om noen i familien hadde gjort det samme hadde du*

følt deg like snytt. Men du klarer å gå på igjen etter noen uker. Det er vel egentlig sånn en får litt trivsel i jobben sin. Du engasjerer deg, og om du får et slag i trynet innimellom så er det bare en liten tankevekker på at sånt skjer! Det var en som rømte en gang, jeg fikk han inn igjen. Jeg fikk fulgt han opp og så gikk det helt fint. Det sier mer om personene egentlig, enn om jobben. Selv om han rømte den første gangen så forsto han etter hvert at gjensidig tillit var viktig. Det går helt fint med han nå. Det hjelper å ikke gi opp, i noen tilfeller. Det er egentlig noe av det beste du kan oppleve.

Betjenten beskriver nærhet. Nære relasjoner til innsatte er et hensyn betjenten plasserer seg selv i forhold til. Der betjentene evaluerer seg selv kan nærhet til innsatte holdes fram som viktig og avgjørende hensyn for å være en god betjent. Bekreftelse fra innsatte befester identitet for nære og medmenneskelige betjenter som er trygge nok til å holde fram menneskelige hensyn til innsatte i både positive og negative opplevelser. Sammen med de betjentene yter omsorg overfor bekreftes de som omsorgsfulle betjenter. I rammen som gjør gyldig formidling av bekreftet forståelse for innsatte kan betjentene fortelle ut fra omsorg som isolert hensyn. Betjenten er tilstede og oppslukt av rammen som realiserer omsorg og bekrefter en nær og omsorgsfull betjent. Samvær og delte opplevelser bekrefter og forankrer identiteten en står fram med (Album 1996: 218).

Der betjentene holder fram sin forståelse for innsatte viser de en evne til bagatellisering av potensielt svik fra innsatte, som ligner den de viser i sin forklaring av kollegers avvikende praksis som uproblematisk, i en annen ramme.

Konsekvenser av nærhet til innsatte

Omsorg skal balanseres med distanse. En betjent svarer på spørsmål om alt egentlig dreier seg om summen av småting: *Sånn som handling er et godt eksempel som viser bagatellene i det. Man hjelper dem; en er fri for tobakk og må ellers vente til uken etter. Da blir det til at en yter den kortsiktige omsorgen, mens den langsiktige ville være å ikke gjøre det, men heller be han planlegge.*

Jeg: *Kan det gi konflikter mellom forholdet til innsatte og til kolleger?*

Betjenten: *Ja, det er klart at tenker man for mye kortsiktig så blir det fort det.*

De små tingene er hver for seg bagateller som betyr mye for innsatte og som koster den enkelte betjent lite der og da. Hensynet til innsatte kan stride mot hensynet til kolleger dersom en tenker kortsiktig. Bevissthet om alle hensyn på en gang er uoverkommelig. Nærhet til innsatte skal ikke gå på bekostning av kolleger, eller formelle krav. Rehabilitering og opplæring av innsatte til ansvar for seg selv skal iverksettes der små tjenester for innsatte er urimelige å ikke etterkomme der og da.

Betjenten fortsetter: *Hvis man gir litt lett på de små tingene, samtidig som en gir beskjed om at sånn skal det egentlig ikke være, så har man en allianse man faktisk kan bruke i en konfliktsituasjon. Man skal ikke gi goder for å unngå bråk. Men å ha en allianse; for eksempel dersom jeg har mistanke om rus, så er sjansene store for at han faktisk blir med meg uten protest! Jeg tror ikke mange jobber bevisst sånn, men det er mulig. Å møte innsattes ønsker i små ting er lett, en er ikke bevisst det som skjer der og da. Betjenten holder fram positive konsekvenser det kan ha. Han kan ses å tilstrebe distanse til innsatte ved å holde fram at de små tingene gir en allianse. I fortellinger der hensynet til innsatte er tydelig er det alltid forståelsen for innsatte som er primær. Det er distanse som etterstrebes når motsatte hensyn igjen blir tydelige.*

Senere snakker betjenten om respekt: *Når man jobber på en avdeling må man faktisk tenke på at man skal være der, jobbe der. Da er det ikke så enkelt og hierarkisk. Det viktige er å behandle dem som folk, jeg har respekt for dem. (...) Man sier vanligvis at om innsatte kaller deg en drittsekk så skal du ikke bry deg om det. Men jeg tror det er på veg ut! Jeg er faktisk fornøyd med at jeg bryr meg om at innsatte kaller meg en drittsekk! Jeg kan gå hjem og føle meg litt nedfor. Det gjør oss på en måte forholdsvis likeverdige; de er ikke undermennesker. Jeg ser dem som likeverdige men de er i en posisjon hvor de ikke kan være det. Det med respekt bør gjennomsyre det vi gjør her.*

Betjenten søker og gir eksempel på nærhet til innsatte ved å holde fram respekt for innsatte og hvorvidt det lar seg gjøre å være likeverdige som mennesker. Betjenten holder fram nærhet til innsatte med base i hva nærhet gjør med en selv. Det er den menneskelige betjenten som holdes fram. Sårbarhet er også et trekk ved menneskelige relasjoner. Der den menneskelige betjenten holder fram omsorg og nærhet til innsatte er egen sårbarhet en side ved nærhet. Betjenter som respekterer innsatte blir sårbare for brudd med respekt og misbruk av tillit. Sårbarhet bekrefter.

Og konsekvenser av tillit

De formelle strukturkravene gir reguleringer for relasjoner til innsatte. Blant annet skal en aldri stole på en innsatt. Det fins også reguleringer på relasjonen i uformelle strukturkrav som forventninger fra kolleger. Forventninger fra kolleger som styrer den enkelte betjents fremstilling av sitt forhold til innsatte må ses i sammenheng med kollegial lojalitet. Der betjentene kan fortelle om seg selv og viktige hensyn utenfor fellesskapet fins større rom å definere seg innenfor. En betjent forteller: *Om en kollega har vært i klinsj med en innsatt så kan ikke jeg si at "han der, han er håpløs" fordi kollegaen min synes det . Jeg må få min egen opplevelse av det. Jeg får prøve, og kanskje det nytter med oss to! det er faktisk sånn at noen kan få noe godt ut av*

noen, om en bytter litt på det. Noe som jeg ikke takler det kan andre ordne opp i igjen. Vi kan ikke kaste ut en som ikke fungerer! Noe godt er det sikkert i han også!

Jeg: hva skjer om en innsatt misbruker tillit?

Betjenten: Det gjelder å ikke være for stolt. En må svelge litt stolthet. Det er jo litt vondt. Når du på en måte har fått tillit til et menneske så driter han egentlig i deg. Det er ikke noen god følelse. Det gjelder uansett om det er en innsatt eller en kollega. En må svelge stoltheten og gå på igjen, si at "vi prøver igjen". Det går an det. Det er viktig her inne det, at har man gjort en feil så skal en faktisk kunne gjøre det, som betjent. Det er ingen som er feilfrie.

Betjenter og innsatte søker i hverdagen tilnærmet sameksistens som "vanlige folk". Innsatte er også vanlige folk som fortjener respekt. De viser hverandre en dagligdags form for tillit i det som fortoner seg som hverdag. Betjentene sitter ikke over innsatte som ringer, men er diskret tilstede. En betjent forteller, når vi sitter inne på vaktrommet og innsatte sitter i telefonen: *Om noen ringer på døren nå skal jeg egentlig be innsatte legge på telefonen og låse vaktrommet. En kan løpe ut, være rask, men det er en risiko. Det er jo en grunn til at de er her, de er jo kriminelle! Vi har eiendeler her inne, sensitive opplysninger. Men er det en jeg stoler 100% på så lar jeg han prate mens jeg går ut.*

Betjenten skal ivareta sikkerhet og rutiner overfor et menneske han ikke vil avbryte i en samtale. Å be en innsatt om å legge på telefonen, låse han ut blir en synlig handling mellom de to, og brudd med mellommenneskelig respekt og tillit. Stolthet, tillit, og lov til å gjøre feil er snakk ut fra hverdag for betjenter som har respekt for innsatte. Innsatte bekrefter en nær og omsorgsfull betjentidentitet som gir mening i hverdagen. Med forståelse av seg selv plassert i hverdagen er distanse noe som kan søkes, for å innfri en forventning utenfra om bevoktning som ikke bekreftes i samvær.

Tilbake til utydelig mandat

En inspektør forteller om motsetninger i kravene til hva han skal representere. Hans fortelling handler om manglende konsistens i retningslinjene fra departementet. Han svarer på spørsmål om hva som er viktig for betjentene: *De får ikke gjort det som er viktig for dem, fordi vi, fra ledelsens side ikke har lagt forholdene godt nok til rette for det. Vi har mange strukturelle problemer vi ikke får avklart. Vi får problemer med å sortere ting der de hører hjemme. Du får ikke entydige signaler i forhold til vektlegging, du får ikke tatt opp diskusjonen om sikkerhet kontra innhold. Uansett signal vil kontakten mellom betjent og innsatt være av betydning. Vi får doble signaler ved at man har to til dels motstridende hovedmål Man får ikke entydig*

prioritering mellom hovedmålene fra departementets side. Dermed lager du en kultur der du skal skjønnsmessig vurdere det meste uten at du har en felles plattform, slik at det spriker på inspektørnivå, det spriker på førstebetjentnivå, det spriker på betjentnivå. Mye av den kulturen her er styrt helt fra toppen. Dessuten er mye av kulturen her styrt av manglende konsekvens. De som vil kan "gjøre som de vil".

Inspektøren uttrykker forståelse for betjentenes situasjon, samtidig som han beskriver sin egen situasjon der han sitter mellom barken og veden og skal forvalte signalene fra departementet og omsette dem i praksis. Han skjønner det som gir mening for betjentene, viktigheten av et godt forhold mellom betjenter og innsatte er kjent. Som representant for ledelse, talerøret mellom departement og betjenter, skal han be betjentene prioritere mellom arbeidsoppgaver uten tydelige retningslinjer. Inspektøren forstår betjentenes dilemma. Det er også hans eget, fordi det bunner i at fengslets mandat er utydelig i forvaltning av motstridende oppgaver. Han snakker også om regler: *Om jeg skal si hva jeg mener er fundamentalt galt, og da snakker jeg helt generelt, det er at fengselsvesenet har sånn tro på regelstyring.*

Mandatet er utydelig, det forplanter seg nedover i organisasjonen. Inspektøren savner en felles plattform. Han holder fram at grunnen til at plattformen mangler fins utenfor fengselssamfunnet. Begrunnelsen er manglende, eller tvetydige, retningslinjer fra departementet. Det er en kjent forklaringsstrategi og overlevelsesmekanisme på flere nivåer. Motsetningene kan begrunnes i pålegg og forventninger utenfra. Kravene utenfor og utenfra er fundert i en annen forståelse enn den som kan dannes innenfor. Det som er utenfor har en ikke makt over, men det krever ens forholdelse. På Kriminalpolitisk konferanse 2000 kunne hele fengselsvesenet, fra betjentnivå til ledelse i justisdepartementet, med sine indre motsetninger, samle seg i delt visshet om at de er innenfor, de kjenner realiteter og potensial, mot medier og opinion utenfor som ikke har forutsetninger for å kjenne det som er viktig for dem som er innenfor.

OPPSUMMERING

I brytningstiden fengslet er inne i skal en ideologi sidestilles med en annen. Ideologiene er motstridende der de skal gjennomføres side om side. En etablert rolle, som agent for sikkerhet, skal ivaretas og utøves samtidig som en ny rolle skal etableres formelt uten at de ytre rammene endres. Omsorg er motstridende til kontroll. Omsorg er rettet innad, mot ivaretagelse av innsatte. Kontroll er rettet utad, mot ivaretagelse av samfunnet. Betjentene ivaretar omsorg med utgangspunkt i hverdagen med innsatte hvor omsorgsrollen bekreftes av de den utøves ovenfor. Kontroll og sikkerhetsoppgavene gir et rolledilemma.

Betjentene mestrer motsetningene sammen i fellesskap, som forståelsesramme hvor de med skjønn, og sunn fornuft forener motsetningene utenfra i fortelling om felles plattform. Motsetningen mellom omsorg og kontroll danner motsetning mellom hverdag og struktur. Idealet er å forene de formelle kravene i hverdagen. Med begrunnelse i plattformen er ikke ulik praksis et problem. Betjentene møtes med sine delte frustrasjoner i et kollegialt fellesskap som gir styrke når organisasjonen ikke gir støtte. De samles om enighet. Med bevissthet om enighet er ulik praksis en bagatell: *Vi er jo forskjellige som mennesker, vi har forskjellig måte å gjøre ting på, det er ikke et problem. Når det gjelder det som er viktig så har vi en felles plattform.* Tro på plattform bevarer det sosiale systemet, på tross av motsetningene.

Når fellesskapet avløses av rammer som åpner for den enkeltes fortelling om seg selv kommer andre frustrasjoner til uttrykk for den enkelte som holder fram opplevde konsekvenser av andres avvikende praksis. Betjenter som kan redegjøre for seg selv og sine avgjørelser viser sin mestring med annet grunnlag enn enighet med kolleger. Når motsetningene til gode kolleger blir tydelig kan betjentene holde fram andre hensyn i redegjørelsene. Omsorg og hensyn til innsatte argumenteres for av betjenter som holder fram at godt betjentarbeid bekreftes av innsatte. Kontroll er et krav utenfra, som ikke bekreftes av de kontroll utøves med hensyn til. Kravet kommer utenfra betjentenes hverdag, som er preget av samvær med innsatte. Redegjørelser fra betjenter, som kan fortelle om innsattes bekreftelse mestrer alene utenfor fellesskapet.

Jeg har vist hvordan betjentene mestrer motstridende oppgaver gjennom å forvalte ulike hensyn som holdes fram og motstridende krav som holdes skjult i ulike rammer, som kontekstavhengige forståelser av seg selv, hverandre og struktur. Når kontroll holdes fram holdes omsorg tilbake fordi det representerer en motsetning. Kontroll holdes fram i sammenheng med hensyn til struktur som selvfølgelig ansvar utad. Når omsorg holdes fram holdes kontroll skjult fordi det strider mot omsorg. Omsorg holdes fram i sammenheng med hverdag og hensyn innad. Idealet er forening, det møter realiteter som viser grunnleggende motsetninger mellom kontroll og omsorg. I organisasjonen lar de seg bare forene om menneskene der tilpasser seg ved å forvalte motsetningene i atskilte rammer.

7 AVSLUTNING

Fengslet har et dobbelt mandat. Det skal beskytte samfunnet gjennom å holde straffedømte innesperret. Samtidig skal fengslet beskytte innsatte mot negative konsekvenser av isolasjonen, og begynne rehabilitering av innsatte. Kriminalomsorg og straffeideologi er motstridende ideologier som skal forenes i en og samme anstalt. Det ene ideologien peker ensidig utover mot beskyttelse av samfunn, den andre peker også innover, mot omsorg for innsatte. Det doble mandatet pålegger fengslet som sosialt system og betjentene – de jeg har studert – å forholde seg til motsetningen mellom kontroll og omsorg på flere nivåer. Samfunnet ser to mulige måter å få bukt med kriminalitet på; stenge lovbrøkerne inne, og prøve å rehabilitere dem. Dobbeltheten på samfunnsnivå medfører doble oppgaver der både kontroll og behandling iverksettes. Det doble mandatet gir motsetninger mellom oppgaver, og retningslinjene for hvordan de skal vektlegges i forhold til hverandre mangler, eller er i beste fall utydelige. Forholdet mellom kontroll og omsorg er utydelig i fengsel fordi mål og middel ikke er avklart i samfunnet som gir fengslet sitt mandat.

Systemets bødler

Motsetningene i fengsel er sammenlignbare med dem Yngvar Løchen (1965) viste i sin analyse av det psykiatriske sykehuset. I hans analyse av gruppene i sykehuset tar han for seg pleierne minst. Pleierne har daglig kontakt med pasientene, det er de som i praksis utøver motstridende oppgaver, med nærhet til pasientene. Løchen kaller pleierne systemets bødler (1965:117). På samme måte skal betjentene i fengslet utøve kontroll og omsorg overfor innsatte de har daglig omgang med. Betjentene skal utføre motstridende oppgaver, pålagt utenfra i nærhet til innsatte. Betjentene er fengselssystemets bødler. Gjennom måten det doble mandatet forplanter seg nedover vises motsetninger i betjentenes oppgaver på flere nivå.

Omsorg er et formelt krav fra ledelsen, men det holdes også fram av betjentene som et hverdagshensyn i motsetning til kontroll. Kontaktbetjentordningen er et formelt krav som gir merarbeid og representerer motsetning til kontroll. Ordningen legitimerer også den hverdagsbaserte omsorgen som betjentene er kjent med, kan holde fram og være lojale mot.

Struktur og hverdag

Kontroll fordrer systemlojalitet, og omsorg fordrer hverdagslojalitet. Hverdag danner forståelsesramme for omsorg. Hverdag er forståelsesramme for sikkerhet gjennom skjønnsutøvelsen som holdes fram blant de som deler hverdagen – med avstand til definisjoner ovenfra og utenfra. Ved å holde fram skjønnsutøvelse i hverdagen danner

betjentene fellesskap i en plattform de er sammen om. I rammen av fellesskap holdes plattformen fram som betjentenes enighet om forholdelse til urimelige krav fra ledelsen, og krysspresset de er utsatt for gjennom motstridende krav og hensyn.

Fellesskapet som kollektiv

Betjentene forvalter og mestrer krav og hensyn både i og utenfor fellesskap med hverandre. De danner kultur for mestring sammen, men forholder seg også til den som problematisk med en annen forståelse enn den som er delt i fellesskap. Slik Løchen ser den diagnostiske kultur som en mekanisme som bevarer det sosiale systemet i sykehuset ser jeg betjentenes forståelse av fellesskap, og forklaringene av ulik praksis som uproblematisk i denne forståelsen, som en bevarende mekanisme i og for fengselssamfunnet.

I sykehuset virket den diagnostiske kultur som buffer gjennom forklaring av atferd ved individenes egenskaper. Betjentenes forståelse i fellesskap ufarliggjør ulik praksis ved å forklare den med ulik personlighet. I rammen av fellesskap tolereres ulik praksis ved at den felles plattformen holdes fram å ligge under kollegers avgjørelser. Der plattformen holdes fram, begrunnes ulik praksis i det uklare mandatet utenfra; ulik praksis er resultat av omgivelsene og av den enkeltes personlighet. Betjentene har utviklet en kultur som minner om den diagnostiske kultur på den måten at ulikhet kan forklares ved personlighet og derfor holdes fram som naturlig uproblematisk.

Kulturen som holder fram plattformen, avverger konflikt som ville bryte ned det sosiale systemet. Alternativet til å formidle tro på plattformen ville være konfrontasjoner mellom betjenter som enten vil være mer runde eller mer regelorienterte enn kollegene. En slik konflikt ville bryte ned idealet betjentene deler. Åpenhet om den enkeltes opplevelser av ulik praksis ville blottlegge kollisjonen mellom kravene utenfra og hensyn innad. Kontroll og omsorg ville stå fram som uforenelige der betjentene samler seg om idealet som er forening. Betjentenes tro på kollegenes sunne fornuft og deres bagatellisering av ulik praksis danner en buffer mellom ideal og realitet. Fellesskapet mellom betjentene og deres tro på forening av motsetningene bevarer inntrykket av at fengslet mestrer det doble mandatet, og unngår sammenbrudd i form av å måtte foreta et valg mellom ideologier som følge av åpenhet om at de ikke lar seg forene. Fellesskapet har en bevarende funksjon.

Bak fellesskapet

Løchen går ett nivå ned i sin analyse. Han tar for seg hvordan det doble mandatet oppleves av hver enkelt, men som sagt tar han i liten grad for seg pleierne. Løchen ser

at det doble mandatet har som konsekvens dilemmaer for enkeltindivider som må forholde seg til motstridende krav; den diagnostiske kulturen er en nødvendig mekanisme for det sosiale systemet, men har negative konsekvenser for enkeltmenneskene som sammen utøver den.

Fellesskapet har en funksjon, men på den annen side opplevde jeg hvordan betjentene kan gi sin egen fortelling i en annen ramme enn den som er orientert mot å holde fram plattformen. Når fellesskapsrammen avløses av den enkeltes fortelling om egne opplevelser av svik fra kolleger, blir den enkelte konfrontert med dilemmaet i det motstridende mandatet. Motsetningene blir tydelige for den enkelte. Bak rammen av fellesskap kan betjentene fortelle om hva idealets opprettholdelse koster hver enkelt. Fellesskapet har ikke rom for åpenhet om hver enkelts frustrasjoner over ulike praksis. Åpenhet om konsekvensene av ulike praksis truer idealet de samles om i fellesskap, derfor må opplevelser av konsekvensene holdes skjult der plattformen holdes fram. I fortelling om fellesskapet kan negative opplevelser av kollegers avgjørelser holdes fram. Andre rammer åpner for andre frustrasjoner enn de betjentene kan samles om.

Ulike rammer med ulike frustrasjoner

En feltforsker kan fungere som søppelbøtte. Ingen finner en søppelbøtte med mindre det er behov for en, den brukes i alle fall ikke dersom det ikke er behov. Mye frustrasjon blant betjentene er delt, den som rettes utover er samlende for fellesskapet; frustrasjonene omformes til fellesskap som ressurs. Blant betjentene fins frustrasjon som ikke kan gjenvinnes til ny energi i samvær med kolleger, fordi den ville true det som skal styrkes der betjentene er sammen. Frustrasjonen som må holdes skjult blant kollegene, kan holdes fram utenfor fellesskapet. Frustrasjon som skjules i rammen av fellesskap ble meg til del utenfor fellesskapet i fortellinger som gav meg verdifull innsikt. Det som ikke var snakkbart med kolleger, var snakkbart overfor meg.

Ressurser i rammer

Jeg fikk ta del i en ramme hvor betjentene snakket ut fra en annen forståelse av temaet ulike praksis. I rammen med snakk om fellesskapet – i motsetning til snakk ut fra fellesskap – kan begrensningene i fellesskapet holdes fram. Snakket om fellesskapet realiserte kritisk bevissthet om kunnskapen de forvaltet i rammen av fellesskap. I rammen for snakk om fellesskapet kunne kulturens begrensning holdes fram fordi de snakket i og ut fra en annen kontekst. I det betjentene satte andre hensyn enn fellesskapet med kolleger i fokus for fortellingen presenterte de andre tatt-for-gitt-heter som satte den første forståelsen under kritikk. Andres praksis som motstridende til ens egen kunne holdes fram som den trusselen den kan oppleves som. I tråd med

Habermas (Eriksen & Weigård 1999:40,70) kan vi si at betjentene kan holde fram en annen forståelse av den livsverden de var del av. Gjenkjennelsen som var delt i rammen av fellesskap, holdes ikke lenger fram og forplikter betjentene. Dermed kan de holde fram sin kritiske bevissthet om det som er delt i rammen av fellesskap. Med kritisk bevissthet og distanse kan de fortelle om fellesskapet som en iscenesettelse når de befinner seg bak scenen.

Goffmans begrep ”back”- og ”frontstage” (1959 & 1974) egner seg til å beskrive betjentenes fortelling om fellesskapets begrensning. Med begrepene innføres et viktig skille der deltakerne ”backstage” kan forholde seg til ”frontstage” som en iscenesettelse mens de ”backstage” holder fram sitt sanne jeg. ”Backstage” frigjør fra kravene som fins ”frontstage”. ”Backstage” kan forstås som rom for å vise fram sider av seg selv som en ikke kan vise ”frontstage”. Situasjoner som gir plass for kritisk bevissthet om fellesskapet åpner for andre ressurser som bekrefter og befester betjentidentitet.

Betjentene blander ikke rammer, de finner bekreftelse ved å være i rammer, som gir tilhørighet (Album 1996). Ved å skille mellom ulike fortellinger og rammer med tilhørende budskap åpner betjentene rom for flere hensyn. Disse former betjentenes roller og identiteter som lagvise idealer i en kompleks virkelighet.

Randall Collins (1988:251) tolker Goffmans syn på funksjon av opprettholdelse – og dyrkning - av identitet som står fram i rammer: *The politeness of everyday interaction is largely oriented towards protecting these self definitions. The ritual code calls for people to avoid threatening topics of conversation, to avoid questioning claims that people have made about themselves, and to show tact in overlooking errors in what one`s conversational partner has said.*

Album (1993: 99) analyserer med utgangspunkt i denne tolkningen funksjonen av pasientenes oppførsel som opprettholdelse av uavhengighet, selvspekt, verdighet og ontologisk sikkerhet.

Å være i rammer i samvær med andre gir tilhørighet og befester deltakernes selv, det gir ontologisk sikkerhet. Å være i en ramme er å dele virkelighetsoppfatning med de en er sammen med. Deltakerne i en ramme er enige om hvordan det er der de er sammen. De kommer ikke med forklaringer det ikke er rom for. Definisjon av identitet hører med til definisjonen av rammen. Virkelighetsoppfatningen i rammen stilles det ikke spørsmål ved i rammen. I rammen stilles heller ikke spørsmål ved det

hver og en står fram med – fordi det antas å representere ens selv. Selvet er hellig og antas komme til uttrykk i identiteten en står fram med i rammen. Identitet er ikke noe hver og en bestemmer å stå fram med, identiteten er del av den delte forståelsen. Den er rammeavhengig. Å samles slik, i delt forståelse, befester identitet og forankrer deltakerne i samfunnsmessig tilhørighet. Derfor er samvær viktig, det bekrefter identitet og gir tilhørighet for selvbilder som ellers blir skjøre.

Fengselsbetjentene opptrer også i rammer. De oppfører seg på en måte som opprettholder rammer de har plass i. Betjentene kan ikke hver for seg stå fram og hevde sin egen forvaltning av motsetningene på en mer adekvat måte en ledelsen pålegger dem, uten at det de holder fram gir tilhørighet. Derfor finner betjenter som kan fortelle om innsattes bekreftelse, tilhørighet og styrke når de kan fortelle om kollegenes svik. Dette er den egentlige grunn til at ikke fengslet, eller en hvilken som helst sosial orden, bryter sammen; vi står fram med det som bekreftes i rammer vi er del av, for at ikke våre selv og vår tilhørighet i samfunn skal bryte sammen.

Å være overfor innsatte

Når bufferen i den felles plattformen faller bort, fristilles betjentene til å holde fram andre hensyn som bekrefter betjentidentiteten som står fram i rammen de da forteller fra. ”Backstage” er hver og en fristilt til å holde fram andre ressurser med tilhørende redegjørelser. Betjentene er også fri til å holde fram bekreftende ressurser i fortellingen om seg selv. Jeg har vist betjentenes måter å fortelle om omsorg og om kontroll overfor innsatte. Omsorg ytes i nærhet til og i samvær med innsatte, innsatte bekrefter den nære og omsorgsfulle betjentrollen. Derfor kan hverdagen framheves som viktig i særstilling og motsetning til formell struktur og krav utenfra. Der betjentene er sammen og tar hensyn – ansikt til ansikt – realiseres tilhørighet, enten det er sammen med kolleger og eller sammen med innsatte.

At kollegene utgjør en uformell struktur ”backstage”, åpner for annen bekreftelse enn den kollegiale i rammen av fellesskap. En annen bekreftelse av å være en god betjent, fins i rammen bak fellesskapet. I rammen bak fellesskapet er det åpent for innsattes bekreftelse av betjenter som framstår som nære, overfor dem, i fortellinger om nære relasjoner mellom betjenter og innsatte. Samvær er bekreftende for identitet som blir virkelig. Omsorg står i motsetning til kontroll der omsorgsrollen bekreftes, som identitet av de den utøves ovenfor. Innsatte som deler betjentens forståelse av at kontroll er noe betjenten selv ikke står for bekrefter betjenten som er nær, og som forstår innsatte. Den nære betjenten, som bekreftes av samvær med innsatte, befester et selvbilde som virker lengre - utover situasjonen der identiteten bekreftes.

Å imøtekomme kravet om kontroll, i vokterrollen, kan ikke befestes som identitet og gi tilhørighet, fordi kontroll er rettet utover. Iverksettelse av det bekreftes ikke av de det ytes med hensyn til, i samvær. ”Backstage” har en funksjon for betjentene som mestrer i å holde fram relasjoner til innsatte de er gode betjenter overfor.

”Backstage” er en annen benevnelse på bevegelse ut fra livsverdenen med kritisk distanse til det en er del av i andre rammer. Løchens analyse av gruppene i sykehuset viser ikke om andre ressurser kan holdes fram i fortelling *om* den diagnostiske kultur – som en ”backstage”. Løchen hadde interesse for Goffman, men griper ikke tak i hvorvidt aktørene former en kritisk fortelling om andre situasjoner hvor andre ressurser kan bli synlig ved hensyn å holde fram, slik betjentene kan holde fram innsatte. Kanskje hadde pleierne, i Løchens analyse, kunnet åpne for deres relasjoner til pasientene, slik min analyse av betjentene åpner for deres relasjoner til innsatte. På den annen side tar Løchen (1965:185-186) så vidt opp pasientenes følelse av at de skal bekrefte sine behandlere. Jeg snakket ikke med innsatte om deres opplevelser av betjentene. I framtidige studier ville det derfor være interessant å inkludere innsatte.

Rammer har funksjon, å være i dem virker på deltakerne gjennom å samle dem om delt forståelse i fellesskap som gir styrke og tilhørighet. Der og da er aktører oppslukt av rammen og av det som hører til den og holdes fram. Livet og fortellingen om livet (Album 1996) er mer enn latente funksjoner og en ubevisst buffer. Fellesskapet er en bevissthet for betjenter som forvalter bevissthet i rammer. Betjentene kan vise sin bevissthet om det de er del av, men ikke i rammen som gjør den virkelig. ”Backstage” åpner for fortelling om ”frontstage”. Slik en skuespiller ikke står på scenen og forteller om det som skjer bak, vil heller ikke en betjent – der forståelsen av fellesskap er delt og plattformen holdes fram – fortelle om sine egne opplevelser av konsekvenser av plattformen. Opplevelsen bak er virkelig bak scenen. Forståelser er virkelige for aktører som er helt og fullt tilstede i rammer. Betjentene kan vise bevissthet om seg selv, det de er del av med begrensninger og med muligheter.

Goffman er ikke eksplisitt opptatt av aktørers motivasjon bak handlingsvalg. Alfred Schütz (Østerberg <red.> 1978:64) belyser motiv, som betraktning av handling. Den som handler lever i utfoldelsen av sin virksomhet, i følge Schütz. Det jeg ser som betjentenes tilstedeværelse i rammer som bekrefter, ligner. Motivet er det som gir mening til den pågående handling. Så lenge aktøren lever i sine handlinger, som løpende prosess, ses ikke motivet i handlingen(e). Jeg ser på samme måte betjentene som ikke setter ord på formålet – der de er er ikke handlingens funksjon tydelig for dem. De har ikke bevissthet om den. Schütz skriver at først når handlingene er

fullførte, kan aktøren vende seg mot sine tidligere erfaringer, observere seg selv og undersøke hvorfor han gjorde som han gjorde. Betjentene viste forståelser av seg selv, og sine handlinger. I andre rammer beskrev de motiv og funksjon av handling, i fortelling om mestring av innsatte, og om konfliktunngåelse overfor kolleger.

Som sosiabile mennesker er betjentene forvaltere som opprettholder en kultur de er del av ved å holde fram plattformen der de deler virkelighetsoppfatning med sine kolleger. De opprettholder en kultur som gir mestring i fellesskap, men kan også vise bevissthet om kulturens begrensning for dem selv "backstage", hvor kollegene står fram som en uformell struktur med sine krav til den enkeltes innordning. Betjentene som til riktig tid holder fram det som må holdes fram og skjult det som må holdes skjult bevarer det sosiale systemet de er del av, hverandre og til slutt seg selv.

Betjentene har bevissthet om det som er vanskelig i jobben de skal utføre, også i forhold til kolleger. At det de skal gjøre kan fortone seg håpløst, er ikke et tema sammen med kolleger som har valgt samme yrke som en selv. Betjentene må tro på det de gjør. Jeg, som kommer utenfra, kan tillate meg forundring over pågangsmot og engasjement. Pågangsmot kan best bevares ved å ikke snakke om det som truer. Betjentene vet hva som truer fellesskapet, men det er kunnskap som er og som må være skjult i rammen hvor fellesskapet holdes fram. Betjentene kaller ikke oppgavene sine håpløse å forene. De gangene jeg kalte oppgavene håpløse, i beskrivelser av mine tanker om fengselshverdagen, er det nærmeste jeg kom irettesettelse fra betjenter.

Atskilte rammer beskytter mot åpenhet

Fortellingen om og med tilhørighet i fellesskap og fortellingen om å mestre alene er to fortellinger som viser sjonglering mellom krav, roller og identiteter. Flere fortellinger om å være betjent lever side om side, og viser mulighet for å leve opp til motstridende forventninger gjennom tilstedeværelse der en til enhver tid befinner seg. At fortellingene krever forskjellige rammer, gjør motsetningene synlige. Fortellingene representerer forståelser som må holdes atskilt. Atskilte rammer er en måte å håndtere motsetningene på. Betjenter som holder krav og hensyn atskilt i rammer, mestrer motsetningene. Et hensyn, en fortelling, er primær i en ramme. Betjentene mestrer motstridende hensyn, ved å skifte mellom forståelser. Hensyn som holdes fram til hver sin tid gjør virkelig flere betjentroller. Der strukturhensyn er primære, skyves innsatte i bakgrunnen, der hensyn til kolleger er primært, blir det rom for avstand til struktur og innsatte. Der hensynet til innsatte er primært, skyves formelle hensyn og kolleger som uformell struktur i bakgrunnen.

Ulik praksis er primært et problem for den enkelte. Sammen med kolleger bekjempes andre problemdimensjoner. Fortellingen om fellesskap er framheving av potensialet i å dele utfordringer. Fortellingen handler om den greie hverdagen, balansen som finnes, om å realisere et ideal jeg har stilt spørsmålstegn ved. Fortellingen handler om å ville lykkes gjennom eksemplifiseringer av det de mestrer. Idealet er at betjentene har et fellesskap som er viktig, de støtter hverandre, kan prate åpent og har en felles plattform for det vanskelige arbeidet de alle skal utføre. Å samles om samme fortelling om at fellesskapet fungerer er viktig. Åpenhet om det som er delt, er ikke så viktig som visshet om at noe er delt. Det er viktigere å fortelle om åpenhet sammen enn å praktisere den. Å dele forståelse av at åpenhet er mulig gjør at verken fellesskapet eller den enkelte er truet.

Å mestre sjonglering mellom rammevise forståelser, for betjenter som er tilstede der de er, gjør at målet om å ha det ålreit er innen rekkevidde. Å passe inn, å tilpasse seg der en er, er å mestre sjonglering som sosiale mennesker som befester sine selv gjennom tilhørighet (Album 1996). Fortellingene om fellesskap med kolleger og om egne egenskaper, som to lagvise baser for å mestre dilemmaer, er to sidestilte fortellinger om å ha det ålreit som betjent. Det ene idealet avløser det andre og spiller på to kapasiteter og ulike ressurser som er tilgjengelige til hver sin tid. Fellesskapet betjentene er del av, er tett og krever dyrkning der en er del av det. De sterke uttrykkene for ønske om tilhørighet der betjentene forteller med utgangspunkt i seg selv synliggjør styrken i fellesskapet. Motsetningene mellom de to fortellingene betjentene gir viser gapet mellom ideal og realitet, splittinga de opplever synlig, men varhet for rammer som betjentene kan fylle blir ressurs i å mestre sjonglering med roller og identitet tilpasset situasjoner de er del av.

Motsetning inne – ute

Ettersom kravene utenfra om mer sikkerhet øker kan en se motsatt effekt innenfor. Innsatte er gjengangere i fengselet, den nære relasjonen de har til betjentene, gir seg utslag i betjentenes arbeid. Jeg opplevde ingen betjenter som fokuserte på sikkerhet alene. Jeg opplevde tidlig betjentene i hverdag med innsatte som preget av respekt på tross av at de var satt til å ivareta kontroll. Den nære og medmenneskelige betjenten realiseres gjennom bekreftelse fra innsatte som betjenten er nær overfor. I hverdag med innsatte og kolleger bekreftes kapasiteter som avhenger av bekreftelse for å være. Medmenneskelige betjenter yter omsorg fordi det gir mening, gjennom et godt forhold til innsatte og kolleger er det mulig å ha det ålreit. Strukturen og samfunnet utenfor har ikke tilgang til samvær og handlinger i den viktige hverdagen. Å være

innenfor og å ha forståelse av fengsel sett innenfra kan ikke forenes med å se det utenfra.

Blant de som er innenfor fengslet deles vissheten om at dersom sikkerheten ikke ivaretas er det betjentene og innsatte det vil virke tilbake på. Det er ikke rom for slingring på dette punktet, hverdagen innenfor er prisgitt forestillingene utenfor om straffens innhold og fengslets plass i samfunnet. Innenfor er det lettere å se innsattes interesse og samfunnets interesse i forening. Sikkerheten skal og må ivaretas, den er et krav å forholde seg til for betjenter som ønsker å gjøre en god jobb for innsatte, med samfunnsvern som langsiktig målsetting.

Betjenter kan forklare innsattes reaksjon på sikkerhetsarbeid som: *De vet vi må gjøre det, de vet vi ikke mener det.* Betjenter formidler at grunnen til at hverdagen glir, er at innsatte vet at sikkerhetsarbeidet som utføres ikke er noe betjentene selv har bestemt eller står for. Betjentene kan slik fremstille seg selv som agenter for et system og en organisasjon de har gitt opp. Betjentene finner ikke mening i å representere organisasjonen, men i å ha et ok forhold til *åltreite gutter* på avdelingen. Systemet og samfunnet er krefter utenfor som pålegger flere oppgaver uten å tilføre ressurser. Signalet utenfra er at betjentene ikke er vel ansett, derfor blir anseelse de blir tildelt fra innsattes side, den respekt de finner der viktigere enn bekreftelse i system og fra ledelsen. En barriere er brutt når betjenter ikke lenger ser poeng i å rettferdiggjøre institusjonens avgjørelser overfor innsatte.

Betjenter som viser motforestillinger mot sikkerhetsarbeid, skriver Grøvdal (2000:179) om: *Samtidig er det nok best for betjentene ikke å reflektere for mye over slike spørsmål. (...) betjentenes utsagn forteller meg at de må rydde av vegen menneskelige hensyn som de i likhet med de fleste av oss synes er viktige å ta. (...) Å reflektere for mye over krenkelsene man utsetter både andre og seg selv for, kan smerte mer enn det går an å tåle hver dag.* Grøvdal tar opp noe som er viktig og sentralt for betjentene, slik jeg også opplevde deres uttalelser og tanker om arbeidet sitt. Det Grøvdal tar opp her kjenner jeg som betjentenes egne redegjørelser og refleksjoner der de er alene. Der sikkerheten holdes fram, med distanse til innsatte, også i fortellinger fra fellesskap, er det ikke rom for denne type refleksjon. Men den er viktig for hver enkelt betjent der det er rom for den. I rammer med distanse til system og kolleger er det større plass for refleksjon om hva fengselsarbeidet gjør med egen og innsattes verdighet. Formalisering av omsorg legitimerer omsorg og nærhet som står i motsetning til verdighetsnedbrytende arbeid. Refleksjoner om det truer ikke når omsorg som gir mening er i betjentenes oppmerksomhet, selv om omsorg fortsatt

står i motsetning til kontroll. Betjentene er i stand til refleksjon som ikke truer når den tas fram på riktig sted til riktig tid. Den er rammeavhengig.

Betjentene finner feste for sine selvbilder gjennom å være tilstede som sosiable deltakere som tar til seg det de er del av i varierende rammer (Album 1996:218-222). Ulike identiteter bekreftes der ulike krav og hensyn leves opp til. De evner å forstå gyldig ramme og blander ikke ulike hensyn men forvalter det motstridende i dem ved å holde fram det som er gyldig, og er betjenter i forhold til det, til enhver tid.

Åpenhet som ideal, realitet og sosiabel mestring

Ved å vite å oppføre seg passende, ved å ikke påtale det som kan true en kollega og i siste instans en selv og fellesskapet en har sammen, er det at betjentene viser stor sosiabilitet. De har taus kunnskap om hvor stor grad av åpenhet de selv og det de er del av kan tåle. Den tause kunnskapen viser de hverandre, seg selv, fellesskapet og situasjoner de er del av som respekt. Ulike steder og til ulik tid vises hva som er bevaringsverdig, ved det de samles om å holde fram. Betjenter som på denne måten utøver sosiabilitet får tilbake mye som bekreftelse gjennom å manøvrere på beste måte innenfor fengselssamfunnet.

Betjentenes sosiabilitet viser taus kunnskap om de begrensninger som ligger i strukturens ytre rammer. Sosiabiliteten viser varhet overfor det faktum at de har et fellesskap samtidig som de vektlegger forskjellig i jobben de utfører. Hensyn veies, sammen med hensyn til seg selv, i forhold til strukturens dobbelthet som betjentene er klar over er der og er vanskelig å overvinne i et forsøk på å skulle skape en overskridende ramme for åpen kommunikasjon. Det kan kanskje innvendes at å skylde på ytre omstendigheter for ikke å gå i konflikt er et uttrykk for feighet. Jeg forstår det heller som stilletiende aksept av rammene rundt arbeidet. Sett i sammenheng med evnen til å være sosiabel, gjør denne aksepten hverdagen behagelig og levelig, for betjenter som gjør så godt de kan, der de er bevisste de begrensninger de forholder seg til på flere plan.

Åpenhet som håndtering av konflikt måtte baseres i antagelse om at konfliktens opprinnelse er der en er; mellom de menneskene som er tilstede der og da. Om en har kunnskap om at konflikter har opprinnelse i noe større, vil en også se at konflikter ikke kan løses i en situasjon løsrevet fra omstendighetene konflikten er skapt under. Å kreve åpenhet for konfliktløsning blir da å starte i feil ende av kjeden som forårsaker det problematiske som blir synlig og følbart der mennesker er sammen. Dette har betjentene skjønt, det er del av deres tause kunnskap, derfor kan de også heve seg

over tilnærming til løsning i åpenhet om det vanskelige der de er sammen om et annet mål. Album (1996:221-222) beskriver pasientkulturen der pasienter lar seg oppsluke av samvær hvor de samles om å oppføre seg passende overfor hverandre. Gjennom å vise hverandre respekt og anerkjennelse forankrer de seg i tilværelsen. Betjentene finner også tilhørighet og forankring i fellesskapet mot motsetningene som truer både fellesskapet og hver enkelt. Som i pasientkulturen skjer forankringen på bekostning av åpenhet og opposisjon. Betjentene er samlet om noe som er større enn dem selv, nemlig det som er delt med kolleger. Gjennom andre blir de selv.

Betjentene velger en linje hvor å være sosiabel og å opptre passende er det samme som å vise respekt for hverandres avgjørelser, ved å ikke åpent kritisere avgjørelser en selv ikke ville tatt, og heller dele sin frustrasjon over rammebetingelsene som, i stor grad, determinerer handlinger og avgjørelser. Systemet i seg selv er på denne måten med på å bygge det sterke kollegiale fellesskapet og lojaliteten mellom betjenter. Betjentidentitet kan variere mellom situasjoner, som ulike sider ved det å være betjent, i forhold til de ulike hensyn som hører til situasjoner. Betjenter som viser trygghet er betjenter som vet å balansere mellom situasjoner som måten de kan ivareta flere hensyn. Ved hjelp av unike ressurser i den situasjonen de er oppe i, kan de fylle bildet av seg selv som betjent med et enda større og mer nyansert innhold. Fellesskapet med kolleger gir en base, de vet de deler opplevelser av motsetninger. Som pasientene i pasientkulturen (Album 1996) kan betjenter møtes i en taus overensstemmelse om det de har felles. Forankring skjer ved å vise sin tause kunnskap ved å snakke om det det passer seg å snakke om. De holder fram passende emner på passende måter i ulike rammer. Fellesskapet gir beskyttelse og er verd mer enn åpenhet om problemer som har opprinnelse et annet sted enn betjentene i mellom. Fellesskapets eksistens er betinget av motsetninger og eksisterer på bekostning av åpenhet. Sosiabile betjenter forvalter krav og hensyn i rammer.

Den nære og menneskelige betjent realiseres daglig. Den videre utviklingen av kontaktbetjentrollen krever tilrettelegging og ressurser. Det nære arbeidet med innsatte gir mening, det kan gi større mening om fengsel og samfunn jobber ikke bare mot samme mål men også ser verdi i samme midler. Betjentene er beredt til å gå i riktig retning; mot helhetlig tenkning om kriminalomsorg. Betjentene formidler sin erfaring om at det skal lite til for å slå utviklingen tilbake. De evner likevel å se innsattes feilbarlighet i større sammenheng enn samfunn som påkaller strengere straff uten øye for konsekvenser på lang sikt. Det blir spennende å følge utviklingen av betjentrollen og synet på det jeg vil kalle langsiktig og kortsiktig kriminalomsorg.

Utviklingen av fengsel ettersom kontaktbetjentordningen etableres vil være interessant i framtidige studier av betjenter i samvær som også inkluderer innsatte.

Min oppgave ender i beskrivelse av sosiabile betjenter, som fins i mange former og utgaver i fengslet. Sosiabile betjenter, som har tatt til seg kulturen de lever i, med mulighet og begrensning, får livet i fengselssamfunnet til å gå rundt for betjenter som evner å ha det trivelig sammen.

INTERVJUGUIDE MED BAKGRUNN I FELTARBEIDET

Temaer jeg vil innom i løpet av intervjuet. Spørsmål jeg kan holde meg til.
La betjenten snakke.

Innledningsvis: alder, hvor lenge betjenten har arbeidet i fengslet, tidligere arbeidserfaring og utdanning. Hvordan/hvorfor ble hun/han betjent.

Beskrivelse av avdelingen vedkommende arbeider ved.

Jeg søker presentasjon av fysiske/romlige omgivelser, arbeidsmiljø, om og hvordan denne avdelingen eventuelt skiller seg ut i forhold til andre avdelinger.

Viktigste arbeidsoppgave ?

Vanskeligste arbeidsoppgave?

Hvordan vektlegges sikkerhet og kontroll ved avdelingen?

Hvilke tanker har betjenten om sikkerhetsarbeid ?

Sikkerhet i forhold til krav og forventning fra innsatte?

Erfaring med kontaktbetjentordningen - egen erfaring og andres?

Mening om og synspunkter på kontaktbetjentordninga.

Hva legger betjentene i kontaktbetjentarbeid?

Hva legger du i kontaktbetjentarbeid?

Hva skal det ideelt inneholde, og hva inneholder det her i dag?

Hvordan få til en samtale med innsatte?

Hva kjennetegner en god betjent?

Hva kjennetegner en dårlig betjent?

Hva er den største utfordringa ved å være betjent?

Hvordan vil du være betjent?

Hvilken beskrivelse vil du gi av forholdet til andre betjenter?

Hva tenker du om kollegial lojalitet, eksisterer den?

Hva betyr det kollegiale mellom betjenter? Hva er lojalitet?

Hva gjør dere for hverandre? Hva gjør dere ikke for hverandre?

Er det noen betjenter du er mer lojalitet mot enn andre? Hvorfor?

Eksempler på lojalitet til kolleger? På hvilke områder er kollegial lojalitet sterk?

Fins det ulike kategorier betjenter? Hvilken kategori tilhører du?

Hva er forskjellen mellom de betjentene du assosierer deg med, og de du ikke assosierer deg med?

Er det noen måte å vise avstand til andre betjenter i arbeidet?

Er det noen som gjør det? Gjør du det?

Hvordan forvaltes reglementet? Er dere enige om hvordan dere gjør ting?

Hvordan gi svar på vanskelige spørsmål, fra innsatte?

Oppstår det vanskelige situasjoner med innsatte på grunn av ulik praksis?

Kortsiktig/langsiktig - omsorg?

Snakker dere om praksis med hverandre? Hvordan diskuterer du reglement, eller praksis med kolleger?

Hvordan beskrive de innsatte - som gruppe?

Hvordan oppfatter de fleste betjenter en OK innsatt?

Hva er en OK innsatt for deg?

Er det noe med arbeidet med innsatte som er vanskelig?

Hvorfor?

Hvilket forhold har du til innsatte? Hvordan få et ok forhold til innsatte?

Kan det bli konflikt mellom å ha et ok forhold til innsatte eller til kolleger?

Eller er dette to sider av samme sak ?

Tillit, hva innebærer det i fengsel? Får betjenter tillit fra innsatte? Hvordan?

Hva er respekt i fengsel? Mellom betjenter – assosiasjoner?

Tillit til kolleger?

Respekt for innsatte? Hva tenker du om ordet verdighet?

Fins tillit til innsatte?

Skjer tillitsbrudd? Mellom innsatt og betjent - hva skjer da? Hvordan forholde seg til tilfeller med misbruk av tillit fra innsatte - er det noe som skjer?

Hvordan er det om innsatte misbruker tillit?

Hvordan forklare tillitsbrudd, eller misbruk av tillit? Hva skyldes det?

Har du opplevd det? Hva skjedde? Hvordan forklare det som skjedde?

Enighet med kolleger ?

Enn om kolleger tar andre avgjørelser?

Hva er viktig i forhold til regelverket?

Er det for få, eller for mange regler?

Spøk og humor, hvem kan en spøke med? Hva kan en spøke om? Er spøk alltid hyggelig?

Til hvem er lojaliteten sterkest; kolleger, innsatte, ledelse?

Forholdet mellom avdelingene på huset, hvordan er det? Forholdet til andre områder av fengselet?

Hvordan er forholdet til overordnede/ledelsen?

Hvilke endringer har skjedd med betjentrollen?

Hvordan ser du på disse endringene?

Hvilke tanker har du om kjønn når det gjelder betjentrollen?

Er kjønn viktig, gir det noen utslag på det å være betjent?

Er det sammenheng mellom fordeling av arbeidsoppgaver og betjentens kjønn?

Er det forskjell på utføring av arbeidsoppgaver og betjentens kjønn?

Har alder noen betydning for utøving av betjentrolle?

Hvordan ser betjenten på forholdet alder, utdanning og erfaring som betjent, for utøvelse av yrkesrollen?

Hva utgjør en eventuell forskjell mellom ferske og erfarne betjenter?

Hva er det beste ved å være betjent?

Kommer du til å bli i yrket?

Hva tenker du om framtida for yrket ditt, hva kommer til å skje med betjentrollen?